

EMBEREK – ÉLETEK

3.

Sorozatszerkesztő:

Káli Király István

Nemzeti Kulturális Alap

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

X 237044
BEDŐ BÉLA

MAGYAR TISZT A ROMÁN HADSEREGBEN

Mentor Kiadó

Marosvásárhely, 2013

237044 X

© Bedő Béla, 2013
© Mentor Kiadó, 2013

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001163490

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BEDŐ, BÉLA

Magyar tiszta a román hadseregben/ Bedő Béla. -Târgu-
Mureș (Marosvásárhely): Mentor, 2013

216 p.; 20,5 cm.

ISBN 978-973-599-598-0

821.511.141-94

X 237044

„Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írad!”
(Arany János)

I. Fényes és sötét emlékek – gyerekkorom Sepsikőröspatakon

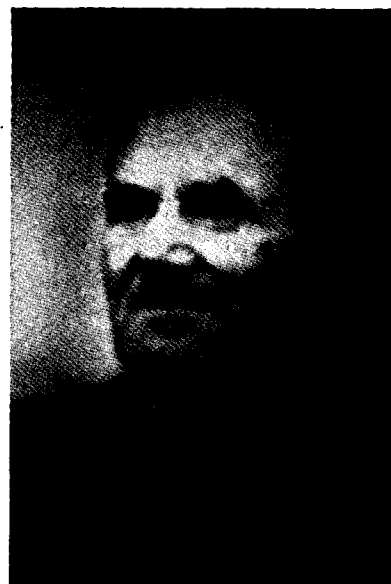
Szüleim az 1900-as évek elején születtek: édesapám 1908-ban, édesanyám 1903-ban. Az 1930-as évek elején megszerették egymást, és összekötötték az életüket. Édesanyámnak volt egy korábbi házassága, az esküvője után két hónappal maradt özvegyen, és mint özvegy állami nyugdíjban részesült (első férje a Román Állami Vasutak, a C.F.R. alkalmazottja volt), ezért meg egyeztek édesapámmal: törvényesen nem kötnek házasságot, hogy megmaradjon a nyugdíj. Az összeg, amit édesanyám kapott, nagyon jól jött az új, közös élet elkezdéséhez.

Édesapám, Bedő Béla hatéves korában árván maradt hat testvérével együtt, az apja, Bedő György (1870–1916) elpusztult az első világháborúban, valahol Ausztriában. Nagyapám neve is fel van tüntetve az első világháborúban hősi halált halt sepsikőröspatakiak tiszteltére emelt emlékoszlopon. Három hétig voltak bekerítve az olasz fronton. Három hét után, amikor kiszabadultak, az egész raj beteg volt, le voltak gyengülve. Egy bécsi kórházba szállították őket, ahol nagyapám belehalt a tetűk által okozott tifuszbetegségbe. Óriási csapás volt ez a család számára: kenyérkereső nélkül maradt.

Apai nagyapám annak idején *gáter*-mesterként működött. Jól keresett, úgyhogy rövid időn belül meg tudott venni Sepsikőröspatakon három beltelket, kettőn nagy családi ház is volt, a harmadik csak egy üres telek. A két ház egyikébe feleségével, Csákány Máriával (1875–1938) és hét gyerekükkel (Imrével, András-sal, Bélával, Sándorral, Mariskával, Ilonkával és Idával) beköltöztek. Nagyapám vezette a gelencei fűrésztelepet, majd Zernyesten is nyitott egyet. Nagyanyám, miután özvegyen maradt, hogy fel

tudja nevelni a gyerekeit, hozzáfogott a gabonával való kereskedéshez. De nem sokáig bírta a nehéz zsákokat emelni, kénytelen volt eladni az egyik házat, később a házhelyet, majd a második házat is. Édesapám, Bedő Bélát (1908–1965) Sepsiszentgyörgyön beadta egy Pánti nevű jó hírű szabómesterhez, hogy tanulja ki a szabómesterséget. Édesapám inkább géplakatos szeretett volna lenni, de anyagi lehetőség hiányában engedett a szülői akaratnak. Négy évig tanulta a szabómesterséget, de soha nem szerette meg. Miután felszabadult, ahogy szokták mondani, még egy gombot sem varrt fel többé. Amikor édesanyámmal, Birtalan Borbálával (1903–1974) összeházasodtak, hozzáfogott a mezőgazdasághoz. 1933-ban házat vásároltak, gyümölcsöskerttel, harmincezer lejért. A telken volt két faház, az egyik háromszobás, azt berendezték lakóháznak, a másikat, csak egy szoba lévén abban, átalakították istállónak. A gyümölcsös-veteményes kertben volt egy nagy csűr, ami takarmány tárolására szolgált az állatok részére. Vásároltak két igavonó lovat, szekeret, 1,2 hektár szántóföldet az édesanyám nem egészen egy holdnyi szántója mellé, egyéb gazdasági felszereléseket, és aztán még egy hold szántóföldet. Ezen, ha szűkösen is, de megtermett, ami kellett a családjuk élelmezéséhez. Jó volt a jövedelmük, mert édesanyám dolgozott a sepsiszentgyörgyi szövőgyárban, húsz éven át minden nap húsz kilométert gyalogolt oda-vissza, soha egyetlen napot nem hiányzott a munkahelyéről. A nyugdíj és a fizetés, amit kapott, nagy segítség volt számukra. A tüzelőfát beszerezték, mert vásároltak két hektárnyi erdőrészt a közbirtokossági erdőben, amiből még eladásra is jutott.

Anyai részről való dédnagyapám az 1800-as évek közepe táján Udvarhelyszék környékéről telepedett át Sepsikőröspatakra a családjával. Nagyapám, Birtalan Sándor és a gyerekei is – Amália, Juliska, Borbála (édesanyám), Mózes, Imre és Berta – itt alapítottak családot, Máriát kivéve, aki korán meghalt.

Édesapám

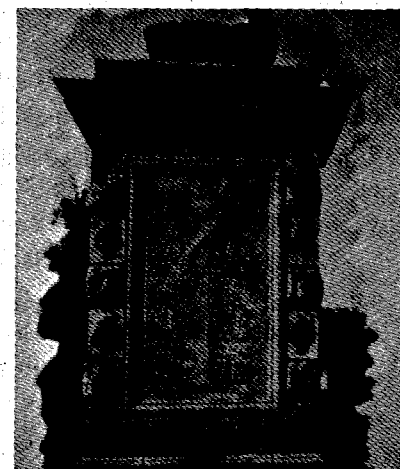

Édesanyám

Az első világháborúban elesettek emlékműve Sepsikőröspatakon, rajta apai nagyapám nevével

Apai nagyanyám

Nagyapám és családja megszenvedte az 1916-os román betörést, menekülni kényszerültek. Hét gyermekét a legszükségesebb holmikkal felrakta az ökrövtatású szekere, és elindultak nyugat felé, az ismeretlenbe. Medgyesig mentek, ott eladta a nagy szarvú szürke ökreit, a szekert, és a családdal meg a holmijukkal fedett tehervagonba ültek át. Abban utaztak Győrig. Sok-sok nélkülözésben, szenvedésben volt részük az egész utazás alatt. Az út jó pár hétig tartott. Volt, ahol több napig vesztegeltek. Ilyenkor mindig elmentek mezei munkára, pénz és élelemszerzés végett. Katolikusok lévén, minden reggel részt vettek a hajnali misén, csak azután mentek ki a mezőre. Megtörtént néha, hogy víz nélkül maradtak, annyi sem volt, hogy egy teát csináljanak. Ilyenkor gyógynövényeket tettek egy nagyobb vizekancsóba, és amikor a mozdony megállt, megkérték a mozdonyvezetőt, hogy eresszen gőzt a teaűre. A gőz megforrázta a tea-füvet, pillanatok alatt megvolt a jó meleg esti tea.

A karácsonyi ünnepek is a vonaton érték őket, egy állomáson. Hazai szokás szerint a nagyobb gyerekek, a 12–14 évesek, kántálni mentek, bekopogtak a házakhoz, egyházi énekeket énekeltek. Imre, a kisebb testvérük nem tudta a szöveget, ezért ő csak bele-beleénekel. Ez nagyon tetszett a helyieknek: több helyen olyan bőségesen megajándékozták őket élelemmel, hogy egész télen elegendő volt a családnak. Budapesten a többi vonatlakóval együtt részt vettek a nagy tömegtüntetésen a Trianoni Határozat ellen. Onnan továbbmentek Győrig, de odébb már nem volt hova menekülni, és végül a sors akaratának engedve hazajöttek.

Nagyapám mindig sajnálta, hogy el kellett adja a nagy szarvú magyar szürke fajökreit. A hazatérése után újra csak ilyen fajta ökröket szerzett. (Gróf Kálnoky Ludmillának is volt egy pár ilyen ökre, a végrendeletében meghagyta, hogy amikor meghal, az ő ökreit fogják össze a Birtalan Sándor ökreivel, és a gyászokocsi a koporsóval a négy szürke ökör vigye a temetőbe. Az akarata teljesült.)

Egy reggelen nagyapám korán kiment az istállóba, hogy az ökröket megetesse, mert az erdőre készült tűzifáért. Miután az ökröknek enni adott, bement a házba, hogy amíg az állatok esznek, még egy keveset pihenjen. Amikor le akart feküdni, azt mondja a feleségének: „Te, Amáli, menj beljebb, még egy kicsit pihenni akarok.” De bizony a hét gyermek dolgos anyja, Lázár Mária nem ment beljebb, mert meg volt halva.

Éppen abban az időben a Mózes nevű fiúk a katonaeveit töltötte. Vilma, a felesége gyereket szült, Sándort. Nem tudták, hogy hívják haza a katonaságtól Mózes, hogy megkereszteljék a gyereket. Keresztelőre nem adtak eltávoztást, csak ha haláleset volt a családban. Úgy okoskodták ki Vilma nénémék, hogy küldjenek egy táviratot: „Gyere haza, meghalt édesanyád”. Mózes haza is engedték, a keresztelőt meg is tartották, nagy mulatás volt, örültek az új fiúnak. Csakhogy, miközben Mózes úton volt a katonai szolgálathelye felé, tényleg meghalt az édesanyja. Ezt ő nem tudta még, de közben az alakulathoz megérkezett a második távirat az anyja haláláról. A parancsnok behívatta Mózes az irodába, és azt kérdezte: „Te, Birtalan, néked hány édesanyád van?” Mire Mózi: „Nékem egy, parancsnok úr.” Erre a parancsnok lekent Mózinak egy akkora pofot, hogy beesett az asztal alá. Amikor felállt, azt mondja a parancsnok: „Na, most mondd meg, hogy miért voltál te otthon?” Mózi megmondta az igazat: megkeresztelni ment az újszülött fiát. Ekkor a parancsnok átadta neki az édesanyja halálhíréhez hozó táviratot és az eltávozáshoz szükséges iratokat. Így Mózi egy hét leforgása alatt másodszor is hazajött, de már a szomorúságba. Birtalan Sándor nagyapám még élt néhány évig, de csirkehús evése közben megakadt egy csontdarab a torkán, a seb befertőződött, és ebbe belehalt nemsokára.

1934. február 25-én szüleim nagy örömeire épen, egészségesen megérkeztem a családba. Az első éveire nem tud visszaemlékezni az ember, csak akkortól vannak emlékeim, amikor

már megtanultam jól járni, és szaladgáltam a házban és a szabadban.

Mentem mindenüvé édesanyám után, kezdtem megismerni a környezetemet. Láttam, hogy édesanyám hogyan szedi össze a tyúktojásokat az istállóban a lovak jászola alól, hogyan eteti a háziállatokat, és ezeket mind megjegyeztem magamnak. Egyszer már én is akartam neki segíteni. Egyedül szaladgáltam az udvaron, aztán eljutottam az istállóba, ahol megláttam a jászol alatt, a lovak előtt a szép fehér tojásokat. A Csinos nevű ló hasa alatt átbújtam, nagyon jámbor ló volt, nem mozdult, amíg alatta mászkáltam, a fészekben két tojás volt, elvettem azokat, és ahol bementem, ott akartam vissza is mászni, a kezeimben egy-egy tojással. A kijáratnál azonban a küszöb magas volt, nem tudtam kilépni, hogy ne használjam a kezeimet. Néztem a két tojást, amelyek lefoglalták a kezemet, és úgy határoztam, kidobálom őket, és utána kimászok. A gondolatot tett követte, de amikor a két tojást fel akartam szedni, csak valami sárgás, ragacsos összetört héjakat találtam. A tojások összetörték, és én egy tojáshéjjal a kezemben mentem édesanyámhoz, és mutattam neki, hogy ni, eltörött. Ő csak nevetett. Nem szidott meg, hanem megmagyarázta, hogyan kell a tojással bánni. Így segítettem édesanyámnak két és fél éves koromban.

Szerettem, amikor a szüleim ástak a kertben. Én is be akartam segíteni a zöldségültetésben, de csak összetapodtam mezítlábasan a frissen ásott, gereblyével elegyengetett, puha földet. A szüleim türelmesen megmagyarázták, hogy miért nem szabad az ágyásoknak előkészített földet megtapodni, miért kell hogy lazán maradjon a növény magjának a befogadására.

Telt az idő, és én növegettem. Hároméves lehettem, amikor a szomszéd, Kala Sándor az udvarára zoltánkai homokot hordott, ami a háza falának a levakolásához kellett. Édesanyámmal bementünk hozzájuk. Amíg az idősek beszélgettek, nekem megengedték, hogy a homokban játszódjak. A látogatás végével

az én homokozásomnak is vége lett. Hazamentünk, de a homokhalom nagyon izgatta a fantáziámat. Másnap elszöktem hazulról, hogy menjek a szomszédba a homokban játszani. A szomszédék nem voltak otthon, a kapu be volt zárva, de ez nem akadályozott meg a tervem véghezvitelében. A nagykapu alatti résen áttornásztam magam, és neki a homokhalomnak. Egy ideig építgettem, játszadoztam. A gazda kutyája rá volt kötve a láncával egy kifeszített, hosszú dróthuzalra, hogy tudjon az udvaron előre-hátra járni. Hevert tőlem távolabb, és figyelt engem. Egyszer a kutyához közel felfedeztem egy vakoláshoz használt simító deszkadarabot, és elindultam, hogy megszerezze. Ez már túl sok volt a kutyus türelmének. Ahogy a deszkához közeledtem, elkezdett ugatni, nekem ugrott, és kezdett harapni, ahol ért, főleg az egyik lábamat, a térdemet és az alsó lábszáramon lévő nagy izmot harapta át. Megjegyzem, akkor még nem volt csizmám, ha lett volna, az megvédi a lábam. Valahogy elmenekültem a feldühödött kutya marása elől, és hazamentem. Édesanyám, amikor meglátott nagy véresen, jajveszékelve kérdezte: „Mi lölt, te, gyermek, mi történt veled?” Nem sírtam, hanem csak annyit feleltem neki, hogy: „Ott, né, lalami, a tyutya meghajapott.” Ő még jobban megijedt, hogy nem valami veszett kőbor kutya mart-e meg. A végén bevallottam a homokozó kalandomat. Amint mondják, a kutyaharapást a szőrével gyógyítják. Úgy is történt. A kutya szőréből levágtak egy tincset, egy tüzelő vasakanálra égő szenet vettek a kályhából, arra rátették a kutya szőrét, ahogy az égett, szagoltatták velem. Nagyon büdös volt, de szagoltam, nem ellenkeztem: hibásnak éreztem magam. A sebeket anyám alkoholos árniká-kivonattal takarította ki. Hamarosan begyógyultak, egyéb bajom nem esett, de a forradások a lábamon ma is igazolják az esetet.

Aztán történt, hogy egy napsütéses napon édesapám hátraengedte a kertbe a lovakat füvet legelni. Már tudtam, hogy mire használják az ostort. Megszereztem, és a lovak után mentem a

kertbe. Amikor utolértem őket, elkezdtem csapkodni az ostorral. Azok egy ideig túrték, és mentek tovább-tovább. Nem bántottak, mert nagyon jámborok voltak, megtörtént már előtte, hogy apám felültetett egyik-másiknak a hátára. Addig mentem utánuk, amíg be nem szorultak a csűr és a kerítés közé, ahonnan nem tudtak továbbmenni. Közelebb mentem hozzájuk, és az ostorral csapkodtam őket tovább. Háttal álltak nekem a lovak. Egyszer a Csinos nevű ló megunt az ostorcsapásokat, és a hátsó lábával felém rúgott: a fejemet érte a rúgás, a jobb szemem fölött, a homlokomon. Felborultam, és körülbelül hat métert gurultam a fűben. Csupa vér volt az arcom, amikor előrementem a házhoz. A szüleim, amikor megláttak, erősen megijedtek. Kérdezték: „Mit csináltál te, haszontalan kölyök, mi lelt megint?” Nem sírtam, nem jajgattam, csak annyit mondtam: „Ott, né, a Csinos megjúgott!” A szokásos kezelés után bekötötték a fejemet, és apám hátravitt a kertbe, hogy büntessük meg a Csinost. Megmutattam a helyet, ahol a ló megrúgott, és hogy meddig gurultam el. Apám az ostorral csapkodott, mintha a lovat ütötte volna, de csak a levegőt érték az ütései. „Úgy, no, apika (mert így becéztük őt) megverte a rossz lovat, hogy a gyermeket többé ne rúgja meg.”

Nagyon szerettem az állatokat. Játszadoztam a Tisza nevű fehér-barna szőrű, nagy kutyákkal, amikor csak lehetett. És a nagy fekete macskákat mindig cipeltem magam után. A sérüléseket elfelejtettem, csak néha, amikor tükörbe nézek, jutnak eszembe, látva a sebhelyeket, a lórúgás nyomát.

Édesapám vitt magával a faluba, ha dolga akadt. Egy alkalommal mentünk hazafelé, s az úton jött velünk szembe a községi román csendőrőrmester. Azt mondja édesapám, hogy amikor közel érünk, köszönjek neki úgy, hogy „Sănătate!”, és a kezem nyújtsam előre fel. Nem nagyon értettem, miért kell így köszönnünk, de apám kérésére úgy köszöntem, ahogy tanított. Az őrmester nagyon meg volt elégedve, megdicsért. Apám megma-

gyarázta később: azért kellett úgy köszönjek, mert a csendőr nem tud magyarul beszélni. Mentünk tovább, jött velünk szembe egy öreg cigány. Kérdezi apám tőlem, hogy ki az, aki ott jön. Mire én mondom, hogy: Met-Met, a cigány. Erre apám kioktatózott, hogy az nekem nem „Met-met, a cigány”, hanem Miklós bácsi, és amikor közel érünk, úgy köszönsz neki, hogy „Jó napot, Miklós bácsi!” Úgy is köszöntem. Ez a köszöntés annyira meghatotta az öregot, hogy örömében elsírta magát. Az egekig dicsérte apámat, hogy ilyen ügyes fia van.

Gyerekkoromban hangos kiabálással mentek végig az utcán a kukullós cigányok, akik lyukas edényeket javítottak, a *muszti-kások*, akik méhviaszt vásároltak fel, és a *degettesek*, akik sűrű olajhulladékkal kereskedtek. Szüleim mindig azzal ijesztgettek, hogy ne menjek ki az utcára, mert elvisznek ezek az árusok. Egy napon egy román ember ment az utcán, aki járta a falvakat a portékájával, és kiabálta, hogy „degenyegyet vegyenek”. Apámnak szüksége volt degenyegre, és kimentünk egy üres edénnyel az utca végére a román degettes elé. Amikor odaért hozzánk, le szállt a lovas szekéréről, és mint régi ismerőst köszöntötte apámat. Beszélgettek, majd megtöltötte degenyeggel az edényünket. Aztán apám rám akart ijeszteni, felültetett a kocsira, és azt mondta, hogy „odaadlak ennek az embernek, hogy vigyen magával a Regátba”. De én ahelyett, hogy megijedtem volna, megfogtam a gyeplőt, és ostorral kezdtem biztatni a lovakat, hogy induljanak. A román ember örömében, hogy nem ijedtem meg tőle, felkapott az ölébe, és elkezdett csókolgatni. Nem is vett el pénzt akkor a szekértengely-kenőért.

Egyszer Hegedűs János nagybátyánknál játszadoztunk az unokahúgaimmal. Jolánka, aki nagyobb volt nálunk, a kútból vizet akart húzni, és az erre szolgáló csigával leeresztette a vedret a kútba. Engem kioktattak otthon, hogy nem szabad a kúthoz közel menni, mert a béka beléhúz, és megfulladok, ezért elkezdtem sírni Jolánkának, hogy ne eressze be a vedret a kútba,

mert szegény belefutott, és nem lesz többé vedrünk. Alig tudtak megvigasztalni, de amikor láttam, hogy a veder feljött a kútból, és tele van friss vízzel, megnyugodtam.

Nyáron szerettem az utca végén folyó patakban lubickolni. Megtörtént, hogy már kora délelőtt a patakban járkáltam, hűvös volt, de nem számított. Egy vasárnap délelőtt Imreh Lajos bácsi négy fia, amint gyülekeztek a kapujuk előtt, készültek templomba menni, megláttak engem a patakban, és odakiáltottak: „Hé, feküdj belé a vízbe, mert azt úgy kell!” Nem kellett kétszer mondják, úgy, ruhástól belefeküdtem a patakba, az Imreh testvérek nagy derűségére. Csúrom vizesen mentem haza. Verést nem kaptam, de szidást keményen.

A patak vizétől nem féltem, mert amikor a szemünk begyuladt, vagy „árpa” lett rá, édesanyám a patakra küldött, hogy vegyünk vizet a markunkba, és jól mossuk ki a szemünket. A gyógy mód általában használt, mert másnapra a gyulladás megszűnt.

Egy májusi nap szintén a patak mellett játszadoztam. A húgom pár nappal azelőtt született, én alig két hónapja töltöttem be a harmadik életévemet. Julcsi néni a szomszédból kijött a kapu elé, és kérdezi tőlem, hogy mit csinál a kisbaba. Azt feleltem, hogy alszik. Mire Julcsi néni azt mondja, hogy adjam nekik a babát, mert nekik nincsen gyerekük, és ő most már megy is, és viszi el. Én fontoskodva azt feleltem, hogy: „Nem megy maga sehova, nem viszen el maga senkit. Költsenek maguk es, hogy legyen magiknak es.” Ezt a párbeszédet még évtizedek múlva is emlegette nekem Julcsi néni.

Egyik alkalommal meg akartuk látogatni egy másik nagybátyámat, amikor megtudtuk, hogy a szekérével baj történt. Préda Béla szerette a tréfát, amikor tehette, mindenkivel tréfálkozott. Nem haragudott meg, ha olykor őt is megtréfálták a barátai, rokonai. Az történt akkor, hogy a fiatal legények az éj leple alatt, holdvilág mellett szétszedték a szekerét, amelyet az utcán, a kapuja előtt hagyott, darabonként felhordták a szalmazsuppos

Szüleimmel

Az a bizonyos alkalmi fénykép

Iskolás koromban

csűrének a tetejére, és ott újra összerakták. A tréfa nagy derűséget váltott ki a falu népe körében. Béla bátyánk nem haragudott meg, titokban talán még örvendett is, hogy derűséggel töltötte el a falu népét. Sógorai és a szomszédok segítettek lehozni darabonként a szekeret a csűr tetejéről.

Ők tartották apai nagyanyámat is, aki ágyban fekvő beteg volt, amióta én megismertem. Szabad volt megnézzük, de nem hangoskodhattunk a közelében, szerette a csendet. Az udvarukon volt egy nagy gödör, amiből az építkezéshez szükséges téglának az agyagot termelték ki, ez tele volt vízzel, amely, tél lévén, befagyott. Nekem úgy tűnt, hogy ezen a jégen lehet iszánkodni¹. Az unokatestvéreim nem akartak ráengedni, mondták, hogy vékony a jég, beszakad alattam, és még valami bajom lesz. De nem hallgattam rájuk, nekiiramodtam, rámentem a jégre, sikerült egy pár métert síkujjak², de ahogy megálltam, a jég elkezdett beszakadozni alattam, és én a mellemig belemerültem a jeges, hideg vízbe. Ahogy próbáltam kikecmeregni, előttem a jég mind jobban betört. Végül sikerült kimásznom a jeges tóból, de a ruhám teljesen átázott. Hamar bevittek a házba, levették rólam a vizes ruhát, és a kályha mellé ültettek, hogy ne fázzak meg, ott ültem, amíg a ruhám is megszáradt.

A szüleim úgy gondolták, az a jó, ha a gyümölcsöskertben minél több és változatosabb gyümölcsfa van, hogy a gyerekeknek legyen gyümölcs, és ne kívánják a más kertjében levőt. Volt egy nagy sárgakörtefa, két cigányalmafa, egy tányéralmafa, egy édes almafa, sok *perpence* és édes szilvafa, ribizli-, málna- és egresbokrok. Akkor még nem volt diófánk, de később édesanyám vásárolt egy csemetét, amit ketten ültettünk el a gyümölcsöskert közepén. Anyám ásott egy félméternyi gödröt, amelynek a mélyébe egy nagy, lapos követ helyezett. Néztem, de nem tudtam, minek teszi oda. Anyám megmagyarázta: azért kell a

¹ Csúszkálni

² Csússzak

kő, hogy a gyökérzet ne lefelé, hanem vízszintesen terpeszkedjen, mert így biztosabban állja a fa a viharokat. Anyám a csemetét beleállította a gödörbe, megfogatta velem, hogy tartsam egyenesen, és kezdte visszarakni a földet, jól megnyomkodta, és a végén megöntözte. A csemete megfogant, és szép nagy fa lett belőle a következő években.

Keresztapámnak, Birtalan Mózesnek volt egy koránérő almafája. De amint adott almát, készültem is gyorsan haza, rettegettem, hogy hajvágásra kerül sor. Ugyanis volt hajvágó gépe, és a rokongyerekeknek ő vágta le a haját. Az volt a szokása, hogy a gép hegyes végét erősen belenyomta a fejbőrbe, az nagyon húzta a haját, mert nem vágott jól: kinszenvedés volt a hajvágás. Mózi bátyám pedig igen nagy élvezettel végezte ezt a műveletet. Tudni kell róla azt is, hogy nem tagadta meg a szeszésitált, fel-felhajtott a garatra, amiért Vilma néni, a keresztanyám mindig megszidta. Egy ilyen „lelki tanácsadás” alkalmával Mózi eskü alatt megfogadta, hogy többet nem iszik. Nagy volt a megnyugvás. Ám egyszer elővesz egy üveg erős italt, megtölt vele egy porcelán teás csészét, és kiskanállal elkezd eddegélni. Vilma néni elkezd szidni, hogy miért nem tartja be a fogadalmát, ismét pálinkázik, szégyellje magát. Mire Mózi: „Én azt fogadtam, hogy többet nem iszok, és be is tartom a szavamat. Nem iszok pálinkát, hanem megeszem kicsi kanállal.”

Egy alkalommal éppen aludtam keresztapámnál, amikor édesapám utánam jött, hogy vigyen haza. A kapu előtt találkozott Nyilas Sándor fényképész barátjával. Megszólította, hogy „jó, hogy jössz, Sándor, van egy kicsi fiam, csinálj róla egy fényképet”. Felköltöttek, beállítottak a bejárati ajtó elé, és lefényképezték. A ruházatom a korombeli legényekére jellemző: köntös volt rajtam és gombos pulóver, csizma a lábamon. A hajam igen szőke volt akkor és göndör, bubifrizurát nyírtak nekem. Így álltam háromévesen, álmosan bámulva az ajtó között Sándor bácsira,

hogy mit is akar azzal a fekete skatulyával a kezében. Ma is nagy kincsként őrzöm ezt a fényképet.

Szüleim abban az időben is, amikor még nem volt tévé és rádió, képesek voltak ünnepet teremteni. Karácsonykor, újévkor, szilveszter éjjelén, húsvétkor mindig meglátogatták egymást a rokonok és a barátok. A felnőttek koccintottak egy-egy pohárka köményessel, mi, gyerekek kaptunk egy nagy szelet mákos, diós vagy üres kalácsot, azt el kellett ott fogyasszuk, nehogy a gazdasszony megharagudjon, hogy nem ízlik a kalácsa. Ezeken az alkalmakon mindenről beszélgettek, ami velük vagy a nagyvilágban történt. Téli estéken összegyűltek egyik vagy másik rokonnál kártyapartira, ilyenkor mi, gyerekek is jó hangosan hancúroztunk, játszottunk mindenféle társasjátékot, a lányok, főleg a nagyobbak, tanítottak táncolni. Senki sem unatkozott. Sándor nagybátyám, ha kedve kerekedett, elővette a citeráját, népdalokat játszott. Mi, az apróbbak csodálkozva figyeltük, hogy tud valaki abból a *fakatojából* olyan szép dalokat kihozni.

Mikor eljött az ideje, hogy óvodába járjak, beírtak a katolikus zárda melletti óvodába. Egy kedvesnővér foglalkozott velünk, nagyon tetszett nekem a szép, fehér főköttője. Nem győztem nézni a sok mindenféle játékot az üveges szekrényben: volt ott kisautó, szekerek, sok karika meg kockák, babák, asztalkák, székecskék. Egy volt a baj, hogy nem szabadott hozzájuk nyúlni senkinek. Csak nagy ritkán adtak a kezünkbe egy-egy játékot. Megtanítottak imádkozni, verset mondani és a gyerekeknek való társasjátékokat. Szerveztek valami mulatság-féleséget is, ahol táncokat tanítottak nekünk zongorazenére. Mindig a szomszédunkban lakó szőke leánykával, Bözskével akartam táncolni, ő tetszett nekem. De ebből baj származott, mert amikor mentünk hazafelé, a leányka nagyobb fiútestvére tudomásomra hozta, hogy nekem nem szabad még ránézni sem a hűgára, mert én református vagyok, a húga meg katolikus. Hát akkor még tombolt a felekezetek közti ármánykodás Sepsikőrőspatakon. A fenyítést

megszívleltem, és azután csak távolról néztem a leánykát, amikor találkoztunk.

(Ebben az időben még volt vallási megkülönböztetés, a reformátusok és unitáriusok mindig hátrányban voltak a többségi katolikusokkal szemben. A katolikusok iskolájában szervezetesebb és jobb minőségű volt a tanítás. Az intézetet Gróf Kálnoky Félixné szül. Báró Bess Ludmilla elhunyt férje és annak testvérei emlékére 1892-ben adta át a közhasználatnak. Az alapítólevélben kijelentette a nemes lelkű grófnő, hogy azt más vallású tanulók is látogathatják. Az intézet vezetése apácákra volt bízva. Elemi leányiskolából és óvodából állt. A díszes épület, amely húszezer forintba került, méltó jele az alapító grófnő nemes szívének: a község lakosságának jó iskolát, a kisdetek számára pedig jól berendezett óvodát ajándékozott. Az intézet fennállása hosszú időre biztosítva volt, minthogy a grófnő e célra harmincezer forint alapítványt tett le. A tanítók a katolikus zárdabeli nővérek voltak. A zárdát szintén a grófnő alapította. Egész Háromszékből voltak bentlakó tanulók, akiket az erre a célra kialakított helyiségben szállásoltak el az iskola épületében.)

Ahogy kinőttem az óvodáskorból, a gyermeki csínyeket kezdem elhagyni, megkomolyodtam. Sok olyasmit tanultam az alatt a pár év alatt, ami aztán egész életemen át elkísért. A szülői szeretet, amiben részesültem, a munkára való nevelés segített, hogy jó eredményeket érjek el az életben. Nagyon figyeltem, hogy mit tesznek és mit beszélnek körülöttem.

Abban az időben, 1940 táján, egyre sűrűbben hallottam, hogy a felnőttek, a szomszédok, a falubeliek azt tárgyalják, hogy ismét Magyarországhoz csatolnak minket. Mindenki várta a huszonkét éves elnyomás alól való felszabadulást. Előkerültek az eldugott piros-fehér-zöld zászlók. Azon a napon, amikor bejelentették, hogy érkeznek a magyar honvédcsoportok, a faluból mindenki lement a kb. 3 kilométerre húzódó, Sepsiszentgyörgyöt Csíkszeredával összekötő útra, hogy lássa és fogadja a

honvédeket. Ott volt a környék apraja-nagyja, habár hideg, szeles idő járta. Mindenkinél virágcsokor, magyar zászló. Mi, gyerekek nem sokat értettünk mindebből, de az ünnepi hangulat, a szüleink és a tömeg lelkesedése minket is elragadott. Ha Csík felől közeledett egy gépjármű, mindenki éljenezett, és szórták rá a virágokat. És csalódással vették tudomásul, ha az egy helybéli autó volt, és nem a honvédeké: Dél körül, amikor megjelentek a honvédcsapatok, virágszőnyegen vonultak végig. Nagy volt az ujjongás-éljenzés, ők mentek tovább Szentgyörgy felé. 1940. szeptember 5-e volt. Sokan sírtak örömben. „Bejöttek a magyarok – mondták –, magyarok lettünk.” Pedig mi magyarok voltunk már több mint ezer éve.

Azon az őszen, hat és fél éves koromban megkezdtem az iskolai tanulmányaimat az elemi iskola első osztályában, a mai községháza két termében újonnan megnyitott magyar állami iskolában.

Új világ tárult elém: füzetek, könyvek, ceruzák és egy igen odaadó, de szigorú tanító néni, aki írni-olvasni tanított. Para Ida tanítónő tanította az első négy osztályt, a felsőbb osztályokat pedig id. Bedő Imre. Édesanyám kendervászonból csinált a tanfelszerelésemnek és a tizórainak tarisznyát, és egy régi ruhájának az övét varrta rá, hogy tudjam a vállamra venni. Nagy szorgalommal tanultuk a ceruzafogást, és vonalakat húzogattunk a füzeteinkbe. Igyekeztünk minél jobban csinálni, hogy kapjunk piros pontot. Amikor ötöt megszereztünk, kaptunk ajándékba egy színes ceruzát, választhattunk, hogy milyen színt akarunk.

A betűket úgy tanultuk, hogy a kezünkkel jeleket mutogattunk. Ezt úgy megszoktuk, hogy amikor már majdnem folyékonyan olvastunk, akkor is tovább mutogattuk a betűket. Egy alkalommal odahaza hangosan olvastam a napi leckémet, és közben mutogattam is a betűk jeleit. Édesapám hevert az ágyon, és nevetett az erőlködésemen. Egyszer azt mondja, hogy „na, most

csak szemmel olvasd, de ne mutogasd a betűket kézzel”, de már annyira megszoktam a mutogatást, hogy anélkül nem tudtam olvasni. Mire apám: „Na, dugd be a kezedet az asztal alá, hogy ne tudj mutogatni!” Be is dugtam én, de az olvasás csak úgy ment, ha az asztal alatt is járt a kezem, apám nagy derűltségére. De jó volt ez a tiltás, mert lassan elmaradt a mutogatás.

Mariska nagynéném, apám nővére Budapestre ment férjhez, ahol ruhakereskedéssel foglalkoztak, és nagy ruhaüzletük volt. Az 1940-es bécsi döntés után mindenik testvérének kezdte küldeni az ajándécsomagokat, aminek főleg mi, gyerekek igen igen örvendeztünk. Én karácsonyi ajándékba kaptam két rend vitézkötéses Bocskai-ruhát: egy kisebb méretűt rövidnadrággal, egy nagyobbat hosszúnadrággal és egy vitézkötéses hosszú télikabátot. Ki volt boldogabb nálam – ilyen ruhája a falunkban akkor még senkinek sem volt.

Huszonkét év tiltás után eljött az első szabadon ünnepelhető március 15. A tanító nénim megtanította a *Talpra, magyar* Petőfi-vers első szakaszát, amelyet el kellett mondjak a községháza előtt az ünnepelni összegyűlt falusfeleim előtt, Bocskai-ruhába öltözve és tenyérynyi széles piros-fehér-zöld szalaggal a vállamon. Sajnos akkor még nagy dolognak számított a fényképezőgép, nem volt senkinek a faluban, így nem maradt kép a jelenetről. Bedő Imre tanító úr tartotta az ünnepi beszédet, a közönség ujjongott, tapsolt, éljenezett, emelkedett volt a hangulat. Az ünnepelés után egyszer azt kérdeztem a szüleimtől: ha édesapám Bedő, engem miért hívnak Birtalannak. Mert láttam, hogy mindenik iskolástársam az apja után kapta a vezetéknévét. A szüleim összenéztek, és másnap délelőtt lementek a községházához, és megesküdtek törvényesen. Édesanyám ezzel elveszítette a nyugdíját, de az én nevem Bedő Béla lett.

Megjött a tavasz és vele a mezei munkák ideje: a szántás, a vetés. Egy napsütéses napon megjelent az osztályunkban édesapám, és érdeklődött a tanító nénitől, hogy jól viselem-e magam, jól tanulok-e. A tanító néni megdicsért, mondta, hogy egyszer-egyszer figyelmetlen vagyok, de az orvosolható. Apám jövetelének más célja is volt. Kellott szántani, szüksége volt a segítségre, kérte a tanító nénit, hogy engedjen el az iskolából. A *borozdában* kellett hogy menjek a tehenek előtt. A szántást ugyanis tehenekkel húzatott, egyes ekével végeztük, és hogy a tehenek ne térjenek ki a borozdából, előttük kellett menjen valaki. A tanító nénim el is engedett szívesen. Hazamentünk, a teheneket befogtuk a szekér elé a járomba, és kimentünk a mezőre. Örvendtem a feladatnak, és buzgón vezettem a teheneket a barázdában. Ez így ment egész nap, de bizony délután már nézegettem a szántóföld végét, hogy még mennyi van odáig, és még mennyi maradt a szántásból. Estére meg volt szántva egy holdnyi föld, apám meglegedésére, de főleg az enyémmre, mert nagyon elfáradtam. Ilyen nagy munkára még nem voltam megedzve. Lassan megtanultunk folyékonyan írni-olvasni, eljött az iskolaév vége, ki-kaptuk a nyári nagyvakációt. Elkezdődtek a mezei munkák és a zöldségeskerti tevékenységek, amelyekből keményen kivettem a részem.

Közben kiobbant a második világháború, apámat még két falubeli társát, Para Bélát és Para Józsefet katonai átképzésre behívták Kassa városába, ahol egy évig katonáskodott. A gazdasági munkát édesanyámmal végeztük, ugyanis őt kitétték a szövőgyárból azzal, hogy van földje, gazdasága, éljen meg belőle. Mielőtt bevonult volna, apám vásárolt két igavonó lovat. Gidrán lassú, Muszka gyors volt, kiegészítették egymást, és mindketten nagyon ragaszkodtak az emberhez. Egy napon, nyolcéves lehettem akkor, felültetett Gidrán hátára apám, ő gyalog jött mellettünk, felmentünk a nyírfás oldalra, ahol a gyér fák között állatok legeltetésére való, jó fű nőtt. A hely a falu népének

közös tulajdona volt, aki akarta, ott legeltette az állatait. Ott legeltette a lovait András Ferenc is, egy 12-13 éves fiú. Apám megkérte, hogy ügyeljen reám is, nehogy valami bajom essék. Ezzel otthagyt minket, és hazament. Baj nem volt, Feri megtanított, hogy kell tüzet gyújtani, száraz ágakat gyűjtöttünk össze, és élveztük, hogyan ég a fa. Ezután elvitt a közeli sövényes kerthez, a ló-kerthez, ahol felmáztunk egy fára, mert alulról láttuk, hogy madárfészek van rajta. Nekem ez nagy élmény volt, mert addig még nem láttam közelről madárfészket, csak a házunk eresze alatti fecskefészket, amit nem volt szabad megzavarni. A kis fészekben négy kicsi tojás volt, színes pettyekkel tarkítva. Lemáztunk a fáról, és lestük, milyen madár jön a fészke. Hamar ráuntunk, mert nem jött egy se. Ez volt az első lólegeltetésem, és olyan kedvet kaptam rá, hogy már egyedül is el mertem menni lovakat legeltetni az erdei legelőre. Elindulásom előtt édesanyám ennivalót rakott a tarisznyámba, amit a hátamra akasztottam, apám megfogta a nadrágomat a hátsó felemen és a nyakam tarkóját, és így tett fel a Gidrán ló hátára, elindultunk, én elől, Muszka jött utánunk szabadon, soha nem maradt el. Az erdei legelőn leszálltam a lóról, és szabadon engedtem őket: egész nap legeltek kettesben. Estefelé volt baj, mert akkora voltam, hogy egyedül még nem tudtam felülni a ló hátára, ha valaki nem segített fel. De a szükség jó tanító: szedtem egy marok füvet, mutattam a lónak, az jött felém, amikor közel ért hozzám, a füvet letettem a földre, a ló lehajolt a fű után, ekkor én ráfeküdtem a fejére, átfogtam a nyakát, erre a ló felemelte a fejét, és átmászva a nyakán a hátára kerültem. Máskor kerestem egy árkot, oda bevezettem, így a hátával egy magasságba kerültem, és könnyen felültem rá. Így elindultunk hazafelé, Muszkával nem is foglalkoztam, mert ahogy elindultunk Gidránnal, ő jött utánunk.

Később már nemcsak a nyíroldalban, a Vadas Árnyékában, Iván Orránál vagy a tavaknál legeltettünk, hanem távolabbi legelőkre is elmerészkedtünk. Így ismerkedtem meg a vadaspusz-

tai legelővel. Ez egy nagyobb kiterjedésű legelő volt, ahol a falusfeleink a fiatal vagy meddő állataikat legeltették, azokat, amelyek nem tértek haza este, hanem csak az ősz beálltával.

Volt itt egy bővizű vízforrás, betonból hosszú itatóvályúkat építettek, a forrás vizét belevezették, és onnan itatták az állatokat. Innen kb. száz méterre északi irányba volt a „vadászház” nevű, menedékháznak is megfelelő építmény, itt megalhattunk. Ha esett az eső, a ház tornácából tartottuk szemmel az állatainkat. Amikor távolabb legeltettünk a vadászháztól, akkor egy nagyobb fa alatt tüzet gyújtottunk, és mellette pokróccal takarózva aludtunk. Ha nem volt szükség az igás állatokra a gazdaságban, több napon át nem mentünk haza. Ilyenkor a vadászháznál telepedtünk le, estére több korombeli vagy felnőtt korú ember gyűlt össze, a felnőttek mindenféle valós vagy képzelt történetet meséltek, mi, gyerekek pedig nagy érdeklődéssel hallgattuk. Máskor, amikor nem volt velünk idősebb ember, a nagyfiúk ijesztgettek, hogy jön a farkas, és megtámadja a lovakat. Mi, kisebbek annyira féltünk, hogy a sírás környékezett, hangosan nem mertünk sírni, mert a nagylegények ránk csaptak az ostorral, hogy hallgassunk. Így voltunk reggelig.

Egy nap egyedül maradtam a vadászháznál, a többi sorstársam hazament, utolsóként Bokor Árpi ment el, megkértem, hogy visszafelé hozzon apáméktól valami ennivalót. Unatkoztam, esett az eső, a lovak a közelben csendesen legeltek. A házban nem volt kályha, és ezért kint, a közelben levő, kövekkel körülrakott tűzhely mellé telepedtem. A hamu alatt még izzott a parázs, faágakat szedtem, és a tüzet felélesztettem. A tűzhely mellett lekuporodva élveztem a lángok játékát. Az eső elállt, a tüzem füstje elterült a legelőn, a földfelszín közelében, lomhán gomolygott. Gondoltam, ha nedves falevéllel a lángokat lefojtom, nagyobb füst keletkezik, még szebb látványt nyújt majd. A tornác mellett volt egy nagy halom száraz bükkfalevél, eléggé nedves az esősözés után. Felöleltem belőle, és rátettem a tűzben égő

lángokra, de egy öllel nem sikerült teljesen lefojtatni a lángokat, tovább hordtam tehát a faleveleket. Élveztem, ahogy a sűrű füst terjed a pusztán, ültem a tűz és a vadászház közti részen. A tűz velem átellenben levő oldalán egyszer feltört egy lángnyelv, és kezdett lángra kapni a közelben levő száraz falevél. Felálltam, átmentem a tűzhely másik oldalára, hogy a lángot lefojtsam. Abban a pillanatban, ahogy átértem egy nagy dörrenéssel felrobbanó valami, és az egész tűzhelyet széthányta körülöttem. A robbanást követő másodpercben hallottam a tornác felől, hogy nagy csattanással becsapódik valami. Kővé meredtem ijedtemben, nem értettem, mi történt. Amikor az ijedtségéből kezdtem helyrejönni, felmentem a tornácra, ahol a padlón megtaláltam azt, ami csattant. Egy vadászpuska-lövedék volt, kb. 7-8 mm vastag, 25 mm hosszú, a hegye pedig legömbölyítve, ólomból. Nem vagyok babonás, de soha nem tudtam megmagyarázni magamnak, hogy mi mentette meg az életemet, a gondviselő őrangyal-e? Talán ő volt, aki átküldött a tűzhely másik oldalára. Ha tovább az előző helyemen maradok, a puskagolyó belém fúródott volna, és bizonyára nem úsztam volna meg élve. A falevél-halmozatot alaposan átkutattam, de több tölényt nem találtam. A falevelek a priccsen a szalmazsák szerepét töltötték be, pokrócokkal letakarva, ezen aludtak a vendégek. A vadászpuska-töltény a vadászok kirándulása alkalmával kerülhetett a falevelek közé.

Egy alkalommal édesapám tűzifát akart Sepsiszentgyörgyre szállítani, hogy eladja. Mivel kevés volt a takarmány, előző este fölrakott a ló hátára, hogy vigyem a két lovat a legelőre etetni, és éjszakára is maradjak ott velük. Fölértem a vadastetői legelőre a falutól hat kilométerre, ahol éppen felújították az utásházat. Az út és a ház között volt néhány öreg bükkfa, ezek egyike alatt telepedtem le. Estére került még egy pár hálótárs. Tüzet gyújtottunk, besötétedés után az idősebbek meséltek még egy ideig, aztán lassan mindenki elaludt. Reggel korán mozgoló-

dásra ébredtem, a hálótársak egyenként mind felkeltek és elmentek. Egyedül maradtam, és úgy gondoltam, még sötét van, várok, amíg megvirrad. Igazából nem mertem bemenni az erdőbe a lovak keresésére, mert féltem „valamitől”. Amikor megvirradt, elindultam hátrafelé pár száz métert az új úton, de a lovaimat nem találtam. A pusztán is kerestem, az itató felé is, de ló sehol sem volt. Mindenféle szörnyűséget elgondoltam – kilencéves voltam akkor –, hogy a farkasok vagy valami más megették a lovakat. Az is lehet, gondoltam, hogy ellopták őket, bár megjegyzem, abban az időben egyáltalán nem volt lólopás, miután Sepsiszentgyörgyön két lótolvajt és egy ozsdolai gyereknek a rablógyilkosát felakasztották a fegyház udvarán. Elkezdtem sírni, hogy most mi lesz. Elindultam hazafelé – hat kilométerre voltam az otthonomtól –, mindenütt az út közepén mentem, a kötőfékkal a nyakamban, és hangosan sírtam. Eközben apám nem tudta elképzelni, hogy miért nem érkezek a lovakkal, és elindult a keresésemre. A nyolcas kanyarnál talált reám. Nagy sírva próbáltam magyarázni, hogy nem tudom, mi lett a lovakkal. Apám nem szidott meg, hanem azt mondta: „Nem baj, fiam, most bemész a patakba, és megmosakodsz, azután szépen hazamész. Add ide a fékeket!” Az apai gyengédség megvigasztalt, nem sírtam tovább. Egy óra múlva apám hazajött a lovakkal. Nem messze attól a helytől, ahol aludtunk, a lovak, miután jóllaktak, beálltak a bokrok közé, és csendesen szunyókáltak. Telt az idő, és már kezdtem nem félni, még ha egyedül maradtam is a lólegeltetésnél.

Egy délután a Gidrán hátán lovagolva mentem a fenyő alatti úton, a Vázra bá malmával szemben. Féloldalt ültem a lovon, mert nyereg nem lévén, csak egy vékony pokróc, a ló hátgerince sebessé sértette az ülepemet. Amíg meg nem gyógyult, igen kellemetlen volt a lovaglás. Féloldalt ültem, és a kezemmel is támaszkodtam, hogy enyhítsem a fájdalmat. Egyszer csak utolért egy fedetlen katonai terepjáró gépkocsi: Előbb Muszkát érték

utol, mert ő mindig lemaradva kullogott utánunk. A kocsiban három tiszt és a sofőr közlegény volt. A sofőr rádudált Muszkára, hogy álljon félre az útból, mire az megijedt, és csak futott a kocsi előtt, amíg engem is utol nem értek. A tisztek nagy hahotázva közeledtek felém. Röhögték, hogy mennyire sikerült megijesznenek. Egy darabig mindkét lovat kergették tovább, most már azt is, amin rajta ültem, és én a fájós ülepemmel annyira szenvedtem, hogy sírva fakadtam a katonatisztek nagy mulatására. Végül megszabadultam tőlük, hahotázás közepette elhajtottak mellettem.

Ugyanazon a napon át akartam menni egy patakon a lovakkal. Gidránt magamhoz csalogattam, hogy üljek a hátára: füvet téptem, ahogy szoktam, elébe tettem. De amikor a ló odaért hozzám, és lépett még egyet felém, hogy érje el a füvet, amit kínáltam, rátaposott a lábam fejére a patkós patájával. Olyan szörnyű fájdalom ért, hogy nyomban elájultam. Nem tudom, mennyi ideig feküdtem, de amikor magamhoz tértem, már délután volt, a lábam feje eldagadva, rettenetesen fájt. Sántikálva vezettem be a lovat egy árokba, hogy üljek fel rá, és haza tudjak menni. Pár napig rá sem tudtam állni a lábamra. Megjegyzem, mindig alig vártuk Szentgyörgy napját, mert attól kezdve járhattunk mezítláb. Egészen őszig nem húztunk cipőt a lábunkra, ami veszélyes is volt, mert ha siettünk, és nem figyeltünk az útra, sokszor erősen belerúgtunk egy-egy kiálló kőbe, és az nagyon fájt.

Nyáron, amikor esős idő volt, mentünk a szüleimmel az erdőre gombát szedni. Az erdő felé vezető út szélén találtunk szamócát, azt nagyon szerettem. A gombakeresés az erdőben szintén izgalmas élmény volt. Örvendeztünk, amikor találtunk egy-egy róka-gombát, keserű-gombát és még jobban, amikor kenyér-gombára leltünk, amit ott helyben meg lehetett nyersen enni. A Derezsnye nevű szép csereerdő nagyon közel volt a házunkhoz. Gyönyörködtem a nagy, fenséges fákbán, a rejtelmes bokros helyekben: gyermekésszel reménykedtem, hogy meglátjuk a fák

között a vasorrú rossz boszorkányt és a házát, amelyiknek a teje csokoládéból van, és ahová a boszorkány bezárta Jancsikát és Juliskát, akiket édesanyám meséiből ismertem. Ehelyett találunk mindenféle ehető gombát: galambgombát a nagyfák körüli füves helyeken, rókagombát a ciheresben, keserűgombát mindenütt.

Egyszer, amikor már indultunk hazafelé az elhagyott erdei úton, egy gyér bokor alatt megláttam egy csoportban több fiatal keserűgombát. Szépek, fehérek, frissen keltek voltak, futottam, hogy leszedjem őket, de édesanyám éles kiáltása megállította. „Ne menj oda: nézd meg mi van a gombák között!” Egy nagy szürke kígyó volt ott, összetekeredve. Ha édesanyám nem lett volna elég figyelmes, lehet, a kígyót is megfogtam volna, mert nem ismertem, hogy mi az. Jó messzire elkerültük a helyet. Hazafelé édesanyám elmondta, hogy mi is a helyzet a kígyókkal. Kioktatott, hogy van mérges kígyó is. Az, ha megmar, és nincsen idejében orvosi ellátás, halálos is lehet.

Amint mentünk hazafelé a füves helyeken, szedtünk sósót és bakszakállt egy-egy marokkal, ettük a kövér sóskaleveleket, tetszett nekünk a savanykás íze. A frissen sarjadt bakszakáll vékony, hosszú levelei tejszerű nedvet eresztettek. A szánk szélét sötétbarnára festette, csak nagy nehezen tudtuk lemosni. Később olvastam róla, hogy sok hasznos elemet, vitamint tartalmaz, amik gyógyhatással vannak a szívbetegségre.

A nyár folyamán a falunkba beszállásoltak egy, a magyar honvédség kötelékéhez tartozó huszáregységet, a gróf Kálnoky- és Kovesán-féle szeszgyár épületeibe. A nép örvendett is, nem is, de elfogadta, mert magyar katonaság volt. Apám egy napon a falu kocsmájában ült egy falubeli barátjával, egy kupa bort fogyasztottak. A kocsmába bejött egy fiatal katona, és megállt a bejárati ajtónál. Apám igen barátságos, emberszerető lévén, odahívta az asztalukhoz, és fizetett neki is egy pohár italt. Elbe-

szélgettek, mint egykorú emberek között szokás, a végén meghívta haza, hozzánk. Apám megmutatta a katonának a gazdaságát, a két lovat, a tehenet és a két ökröt, amit a mezei munkák végzésére tartott, aztán bejöttek a házba. Én ott hevertem az ágyon, édesanyám kint végezte a dolgát. Apám leült az asztal mellé, de a katonát hiába hívta, ő megállt a bejárati ajtónál, úgy beszélgettek a mindennapi dolgokról. Egyszer apám azt kérdi a katonától: „Néked milyen gazdaságod, házad stb. van?” „Nincsen semmim” – felelte a katona. „Hát akkor te mivel foglalkozol odahaza?” – kérdi apám. „Béres vagyok, őrzöm a gazdám csordáját” – mondta csendesen. Beszélgettek egyről, másról, s a végén arra lettem figyelmes, hogy apám hangosabban mondja a magáét. A nincstelen béres megsértette, azt mondta apámnak, hogy mi „oláh cigányok” vagyunk. Apám nem volt heves természetű, és nem képelte fel az alföldi magyart, hanem szépen kitessékelte a házból. Ma sem értem, miért láttak minket idegeneknek a mi alföldi magyarjaink.

Telt az idő, eljött az aratás ideje, új dolgokkal szembesültem. Az aratást nem géppel végeztük, hanem vettetővel: egy egyszerű kaszának a nyelére szerelt eszközzel, ami mind egy irányba döntötte a levágott búzaszárakat. Apám kaszálta a búzát, nekem megmutatták, hogyan kell kötelet vetni a búza szalmájából, amivel a kévéket bekötöttük, anyámra maradt a levágott búza fől-szedése és az általam vetett kötélre rakása. Apám a lekaszált búzát kévébe kötötte. Az ebédet és délután az uzsonnát a körberakott kévék árnyékában ettük meg. Ebéd után mindig egy óra pihenő volt, aki tudott, alhatott is ezalatt, utána naplementéig ismét munka.

Mivel a szüleimnek nem volt annyi földje, hogy elegendő legyen a termés, a katolikus egyháztól vettek ki földterületet, felibe. Ez annyit jelentett, hogy az egyház adta a földet, a vetőmagot, a szüleim pedig végezték a munkálatokat, a szántás-vetést, az

aratást és a termény hazahordását. A termény fele az egyházé, a másik fele a szüleimé lett, és mindenki meg volt elégedve. Az osztozkodás úgy történt, hogy a sorba rakott keresztek közül egy az egyházé, a másik a bérlőé lett. A behordás idején a katolikus pap kijött a mezőre, és közösen elhatározták, kié legyen az első kereszt, és onnan minden második kereszt maradt a másik félnek. Az apámé helyben maradt, amíg behordtuk az egyház részét. Édesapámban nagyon megbízott a katolikus pap, azt mondta neki: „Ha nem érek ki idejében a mezőre, kezdje meg a behordást”. Nyolcéves voltam, amikor apám megtanított megrakni a szekeret búzakévékkel.

Egyszer kimentünk a mezőre, de a pap nem volt ott. Megkezdtük a rakodást, mert a felhők az égen esővel fenyegettek. Apám adogatta fel nekem a szekérre a kévéket, és irányított, „ezt tedd ide, azt tedd oda”. De én nagyon lassan mozogtam, alig bírtam a nagy kévéket elrakni a szekéren: nem éreztem jól magam. Amikor fölraktunk egy pár kereszt gabonát, a föld végén megjelent a katolikus pap, feketébe öltözve, nagy fekete napernyőt tartva feje fölött, hogy védekezzen a nap sugarai ellen. Ahogy apám meglátta közeledni a papot, elkezdett szidni, hogy dolgozzak gyorsabban, mert ha a pap meglátja, milyen gyenge segítség vagyok, a jövőben nem ad földet. Alig bírtam magam, de valamivel gyorsabban kezdtem rakosgatni a kévéket a szekéren. Amikor a pap a közelünkbe ért, azt mondja apámnak: „Ej, ej, nagyon gyenge segítsége van, ha nem tudjuk idejében hazahordani a száraz gabonát, délután az eső megáztatja, és akkor nagy baj lesz.” Apám mentegetőzött, hogy be tudjuk hordani, mert a felhőzet szerint nem biztos, hogy esni fog délután. Miután a pap elment, apám egyre csak szidott: „Ugye megmondtam, hogy mozogj jobban, a papnak nem tetszett, ahogy dolgozol, a jövőben nem fog földet adni.” A nap lassan eltelt, az eső nem verte szét a száraz gabonát, idejében beért a csűrbe. Másnap reggel nem tudtam fölkelni az ágyból, nagyon rosszul éreztem

magam, nagy lázam volt, és a testem tele lett a skarlát jellegzetes piros foltjaival. Édesapám akkor értette meg, hogy előző nap miért nem tudtam serényebben dolgozni. Elment a faluba, valakitől szerzett egy üveg ribizlibefőttet nekem, aztán leült az ágyam mellé, és sírva mondta: „Egyed, kicsi fiam, ettől meggyógyulsz!” Kiskanállal adogatta a számba.

Lassan aztán meggyógyultam, tudtam játszani a barátokkal, a mezőn dolgozni, lovakat etetni az erdőn. Közeledett az ősz és az iskolai év kezdete. Az új iskolába mentem, mert az állami megszűnt, a tanítást átadták az egyházaknak, így a második osztályt a református iskolában kezdtem el. A tanítónk id. Kátó András lett, az első osztályosoktól a hetedikesekig mindenkit ő tanított, egy teremben szerre foglalkozott mindenkivel. A szűk teremben a falak tele voltak térképekkel, valamint a Himnusz, a Szózat és a Hiszekegy szövegeivel. Nehéz volt a második osztály, mert tanítónk minden tapasztalata mellett nem tudott úgy foglalkozni velünk, ahogy kellett volna. Túl sok osztállyal és túl sok tananyaggal kellett egyszerre bajlódjon. Ezenkívül ő vezette a köröspataki „Székely Határőrök” szakaszát, szakaszparancsnok volt hadnagyi rangban, Nyerges Ferencz törzsőrmester volt a kisegítője. Ők végezték ennek a szakasznak a katonai kiképzését is. Amíg a tanítónk az egyik osztállyal foglalkozott, addig a többi hat unatkozott vagy rendetlenkedett, és zavarta a tanítást.

Mélyen emlékezetembe vésődött, amint egy reggelen a tanítónk bejött az osztályba, és szomorúan mondta, hogy le kell vegye Európa térképét a falról, mert a helyzet megváltozott. A Szovjetunió bekebelezte a három balti államot, amelyek addig függetlenek voltak.

Ahogy telt az idő, és egyre régebb óta tartott a háború, mind nehezebb lett a mindennapi megélhetés. Racionalizálták az élelmezést. Nem volt szabad egynél több sertést levágni családonként. Törvény szabályozta azt is, hogy családonként mennyi kenyérgabonát szabad megtartani. A kenyeret búza- és árpaliszttal

keverékéből sütötte édesanyám, később, a búza fogytával, csak árpalisztból: lapos, furcsa ízű, szappanhoz hasonló kenyér lett belőle. Megettük, mert más nem volt. Puliszkának készítve mint-ha valamivel jobb lett volna, de semmiképpen sem olyan jó, mint kukoricalisztból. Megszületett a mondás: „Árpacipó, facipő – kell-e, magyar, szebb jövő?”, és „Kürtöskalács, mi felől még álmat sem látsz”. A facipő onnan került a mondásba, hogy mivel nem lehetett bőrtalpat kapni, a varga fából készített talpat a láb-belinkre. Sok kellemetlenséget okozott az ilyen talp: újra kellett tanulni járni benne. Az ország vezetői hiába ígértek szép jövőt; a rossz gazdálkodás, a politika nem hozott egyebet, csak szegénységet és rengeteg emberveszteséget.

Újdonság volt számunkra a téli sielés. Pénzünk nem volt, hogy gyári sílécet vásároljunk, ezért nekifogtunk mi elkészíteni. A szomszédunkban lakott Para Dániel kerekés mester, akinek a műhelyében sok időt töltöttem. Szerettem nézni, amint a keze alatt egy darab fa szekérkerékké vagy annak valamely alkatrészévé válik. Egy napon mondtam: „Dani bácsi, csináljon nekem egy pár sílécet!” Ő kivágott két darab egyméteres kőrisfalécut, és a kezembe adta, hogy csináljam meg. Csak néztem, de nem mertem szólani. Azt mondja: „Na, itt van a fa, itt van a szerszám, itt és itt gyaluljad le, láttad, hogyan kell.” Izgultam, izzadtam, de kezdett alakulni a síléc. A végén az orránál a fölhajtott részt és a talpába a vezető sáncot ő csinálta meg, és kész is volt a sílécem. A közepe táján keresztben rászegeztem egy bőrszíjat, hogy a bakancs lábfejrészét tartsa, a háborúból származó, acélozott telefondrót-huzallal pedig fölkötöttem a bakancsomra a léceket. Síbotként két mogyorófabotot használtam. Ki volt boldogabb, mint én?! A legközelebbi „sípálya” a Bara-kertben volt, ahol szánkózni szoktunk (már akinek volt szánkója), oda mentem, hogy kipróbáljam a sífelszerelésemet. Leereszkedtem, aminek egy nagy esés lett az eredménye, és még utána is sokszor odavertem magamat a földhöz, amíg megszoktam, hogy lábon állva csúsz-

szak. De gyakorlat teszi a mestert. Egy idő után már nem estem annyit, és elkezdtünk nagyobb lejtők után nézni a barátaimmal. A Nagy-kertben, ahol nagyobb és hosszabb lejtőket találtunk, a megfelelő helyen ugrató sáncot is emeltünk; nagy dolognak számított, ha egyikünk vagy másikunk ugratott két-három métert. Akinek sikerült négy métert vagy többet ugrani, az volt a nap hőse. Édesapámnak volt egy régi rugós meghajtású patefonja, ezt elcserélte egy barátjával egy pár gyári síléccl. Óriási volt a minőségi különbség a saját gyártmányú kőrisfalécekhez viszonyítva. Igaz, a bajom is meggyűlt, mert a természethez képest a sílécnek túl nagyok voltak, és nehezek, de nem számított: mentünk, edződünk, erősödünk, egészségesek voltunk.

Amint kitavaszkodott, eljött a mezei munkálatok ideje. A boronálást szerettem a legjobban, mert a borona fölé tettünk egy deszkát, arra ráülhettem, nem kellett gyalogolnom. Nehezeként is szolgáltam így, mert a borona mélyebben belenyomódott a földbe, és jobban fölpuhította azt.

Miután elvégeztük a mezei munkálatokat, és nem volt szükség otthon a lovakra, naponta kihajtottuk őket az erdei legelőre. Szívesebben mentem a lovakat legeltetni, mint kapálni, de néha kapálni is kellett. Amikor kezdett meleg lenni, kapálás közben gyakran mentem a vizeskorsóhoz inni, és közben sóváran néztem a fűzfák felé: ott folyt a patak a földünk végén, a partján a nagy árnyékos fák mintha csalogattak volna, hogy menjek lubickolni és halat fogni a patakban. Édesanyám, látva a mélázásomat, megdorgált: „Ha nézed a fűzfákat, soha nem érsz a föld végéig. Nézd, amit kapálsz, és meglátod, észre sem veszed, s egyszerűen odaérsz.”

A halak, amiket kézzel lehetett megfogni a patakban, izgaták a fantáziámat. Az utcánk végénél gátat csináltunk, hogy felduzzassuk a patak vizét, és lubickoltunk a térdig érő vízben. Dani bácsi nézte a játékunkat. Kétfelől a patak mentén öreg fűzfák védték a gyökereikkel a partot, hogy ne mossa el a víz. A víz

felőli gyökerek közt üregek képződtek, azok nagyszerű búvóhelyek voltak a halak számára. Azt mondja Dani bácsi, hogy nyúljak be egy ilyen üregbe, és fogjam meg kézzel a halat, amelyik ott megbújt. Megmagyarázta, hogy ha a kezemhez ér a hal, lassan csúsztaskam a hasa alatt a tenyeremet a farkától a feje felé, amíg elérem a kopolyáját, és azt szorítsam meg, mert a hal így nem tud elmenekülni, úgy kiemelhetem a vízből. Legyőztem a félelmemet, és benyúltam egy ilyen üregbe. A kezemhez ért egy hal, de sikerült elmenekülnie, mert ahogy megéreztem, megijedtem, és kikaptam a kezem az üregből. Másodszor már úgy tettem, ahogy Dani bácsi tanította, és megfogtam életem első halát. Nem volt nagy, úgy tíz centi hosszú lehetett, de ujjongtam örömben: leírhatatlan az izgalom, amit akkor éreztem. Ezek után már nagy halásznak gondoltam magam. Hazavitettem, amit fogtam, és édesanyám, miután megtakarította a halat, felvert tojásba beleforgatta, forró zsírban kisütötte, és ezzel megvolt az ebéd- vagy vacsora-kiegészítő, kóstoló.

A faluba több férfinak is jött behívója a katonasághoz, apám is kapott „sasos behívót”, ami azt jelentette, hogy azonnal jelentkezni kellett a megjelölt katonai alakulatnál. Amint mentünk hazafelé a mezőről szekérrel, szembejött velünk egy falusfelünk, ő tudatta apámmal a szomorú hírt. Kellett a hús ágyútölteléknek Hitler háborújába. Nagy bánat és elkeseredés volt mindenfelé.

Apámnak részben szerencséje volt, mert nem a frontra, hanem a málnási csendőralakulathoz osztották be, pótcsendőrnék. Egyszer meg is látogattuk édesanyámmal, szekérrel mentünk, a lovaink, Gidrán és Muszka vontatták a szekeret. Az út számomra valóságos pokolnak tűnt. A német hadsereg katonákkal megrakott gépjárművekkel vonult Csík felé. Minden egyes kocsi-val való találkozásnál reszkettem, hogy most ütnek el, vagy a lovak megijednek, és bedöntenek a sáncba. Szerencsénkre nem történt semmi baj.

Annyira drákói volt az előjáróság titkolózó szigorúsága, hogy ártatlan embereket végeztek ki rémhírtérjesztés vádjával. A szentgyörgyi kaszárnnyában voltak fiatal katonák Magyarország minden részéből, így Ungvár környékéről is. Három odavalósi fiatal katona pár napi szabadságot kapott, hogy meglátogassák a családjukat. Amikor visszajöttek az alakulatukhoz, elmondták a társaiknak, hogy mit tapasztaltak az ottani fronton: hogy a németek és csatlósai vesztésre állnak, hogy a partizánok milyen sikeresen harcolnak a németek ellen. Amint lenni szokott, most is akadtak besúgók, akik jelentették a főnökeiknek, hogy miket mondtak a katonák. Letartóztatták őket, és ügyüket felterjesztették a főparancsnoksághoz. Nemsokára megjött a határozat, golyó általi halálra ítélték őket, amit azonnal végre is hajtottak a Sugás-fürdő felé vezető út mellett, az Erős-oldal nevű erdőrészben. A hozzátartozóknak aztán azt mondták, hogy egy géppuskás csoportban, harc közben vesztették életüket.

Mivel apámat behívták, a gazdaságot édesanyámmal vezettük. Édesanyámat amúgy még a háború elején kitétték a szövőgyárból azzal az indoklással, hogy van földje, gazdasága, éljen meg belőle. Nyár végére úgy-ahogy betakarítottuk a termést. A lovakat, hogy ne kelljen őket odahaza etetni, felvittük a kintháló csordába legelni. Mikor megérett a mezőn az árpa, anyám sírt, hogy kihullatja a szemét, ha még a lábán marad, és nincs, aki lekaszálja. Mondtam: „ne búsuljon, édesanyám, lekaszálom én”. Anyám, hogy „te még kicsi vagy, fiam, nem neked való munka, te azt nem bírod meg, egy hold a terület, igen nagy neked”. Alig múltam kilencéves, de szereztem egy háromnegyedes kaszát, megvertem az élét, ahogy apámtól láttam, és lementem a nagyút és vasút közötti szántóföldre, amelyben az árpa volt. Kaszámat munkára szereltem, a fenőkövel megfentem, nekigyürkőztetem a kaszálásnak. Annyira jól ment a munka, hogy délre már az árpa fele le volt kaszálva. Ekkor megebédeltem, szokás szerint

egyedül pihentem, délután vágtam tovább az árpát olyannyira, hogy amikor az ötórás személyvonat ment Csík felé, már csak egyetlen pászta volt levágnivaló. A föld belső vége a vasútvonal mellett végződött. Amikor láttam, hogy közeledik a vonat, gyorsabban húztam a kaszát, hogy közelebből nézhessem a vonatot. Amikor a mozdony a föld végéhez ért, megálltam, és néztem a szerelvényt. Közben a fenőkövel hosszasan fentem a kaszát, mert arra gondoltam, nehogy a vonaton utazók közül valaki azt mondja: né, az a gyermek ahelyett, hogy kaszálna, nézi a vonatot. A fenési tevékenységem azonban rosszul végződött, mert ahogy jobb kézzel tartottam a fenőkövet a kasza élén, a hüvelykujjamat csontig bevágtam. Amíg a vonat elment, az elvágott ujjamat a számban tartottam, aztán kerestem egy útilapít, rátettem a sebre, szalmaszállal betekertem, és kaszáltam tovább. Most még gyorsabban, mert ki akartam érni a föld végére, hogy közelebből láthassam a hatórás vonatot. Mikor aztán a hatórás vonat mozdonya a földünk végéhez ért, már csak két-három vágás maradt. Ugyanaz történt, mint az ötórás vonathoz: fentem a kaszát szorgalmasan, néztem a vonatot, és másodszor is csontig bevágtam a már egyszer megvágott ujjamat. Megint bekötöttem, a kaszát – miután levágtam a megmaradt szálakat – leszereltem, és indultam haza. Még világosság volt, mire megtettem a három kilométernyi utat. Mikor hazaértem, édesanyám örvendett az elvégzett munkának. A sebesült ujjamat kimostuk az árnikaszeszes oldatával, ismét útilapít tettünk rá, amitől rövidesen meg is gyógyult. De a két sebhely a jobb kezem hüvelykujján ma is igazolja az elmondottakat.

Az otthon maradt rokonok segítségével elvégeztük a még megmaradt mezei munkákat, a termények betakarítását, ami, ha szűkösen is, de biztosította az élelmünk nagy részét.

Ismét eljött az ősz, és vele az iskola kezdete is. A református iskola tanító nélkül maradt, ezért engem a katolikus iskola harmadik osztályába íratott be édesanyám. Jól szervezett iskola

volt, és nagy fegyelem uralkodott, minket, más vallásúakat is befogadtak.

Egyszer jött két szerzetes barát meglátogatni az iskolánkat, még egy viccet is elmondtak Jánoskáról, aki megunta a babfőzeléket, mert minden nap azt ettek ebédre, ezért az evés előtti imát így mondta el: „Jöjj, kis Jézus, légy vendégünk, amit adtál, edd meg, kérünk.” Mi, gyerekek nem tudtuk, hogy nevéssünk vagy hallgassunk, mert szigorú volt a vallásos nevelés.

Veress Andrea kedvesnővér tanított minket, harmadikosokat. Egyszer azt a feladatot adta nekünk, hogy gyűjtsünk almamagot, és amikor egy gyufásdoboznyi összegyűlt, vigyük el neki. Szorgalmasan összegyűjtöttem két gyufásdobozzal, és bevitettem az iskolába. Azokat, akik még vittek, a tanító néni kihívta az osztály elé, megdicsért minket, és mindegyikünk kapott egy pár szem cukorkát. Ez volt az első keresetem a szülői házon kívül a munkám után. Volt is irigység azok részéről, akik nem vittek magot, és nem kaptak cukorkát. Az egyik kislány azt mondta, hogy az semmi, neki az apja egy egész tasak cukorkát venne, ha akarná. De én azt gondoltam, nem baj, az már nem annyira értékes, mert az nem az ő munkájának a gyümölcse.

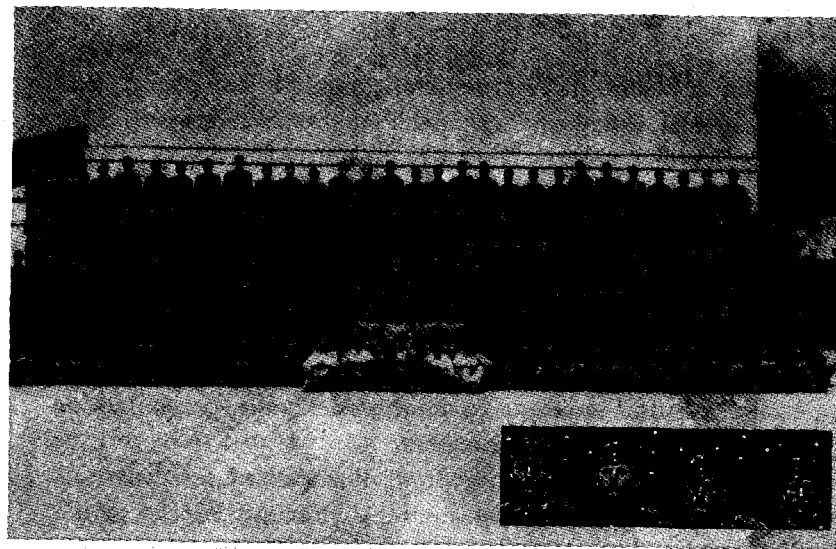
Az év végi vizsgán mindenki felelt, de inkább az évközi előmeneteli eredmények voltak a meghatározók. Velünk egy helyen vizsgáztak a negyedikesek is, a szülők jelenlétében. Ferencz Buci földrajzból a Balatonról kellett hogy beszéljen. Azt mondta, hogy a Balaton-tó olyan hosszú, hogy a vonat két órát megy mellette. Kapott egy nagy dicséretet, és ezzel sikeresen le is vizsgázott. Mi, kisebbek csodálkoztunk, hogy Buci milyen sokat tud.

Az iskolai évnek vége volt, közben megkezdődtek a nyári mezei munkák is. Apám még mindig katona volt, a köszvény gyötörte, Málnás-fürdőn, az ásványvizes fürdőben gyógyíttatta magát, nem nagy sikerrel. Édesanyámmal még a nyár előtt nekiálltunk a két lóval, a szántást és a vetést elvégeztük. Nehéz volt, de kellett hogy csináljuk.

A nyár folyamán a németek beszállásoltak a községünkbe egy örmény, ukrán és orosz hadifoglyokból álló katonai alakulatot, akik egy nagy lőszerraktárt telepítettek az erdőn. Azoknak, akik kérték, a német parancsnok kiadott egy-két embert mezei munkára, ennek nagy hasznát vettük, mert a férfiaknak való, nehezebb munkákat elvégezték. Apámat közben leszerelték, de pár hétre rá ismét behívták. Amíg itthon volt, a télire való tüzelőfát beszerezte, még eladásra is jutott. Hoztuk szekérrel a tűzifát apámmal hazafelé az erdőről, át kellett mennünk a már említett német lőszerlerakaton, annak a kellős közepén. Láttam nagy halomokban a lőszeres ládákat álcázva a fák alatt és a martos helyekre ásva, kiképzett deszkával lefödött, pincyszerű helyeken. Apám megállította a lovakat egy német katonaruhás, géppisztolyos, vaskalapos katona mellett, és szóba elegyedett vele. Megtudtuk, hogy örmény, de a német hadsereg katonája. Apám csak úgy félvállról megkérdezte, hogy mi van abban a sok nagy ládában, mire a katona azt felelte: „csokoládé Sztálinnak”, és elkezdett hahotázni. Apám gyorsan elbúcsúzott tőle, és elindultunk hazafelé. A raktár területén csak engedéllyel járhattunk át, de a német alakulat parancsnoka soha nem tagadta meg az engedélyt.

1944 nyarán tömegesen vonultak át térségünkön az ukrainai civilek, akiknek Sepsiszentgyörgy északi felén, egy katonai gyakorlótéren, a várost ellátó víztároló közelében alakítottak ki táborozó helyet – ott pihenhettek kalandos menekülésük útján. Pár napi pihenő, utána menekültek nyugat felé az előretörő szovjet hadsereg elől. De miután elmentek, újabb és újabb menekültek érkeztek a helyükbe, hosszú heteken át. Sztálin kikiáltotta az ukrán népet hazaárulónak, és parancsba adta, hogy ahol fogságba esett ukránokat érnek utol az orosz csapatok, ítélezés nélkül lőjék le őket.

Hozzánk is beszállásoltak egy német fogságba esett ukrán foglyot, Grigor volt a neve. Nagyon szeretett engem, mert otthon, Ukrajnában volt egy ugyanakkora fia, mint én. Ezért, ha tehette,

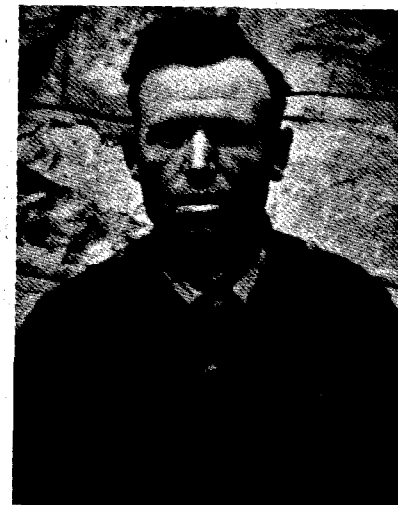

Kassa: az átképzési zászlóalj (a kiemelt képen balról jobbra a második apám, a harmadik Para Béla, a negyedik Para József)

Kató András határőr hadnagy

Grigor, az ukrán fogoly

mindig az ölébe vett, és szeretettel cirógatott, rám költötte szülői szeretetét. Esténként, miután édesapám hazajött a munkából, elbeszélgettek: magyar, német, ukrán és román szavakat használva jól megértették egymást. Egy ilyen társalgás alkalmával édesapám azt javasolta Grigorinak, hogy amikor parancsot kapnak, hogy menjenek tovább, maradjon le a németektől, és amíg az orosz csapatok megjönnek, mi rejtegetjük őt. Grigor köszönte az ajánlatot, de nem fogadta el, mert attól félt, hogy az első orosz katona, aki rátalálna, gondolkodás nélkül fejbe lőné. A sztálini népirtás emléke a harmincas évekből még fájdalmasan ott élt az ukrán nép emlékezetében.

Híre ment, hogy a szentgyörgyi pihenőállomáson élelem fejében vagy nagyon olcsón lovat, tehenet lehet vásárolni az ukrán menekülöktől. A szerencsétlen menekülők éheztek, állataiknak sem volt mit enni adjanak, ezért majdnem semmiért kellett eladják kevés megmaradt vagyunkájukat. Édesapám pár falubeli társával elment állatot vásárolni, engem is magával vitt. Árkoson mentünk keresztül, ott megálltak az egyik kocsmánál, hogy vegyenek szeszesítalt is az élelem mellé, hogy azzal fizessenek. Engem kint hagytak, hogy ügyeljek a szekérre. Haragudtam, hogy nem vittek be a kocsmába, gondoltam, isszák a jó sört, és én nem kapok belőle – apám máskor mindig adott egy pohárral nekem is –, pedig hát most ők sem inni mentek. Fogadkoztam mindenre, hogy így lesz, úgy lesz, ezt megbosszulom. Aztán megérkeztünk a lőtér északi felén folyó patakhoz, onnan nem volt szabad szekeres fogattal továbbmenni a tábor felé. Ismét szekérőrző lettem, mert valaki ezt is kellett hogy csinálja. A lovak egy-egy húzószíját kioldottam, enniük adtam, és felültem a szekérládjára. Néztem a sok embert, akik összegyűltek, és gyalogosan mentek a tábor felé vásárolni ezt-azt, főleg háziállatokat. Egyszer eszembe jutott, hogy apám Árkoson betett a szekér ládjába egy literes üveget valami itallal. Előke-restem, kidugtam az üveget, és jót ittam a rumból, mert az volt

az üvegben. A dugót visszanyomtam, és helyére tettem az üveget a ládába. Egy idő után kezdtem álmos lenni, de azért még egyszer megkerestem az üveget, és ismét jót ittam a rumból. Innen már nem tudom, mi történt tovább, csak apámtól ismerem a fejleményeket, akinek hírül vitték a táborba, hogy a patak melletti parkolóban egy 9–10 év körüli gyerek beesett a lovak közé, és ott hever, nem tudják, mi baja van. Nem kellett több apámnak, megsejtett valamit, azonnal leszaladt a táborból a szekérhez. Ott talált engem eszméletlenül fekvé a földön, a két ló között. Muszka átlépett rajtam, és úgy védett engem az úton közlekedő járókelőktől. Jöttek az asszonyok segíteni apámnak, a megvásárolt tehenektől üvegbe fejték tejet, mert nem volt más edény, próbálták a számba önteni, de csak nagy nehezen ment le a torkomon. Kínlódta velem késő délutánig, akkor kezdtem életjelt adni, kinyitottam a szememet, ébredézem. Lassan helyrejtöttem, de a világ forgott velem. Apám vásárolt egy vörös színű tehenet és egy csinos, közepes nagyságú lovat, amiket később az oroszok, miután bejöttek, összeszedtek, és elvittek magukkal, azt mondták azért, mert azok az övéik. De persze a mi lovainkat, amit viszont korábban ők vittek el tőlünk, soha nem adták vissza.

Eltelt egy év, és negyedik osztályba az újonnan megnyílt református iskolába mentem. Bakcsi Gábor református lelkész vállalta a tanításunkat. Nagyon felelősségteljes volt, szeretettel foglalkozott velünk, nem éreztük többé a vallási megkülönböztetést. A szüleim megkérték, hogy a rendes tanítási időn kívül is foglalkozzon velem. El is vállalta, és minden délután egy-két órát diktálás után íratott velem, és azt helyben ki is javította piros ceruzával. Kezdetben az egész lap tele volt mindenféle piros jellel, de a tél folyamán annyira belejöttem az írásba, hogy mind kevesebb és kevesebb piros jel volt a papíromon. A dicséret nem maradt el, pedig lényegében az ő munkájának volt az eredménye. Mindig akadt olyan pajtásom, aki gúnyolódott velem, hogy

annyit írok. De évek múltán, amikor mint katonatiszt találkoztam velük, azt mondták, hogy „jól tetted, hogy jártál tanulni a paphoz, kineveltünk, és mi itt maradtunk, túrjuk a földet a kollektívben, majdnem ingyen”. Apám és anyám megadták nekem a lehetőséget a tanulásra, mindig mondták: „Tanulj, fiam, hogy ne keljen nehéz testi munkával keresned a kenyeredet, hogy ne dolgozz majdnem a semmiért.” Apám mindig azzal fenyegetett: „Ha nem tanulsz, odaadlak csobánnak a Bodoki-havasra, ott aztán nem kell tanulni, csak füttyörészve őrizni a mások juhait, hogy a farkasok ne egyék meg őket.” Ilyenkor felmásztam az almafa legtetetejére, ahonnan látszott a Bodoki-havas, és néztem, hogy milyen messze van, és hogy én nem tudnék onnan hazajönni. A fenyegetés bevált. A szüleim nem rosszindulatból mondták ezt nekem, csak ismerték a gépesítetlen mezőgazdálkodás nehézségeit, azonkívül nem volt nagy területnyi szántóföldünk, és nem akarták, hogy úgy éljem le az életemet, hogy a mások földjén dolgozzak, fele jövedelemért. Sok év múltán mesélte el nekem édesanyám, hogy amikor a szövőgyárban dolgozott, és a Mikó Kollégium előtt járt el, mindig arra gondolt, hogy ha addig él is, az ő fia ott fog tanulni.

1944 nyarán egyre inkább olyan hírek jöttek a frontról, hogy ezt a háborút a németek nem tudják megnyerni. Az újságok folyton azt hirdették, hogy a németek meg fogják állítani az oroszokat és az angolokat, mert egy nagyszerű, új fegyver van előkészületben, főleg a Magyar Futár című képeslap beszélt állandóan győzelmekről a frontokon, de ezek a hírek hitelességüket veszítették, amint hazakerült néhány napos szabadságra egy-egy fronton szolgáló katona, akik elmondták, hogy mi a valós helyzet.

A tavaszi mezei munkálatokon édesapám még idehaza volt, a nyári munkák nagy részét is el tudtuk végezni, de húsz ár földben ott maradt a pityóka, a kender és a köles, ezeknek a betakarítása ősz elejére maradt. Apám nyár közepén újra sasos behí-

vót kapott, azonnal be kellett vonulnia Sepsiszentgyörgyre, ahonnan ismét a málnási csendőrséghez irányították. A lovakat felvittük a kintháló csordához, ahol egész nyáron legelhettek. Meg is híztak, jó erőben voltak, amikor ősz elején hazahoztuk őket.

Amikor megkezdődött Brassó bombázása, az első támadáskor apám még itthon volt. Húsvét után egy héttel vasárnap délből, miután a templomból hazajöttünk, édesanyám megterítette az asztalt az ebédhez. Amikor leültünk, a kamránk ajtaja, lazán lévén felfogva, elkezdett zörögni a helyén, és távolról mély, dübörgő-bömbölő hangok hallszottak. Apám kiszaladt az udvarra, lefeküdt, a fülét a földhöz nyomta. Aztán felállt, és azt mondta, hogy a morajlás déli irányból jön. Hátraszaladtunk a kertbe, és egy kör alakú fehér felhőt láttunk az égen, azon belül számtalan fényes mozgó pontot, azaz repülőgépet, alulról pedig egy hatalmas fekete füstfelhőt. Bombázták Brassó városát. Apám elkezdett sírni, mert egy leánytestvére és több rokonunk lakott ott, és nagyon aggódott, hogy vajon mi történik velük. Addig néztük a jelenetet, amíg el nem mentek a fényes repülőgépek. A fekete füstfelhő mind nagyobb és nagyobb lett; és egész nap látszott. Ezután még többször is bombázták Brassót az angol és amerikai repülőgépek, megszokottá vált az is, hogy amint a gépek megjelentek a vidékünk fölött, 15–20 centis, ezüstös színű, vékony alumíniumszalagok hullnak alá az égből. Mindenki találgatta, mire valók ezek. Évek múltán tudtuk meg, hogy a magasban mozgó repülőgépből nagy mennyiségben kiszórva, ezek az alumínium- vagy sztaniol-szalagocskák szétszórták a radarhullámokat, és így a képernyőn nem lehetett pontosan betájolni a repülőgépet.

Édesanyám aggódott a mezőn maradt termények miatt, hogy el fognak száradni, és nem lehet értékesíteni őket. Úgy határozunk, hogy a lovakat hazahozatjuk a legelőről, és elmegyünk begyűjteni a terményt. Egy nagyobb fiút, a rokon Hegedűs Dezsőt

kérte meg anyám, hogy hozza haza a legelőről a lovakat. Másnap befogtam őket a nagyszekérbe – volt egy kisebb is, azt erdőlésnél fahordásra és egyéb kisebb teher szállításra használtunk –, és elmentünk a mezőre a nagyút – a Csík és Szentgyörgy közti országút – mellé, amitől kb. száz méternyire volt földünk. Az úton a német hadsereg egységei négyes menetoszlopban tömegesen vonultak Csík felé: a kemény úton vonultak a gépjárművek, két oszlopban egymás mellett, a sáncokon túl pedig kétfelől lovas szekerekkel és gyalogosan mentek. Amint néztem őket, majdnem meglepedkeztem, hogy miért is jöttünk ide, úgy elcsodálkoztam a látványon. A földünk egy tarlós föld mellett volt, ahol a szekérrel megálltam, ott a lovak egy-egy húzóját letvettem, kaszáltam nekik a kölesből egy öllel, és eléjük tettem, hogy egyenek. Édesanyám nyűtte a kendert, én kaszáltam a kölest. Már majdnem végeztem a kaszálással, amikor Szentgyörgy felől hatalmas robbanás hallatszott, és rögtön nagy fekete füst emelkedett a magasba. A lovak két lábra állva próbáltak menekülni, körbe szaladgáltak, húzták a szekeret. A tőlünk kb. egy kilométerre levő vasúti hidat az Olt folyó fölött a németek fölrobbantották, az okozta a nagy robajt és a fekete füstöt. Gyorsan elkezdtek a terményt felrakni a szekérre, hogy mielőbb haza menjünk. Mire megraktuk volna a szekeret, jött egy második nagy robbanás, ami még félelmetesebb volt, mint az első, mert tőlünk kb. négy-ötszáz méterre történt. Láttuk, hogyan repülnek a kövek és a vasdarabok a levegőben, és a közelünkben hullottak a földre. A gidófalvi vasútállomás melletti patak fölött húzódó vasúti hidat is felrobbantották a németek. Most már semmi kétségünk nem volt afelől, hogy gyorsan mennünk kell onnan. Ekkor a földünk végén egy német katona kiabálni kezdett nekünk a saját nyelvén, mutogatott Bodok felé: értésünkre adta, hogy jó lesz elrejtőznünk a kukoricásban. Az történt ugyanis, hogy két szovjet vadászrepülőgép szembekerült a német menetoszloppal, és megtámadta azt: kb. száz méter magasságból bombáz-

ták, géppuskázták őket. Láttam, hogyan válnak ki a repülőgépből a nyomjelző töltények golyói, hogyan csapódnak be a német menetoszlop sorai közé, és hogyan gyúlnak ki a járművek. Anyámmal beszaladtunk a kukoricásba, én bebújtam egy nagy disznótök levele alá, nehogy meglássanak az oroszok. Persze ők nem törődtek velünk: a vasút mentén gyalogoló magyar katonákat támadták meg, őket géppuskázták a közelünkben. Innen, megbillegtetve gépeik szárnyát, magasra felemelkedtek, és elkanyarodtak Kézdivásárhely irányába. Ahogy a gépek elmentek, a villát, a gereblyét és a kaszát beleszúrtam a szekérre rakott köles- és kender-halomba, nehogy megsebesítsen valakit, a lovak húzószíjait pedig bekötöttem a húzófába, aztán felültem a szekérre, és áthajtottam az útszéli sáncon. Ebben a pillanatban ült fel a szekérre édesanyám. A szekér a sáncon való áthaladásakor erősen megbillent, anyám beleesett a szekérderekba. Szerencse, hogy éppen azelőtt helyeztem biztonságba a kaszát, anyám amiatt nem sebesült meg. Rátértünk a falu felé vezető útra, a lovaink nagy porfelhőt hagytak maguk után, vágóban vittek haza minket, szerencsésen, baj nélkül érkeztünk meg.

Gondolkoztunk azon, hogy meneküljünk-e el, ha rövidesen bejönnek az oroszok és a románok. Édesanyám annakidején, 1916-ban családjával együtt elmenekült a románok elől, és az igen sok szenvedést és megpróbáltatást jelentett számukra, ezért úgy döntött, hogy mi most mindenképpen itthon maradunk. Illyefalvánál már két hete folytak a közelharcok, Szentgyörgy északnyugati erdői tele voltak a román hadsereg katonáival, akik állandóan lőtték aknavetőikkel a környező falvakat és a mezőt. Ha megmozdult valami valahol, rá egy percre már odaesett egy repülőakna. Már a gyalogsági fegyverek ropogása is behallatszott Sepsikőröspatakra. Estefelé anyám kiszedte a szalmazsákokat a négy ágyból, rendet csinált a pincében, levitte a zsákokat és az ágyneműt, és fekvőhelyeket készített. Az ivóvizet vedret megtöltötte vízzel, az ivócsuprot és egyéb holmikat, a legszüksége-

sebbeket és minket is levitt a pincébe. Azon az estén áthaladt az utcánkon két nagy német harckocsi a mező déli irányába, na, gondoltuk nagy naivan, ezek megvédnek minket az oroszoktól és a románoktól. De soha többé nem láttuk őket. A szomszédból átjött hozzánk Dombi Piroska az egyéves kisfiával és Berta néni, Kala Sándorné is. Ők, édesanyám, Blanka húgom és én: hatan vártuk, hogy mi lesz velünk, mert pokoli sivítással röpködtek a falunk felett az ágyúgolyó-lövedékek, és erősen megsűrűsödött a gyalogsági fegyverek ropogása is.

Eközben apámékat elmenekítették Málnásról Madéfalvára, majd később visszahozták őket a sepsiszentgyörgyi kaszárnnyába. Itt a főnökeik újracsoportosították őket: a Sepsiszentgyörgyhöz közeli falvakból valókat és főleg a szomszéd falusiakat egy csoportba osztották. A távolabbról származókat azonnal elindították a vasút mentén Csík felé. Egy idő után aztán a helybeli-eket is, azzal, hogy majd újra csoportosulnak Csíkszereda környékén. Azt hiszem, a tisztek helyesen cselekedtek, amikor így csoportosították a katonáikat. Tisztában voltak a helyzettel, és számoltak azzal, hogy aki tud, elmenekül az elkövetkező éjeken.

Amíg apám néhány napig a szentgyörgyi kaszárnnyában vesztegelt, tanúja volt egy tragikus eseménynek. Két csendőr kísért két foglyot a berecki vasút irányába. Kérde apám, hogy hová viszik őket. Mondják, hogy Bereck felé. Rövid idő múltán a két csendőr jött vissza a foglyok nélkül, apám kérdésére, hogy hol vannak a foglyok, azt válaszolták, hogy már temetik is őket. Ha valakinek a legkisebb ellenérzése is volt a háborúval szemben, halál volt az ítélet, amelyet könyörtelenül végrehajtottak a tábori csendőrök.

Apám két falubelijével, Para Bélával és Para Jósikával együtt menetelt a csoportjával a vasút mentén Csíkszereda irányába. A két hídrobbantás a gidófalvi vasútállomás és a bodoki vasúti őrház között érte őket: a két szovjet vadászrepülő rájuk géppuskázott, szerencséjükre nem lettek áldozatok. Miután a repülők

elmentek, apám leült a sínek mellé, és lehúzta a bakancsát, hogy tekerje újra a kapcáját, mert sértette a lábát. Nézett fel Kőröspatak felé, és azt mondja: „Nézzétek! Vajon ki lehet azzal a szekérral, amelyik olyan sebesen megy a falu felé? Jó lett volna hazüzenni, hogy mi van velünk.” Megtelt a szemük könnyel, de nem tudtak semmit csinálni. Ha tudta volna szegény apám, hogy édesanyám és én vagyunk a szekéren, még keservesebb lett volna a látvány.

Az őrmesterük megszólította őket, hogy siessenek, ne maradjanak le, de a három falubeli már bizony elhatározta a lemaradást. Azt felelték az őrmesternek, csak menjenek, mert ők is jönnek, és utoléri a csoportot, éppen csak megigazítják a felszerelésüket. Esteledett, lassan mentek, mind jobban lemaradtak, megvárták a teljes besötétedést, majd nem Csík felé, hanem hazafelé vették az irányt. Hazáig kb. három kilométert kellett megtegyenek a támadó seregek repülőakna-tüzelése alatt: alig élték túl. A falunkban már este hallatszott a gyalogsági fegyverek sűrűsödő ropogása, a géppuskák hosszú sortüzelése; aknavető, ágyú sűrű lövedékei röpködtek fölöttünk.

A pincében, ahol meghúztuk magunkat, a három asszony sírt, találgatták, vajon mit fognak tenni velünk az oroszok, ha bejönnek. A románoktól féltek a legjobban. Éjfélre járt az idő, amikor a házból nagy dördülés hallatszott. Na, gondoltuk, az akna becsapott a házba, és az okozta a nagy robajt. Rémülten vártuk, hogy mi lesz. Csakhogy egyszerre a pinceajtó nyikorgására lettünk figyelmesek, és egy bánatos hang azt kérdezte: „Itt vagytok-e, hé?” Édesapám hangja volt. Nagy örömrivalgásba törtünk ki mindnyájan, hogy apám hazajött élve. A házból jövő nagy robajt, amit hallottunk, az okozta, hogy apám, amikor meglátta, hogy az ágyak üresek, és az ágynemű is hiányzik, azt gondolta, elmenekültünk. Leoldotta a derékszíját, amelyre rá volt fogva hat tölténytáska tele tölténnyel, és a padlóhoz vágta dühében. Utolsó reménye az volt, hogy a pincében talál minket. És tényleg ott talált.

Apám azután megtanácskozta anyámmal, hogy mit csináljon: menjen-e tovább, vagy maradjon otthon. A tanakodásnak egy dörömbölés vetett véget. Para Jóska testvére, Para Endre verte a pince ajtaját. Ő, aki megúsza behívó nélkül, katona sem volt, elkezdte dorgálni apámat, hogy elárulták a hazát, ahelyett hogy megvédték volna, megszöktek és hazajöttek, azonnal szedjék magukat mind a hárman, és menjenek vissza. Ő persze nem ment, csak a szája járt.

Apámék tényleg összeszedték magukat, vették a felszerelést, és hárman elindultak „megvédeni a hazát”. A faluban – ahogy mentek végig rajta – a belső utcán, a patak túlsó oldalán lévő úton a tábori csendőrök éppen ellenőrizték, hogy nem maradt-e le valaki a katonák közül. Mindenki, aki katona volt, német, magyar, menekült nyugati irányba. Apámék eljutottak Kálnok falu végéig. A német gépkocsik egymás után haladtak a Kálnok-Zalán-Bodok útvonalon Csík megye felé, felkészültek a kocsikra, de egy sem állt meg, hogy felvegye őket. A Kálnok-patak hídjá előtt és után emelkedő volt, ahol lassítani kellett a gépjárműnek. Ott megpróbáltak felkapaszkodni hátulról egy autóra. Amikor megfogták a hátsó oldal deszkáját, a német katona a puskája tusával megütötte a kezüket, úgyhogy kénytelenek voltak lemaradni. Elhatározták, hogy ők bizony nem mennek sehova, csak haza. Visszatértek, s az utat elkerülve, a két falut összekötő ösvényen hazajöttek. Apám a katona-felszerelést és a ruhát letette a sógoránál, Hegedűs Jánosnál, civil ruhát öltött, és hazajött, nagy örömünkre. Ezzel a háborúskodást befejezte.

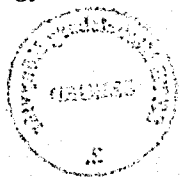
Másnap reggel nagy csend fogadott, amikor kijöttünk a pincéből, még egy puskalövést sem lehetett hallani. Szép szeptemberi napsütéses napra ébredtünk, a szomszédok hazamentek. Nem tudtuk, mi történik. A szüleim a házban és az udvaron tevékenykedtek. Apám azt mondta, hogy ha már ez a helyzet, jobb volna, ha az oroszok jönnek be előbb, nem a románok, mert különben nekünk, magyaroknak nagyon rossz sorsunk lesz.

Nem telt el egy perc, jött Dombi Piroska néni, a szomszédasszony, lelkendezve mondja, hogy itt vannak a románok, a kert tele van román katonával. Apám, habár köszvény gyötörte, úgy ment föl a létrán az istálló fölé, mintha semmi baja sem lett volna, ott bújt el a szénában. Anyám pedig be a házba a húgommal. Én, kíváncsi lévén a román katonákra, kimentem a kapu elé az utcára.

Egyszer csak jobbról, a mezei úton közeledett egy igen barna, alacsony katonaember, mélyen meghajolt, puskája bajonett volt, lövésre készen tartva. Lassú lépésekkel jött felém. Jobbra-balra járt a feje, és azt kérdezte: „Nemti sunt?” Én, felbátorodva attól, hogy nem lőtt meg, azt feleltem neki, hogy „nyémc nix, nyémc kaputt”. Erre ő elment tovább a falu felé. Utána megeredt a katonák áradata, egyes sorban jöttek az utcán és Piroska néni udvarán, két irányból. Hoztam gyorsan egy kosár hullott almát, a kapu előtt kínálgattam nekik, de egyet sem vettek el. Kértek „ápá”-t, édesanyám annyit megértett, hogy az románul vizet jelent. Odszólt nekem, hogy hozzak hamar egy veder kútvizet és csuprot. A katonák ittak, és mentek tovább. Néztem őket: ilyen ruházatú katonákat még nem láttam. Mindeniknek puska volt a kezében, azonkívül a hátán is még egy vagy két német Mauser-puska, egy-két katonabakancs vagy német csizma, a ruházatuk eléggé szakadozott volt, legtöbbjüknek gumitalpú szandál volt a lábán. Pár óra alatt a falunk megtelt román katonával.

Piroska néni előhívta apámat, odaszólt neki: „Jöjjön elé, Béla bácsi, mert nem csinálnak rosszat, lássa, az utca végén Kurta Jóska bácsi beszélget velük, és nem bántsák.” Apám előmerészkedett.

De aztán jött a megtorlás órája. A csendőrség lefoglalta Kátó András lakását, és csendőrsöt létesítettek ott. Oda gyűjtötték össze a férfiakat, akik katonakötelesek voltak, bezárták őket, majd átvitték a földvári fogolytáborba. Onnan Foksánnál átadták őket a szovjet hadsereg egységeinek mint harc közben elfogott kato-

nafoglyokat. Sokan közülük nem tértek haza. Az elhurcoltak nagy része már a földvári fogolytáborban meghalt az embertelen bánásmód következtében.

Pár nappal korábban, hogy mindezek történtek, a falunk már tömve volt német haditechnikai eszközökkel és katonával; ott állomásoztak, és várták az út felszabadulását. Tömegesen vonultak nyugati irányba, de a nagy torlódás miatt nehezen tudtak közlekedni. Az augusztus 23-i román átállás miatt a német haderőnek sürgősen ki kellett vonulnia az okiráltság területéről. Ez okozta a nagy torlódást Erdély délkeleti részében. De aztán innen is hamar ki kellett vonuljanak, mert fönnállt a veszély, hogy Erdély területén bekeríti őket dél felől a román, északról pedig az orosz haderő, amely nagy iramban nyomult előre.

Mi, gyerekek egész nap a németek között jártunk-keltünk: megengedték, hogy felmásszunk a harckocsijukra – volt ott hernyótalpas, gumikerekű és mindenféle harci gép. A zsebemben hordtam egy elromlott benzines öngyújtót. Egy fiatal német katona adott egy darab csokoládét, és felengedett a hernyótalpas harckocsijára. Megmutattam neki, hogy milyen öngyújtóm van. Elvette tőlem, és bement vele a kocsija belsejébe. Erősen sajnáltam, hogy megfosztott a játékomtól, de nem volt mit tegyek. Egy idő után azonban előjött, feltartotta a gyújtómat, és mutatta, hogy ha megnyomja a kerekét, meggyúl benne a mécs. Majd visszaadta nekem. Követ, mécszet és benzint tett bele, így tette üzemképesé. Láttam rajta, milyen jól esett neki, hogy örömet szerzett nekem.

Ajánlottak nekünk katonai távcsövet is, ha viszünk szalonát. Sajnáltuk, de nekünk sem volt már évek óta. Ahogy megvolt a működőképes öngyújtóm, mentem tovább egy teherkocsihoz. Felkapaszkodtam a hátsó oldalára, a raktéren ugyancsak egy német katona unatkozott. Nem kergetett el. Megmutattam neki az öngyújtómat, és ő elkérte. Értésemre adta integetéssel,

hogy kellene neki, és szeretné tudni, hogy mit kérek érte. A történetéért mutattam, hogy adjon puszkagolyót. Megértette, és ideadott két tár Mauser puszkagolyót. Szaladtam vele haza. Ki volt nálam boldogabb?! Volt húsz darab éles töltényem. Ilyen történeteket a katonai céllövészet után órákon át keresgélünk az Ördög-kertben a vadas hídjánál vagy a Kápolna-oldalban, ahova a lövedékek becsapódtak. Amelyikünk talált egy-két ilyen lövedéket, az nagy elismerésnek örvendett a magunkféle legények között. És nekem egyből két tár éles töltényem lett. A rövidnadrágom zsebébe rejtettem, de a büszkeség nem hagyott nyugodni, meg kellett hogy mutassam valakinek a barátok közül. Az első, akinek megmutattam a kincsemet, Anci unokanővérem volt. Amikor meglátta, elsápadt, és rögtön el akarta venni. Nem azért, mert neki kellett volna, hanem idősebb lévén belátta a „játékszer” veszélyét. Elszaladtam előle, hogy ne tudja elvenni, mire ő utánam kiáltott: „Megmondom anyádnak, hogy mi van nálad.” Meg sem álltam hazáig. Anyám nem volt otthon, hátramentem a kertünk végébe, ahol magas kőrisfák voltak, és felmáshoztam az egyikre. Estig az ágak között ülve játszadoztam az újfajta játékaimmel, gyönyörködve bennük. De eljött az este, féltem a sötétségtől, éhes is lettem. Legjobban attól tartottam, hogy Anci elárult közben édesanyámnak, és nagy verés fog kisülni abból. Amikor kezdett besötétedni, lemáshoztam a fáról, hazalopóztam, felmáshoztam az istálló fölötti szénapadlásra, és elbújtam a szénában. Édesanyám nem volt otthon, egész nap keresett a faluban, megijedt, hogy valami bajom esett. Aztán hazajött, hogy megnézzze, megkerültem-e. Kiabált utánam: „Bélu, gyere elé, nem bántalak, nem lesz semmi baj, csak gyere elé!” A létrán feljött az istálló fölé, kérdezte: „Itt vagy-e, fiam? Gyere elé, nem verlek meg, csak gyere elé!” Engem gyötört a félelem, pedig a puszkatöltényeket már elrejtettem a kertünk végén lévő kaszálón – beleszurkáltam őket a földbe úgy, hogy később megtaláljam –, de még az éhség is gyötört. Végül csak rászántam

magam, és feleltem anyám hívására. Édesanyám hangján érezni lehetett a megkönnyebbülést, hogy épen megkerültem. Nem vert meg, ennem adott, a puskalövedékekről még csak említést sem tett, aztán lefeküdtünk.

Másnap Duka Józsiával kimentünk a szomszédba, a nagymamája szénás csűrje mögé, és onnan, a nagy szekerről hallgattuk, néztük, hogyan röpködnek vékony hangon süvítve a repülőaknák. A románok ugyanis Sugásfürdő felől megközelítették Sepsiszentgyörgyöt, és a kerekerdő felől lőtték az Árkos, Kőröspatak és Kálnok közötti területet. Először csak egy halk hang hallzott, mint egy vadászpuska lövés, de tudtuk, hogy a következő másodpercekben kell hogy érkezzen az akna is. Bebújtunk a nagy szekér alá, hallgattuk a vékony, sivító hanggal érkező aknát, azt gondoltuk, ott nem érhet el minket, aztán hallottunk egy sokkal nagyobb robbanást a becsapódásakor. Próbáltuk kitalálni, hová csapott be. Volt, amelyik a faluba esett. Az egyik a Tamás Imre csűrének a tetőzetén robbant. Ez a halálát okozta Para Imrének, aki éppen akkor került haza a frontról, és a pincéje bejáratából szemlélte a bombázást: egy borsószemnyi szilánk fúródott a fejébe, és az megölte. Egy másik akna a Vikáros Pista háza melletti diófába csapott be, de szerencsére nem követelt emberáldozatot. Téglás Vilmos és Jóska kimentek a Kápolna-oldalban lévő kaszálójukra füvet kaszálni. Ahogy hozzákezdték a munkához, már meg is érkezett az első akna. A közelükben csapódott be és robbant fel. Utána sűrűn kezdtek hullani a lövedékek, alig tudtak elmenekülni a katolikus temetőn át. Megúszták épségben.

Ezután a németek egyik napról a másikra mind eltűntek a faluból. A magyar katonaság egy része visszavonult nyugati irányba, a többi része szétszóródott, és hazament. A románok egy napra rá jöttek be, és ezzel vége lett a sokszor megígért „szebb jövőnek”. Ismét román fennhatóság alá kerültünk. Három napra rá, hogy beözönlöttek a románok, megérkeztek az orosz csapatok

is. Egyesek azzal ijesztgettek, hogy érkeznek a bolsevikok, és azok gyermekeket esznek, jobb, ha nem járunk ki az utcára. Ezekben a napokban szabad volt a bejárás az üzletekbe, a katonák szálláshelyeire is, de már minden ki volt fosztva, csak lényegtelen, haszontalan dolgokra lehetett lelni. Szaladgáltunk a grófi kastélyban szobáról szobára, kerestünk valami gyereknek való játékot. Egyik szobában egy pár fényes kard volt az asztalon, amit megkaparintottunk, katonának képzeltük magunkat. A másik teremben a szomszéd gyerek talált egy darab bőrtalpat, két pár cipőre való. Javasoltam, hogy cseréljünk: én nekiadom a fényes kardomat, ő adja nekem a bőrtalpat. A fényes kard megtette a hatást, és cseréltünk. Én a talppal maradtam, ő a karddal.

Az oroszok mindennap bejártak a faluba, ahol nagyobb sértes volt, azt elvették és elvitték, a gazdák szólni sem mertek a Mauser-puskával felszereltek előtt. Azokban a napokban egy éjjel apám zajt hallott kintről. Amint kinézett az ablakon, látta, hogy egy orosz katona vezeti ki a két lovunkat az istállóból a kötőfékjüknél fogva. Kiment, és kezdte kérni az oroszot, hogy ne vigye el a lovait, mert szegények vagyunk, és azok nélkülözhetetlen haszonállatok a gazdaságban. Az orosz megkönyörült apámon, a lovakat elengedte. A lovak sarkon fordultak, visszamentek az istállóba, az orosz pedig elment ló nélkül. Nem tartott sokáig az örömünk, mert jött egy másik, aki dobos Spagina géppisztolyt fogott apámra, hogy lelővi, ha nem adja oda a lovait. Így vitte el Gidránt és Muszkát, akikhez nagyon sok szép emlék fűzött. Sokáig sirattuk a lovainkat. Igavonó állat nélkül maradtunk.

Nemsokára elkezdődött a magyarság zaklatása. Összeszedtek a faluból nyolc férfit, leszerelt katonákat, akik hazakerültek a háborúból. A Kató András házában működő román csendőrsre gyűjtötték össze őket. Onnan elvitték a földvári fogolytáborba, hadifogolynak nyilvánították őket úgy, mint a harc közben elfogott katonákat. Senki sem került haza közülük. Apám is

be volt hivatva, de mielőtt elvitték volna, sikerült megszöknie. Valamiképpen fel tudta venni a kapcsolatot a sógorával, Hegedűs Jánossal, és megkérte, hogy hozzon egy liter pálinkát. Apám ezzel leitatta az őrs főnökét, és amikor az álomba merült, az ablakon át elmenekült. Nem törődtek azzal, hogy név szerint kit visznek, az volt a fontos, hogy a létszám meglegyen. Pár napra rá apámmal takartunk a külső kertben, szárítottuk a frissen kaszált sarjút. Egyszer jön felénk egy civil ruhás, kalapos férfi, karján román nemzeti színű szalaggal. Apám tudott románul, és elbeszélgetett vele. Miután elment, apám elmondta, mit beszéltek. Azt mondta, hogy ő román hazafi, és keresik az elbújt német vagy magyar katonákat. Elfogják vagy helyben kivégzik őket, ha nem adják meg magukat. Ez az álhazafi egy törvényen kívüli szervezet, az úgynevezett „Önkéntes Maniu Gárda” tagja volt, akik raboltak és gyilkoltak mindenütt, ahol eljártak. Sepsi-kőröspatakon átvonulóban bementek Kovesán szeszgyártulajdonoshoz, és kérték, hogy támogassa anyagiakkal a tevékenységüket, de Kovesán kikergette őket az udvarából. Duzzogva továbbmentek Közéapajta irányába. Útközben találkoztak Hegedűs János nagybátyámmal, akinek a lábán jó állapotban lévő bőrba-kancs volt. Elvették tőle, mezítláb kellett továbbmenjen.

De ennél sokkal rettenetesebb tetteket is véghezvitt a Maniugárda Erdély-szerte. Különös kegyetlenséggel ölték meg magyar embereket, mint például Szárazajtán – sok visszaemlékezést olvashatunk ma arról a népiirtásról, de közvetlen elbeszélésből is hallottam történetet abból az időből. Egy beszélgetésünk alkalmával Ferenczi Tibor nyugalmazott ezredes, csíkszentdomokosi barátom elmondta, hogy az ő falujában ugyanez a rablógyilkos banda tizenegy ártatlan embert gyilkolt le, és ő lett volna a tizenkettedik áldozat, de sikerült megmenekülnie a nagybátyja segítségével.

Megint elmúlt egy esztendő, és megkezdődött az új iskolai év. Az ötödik osztályt ismét állami iskolában kezdtem, Nagy Károly tanító keze alatt. Jött egy új tantárgy, ami nekünk rettenetesen nehéznek tűnt: a román nyelv. Valahogy sikerült megtanulnom egy-két szót, azt, hogy „ajtó”, „ablak”, de ennél több nemigen ragadt reám.

A tél különösebb események nélkül telt el. 1945 márciusában szekérre ültünk apámmal, és elmentünk Rétyre meglátogatni Sándor nagybátyámékat és az újszülött fiúkat. Nagy volt az öröm a fiú jövetelét követően, mert azelőtt két lányuk született, és ők fiút akartak. Sándor bátyám népiorszolgálatot teljesített. Nagy érdeklődéssel néztem a fegyvereit, bőven volt neki minden kategóriájú gyalogsági lőfegyvere a kert felőli nagyszobában. Miközben Sándor bácsi mutogatta apámnak a fegyvereit, bejött a terembe Berta néném és Olga lányuk, és leülték a bejárati ajtó mellett lévő kanapéra, közel az ajtóhoz. Sándor bátyám éppen egy dobos tárú, Spagina típusú orosz géppisztolyt mutatott apámnak. Miután elmagyarázta, hogyan kell kezelni, kinyitotta a kert felé nyíló ablakot, és kilőtt az ablakon egy automata sorozatot a sötétbe, a kert felé. Ezután visszafordult, háttal az ablaknak, maga mellett tartotta a lőfegyvert vízszintesen, az ajtó felé, ahol a neje és a leánya ült a padon. A fegyvert a lövés után nem biztosította be a véletlen lövés ellen, így magyarázott tovább. A következő pillanatban két lövés dördült el a szobában. Két golyó fúródott a falba, a felesége és Olga lánya feje mellett úgy tíz centire. Óriási volt a döbbenet. Apám elkezdte szidni Sándort, hogy miért nem bánik figyelmesen a fegyverrel, mi lett volna, ha megöli a feleségét vagy a gyermekét. Sándor nagyon higgadtan azt felelte: akkor magam felé tartottam volna, és egy sorozatot magamba is eresztettem volna.

II. Felkészülés a katonai pályára – tanulóéveim Sepsiszentgyörgyön, Brassóban és Bukarestben

Március végén a tanítóm, aki a szomszédunkban lakott, javasolta apámnak, hogy adjanak gimnáziumba. Ismert egy tanárnőt Sepsiszentgyörgyön, aki magánúton felkészített gyerekeket a vizsgákra, és felajánlotta, hogy beszél vele, ha apám a kezére adna. Így hát 1945 áprilisában megkezdtem a felkészítőt, és júniusban sikeresen letettem az első év vizsgáit a Székely Mikó Református Kollégiumban, úgyhogy 1945 őszén a gimnázium második osztályában kezdtem meg az új tanévet.

Nagy fordulat volt ez az életemben, új világ tárul elém, a megszokott életmódom megváltozott, a régi barátok elmaradtak, újak kerültek helyettük. Újdonság volt számomra még az is, hogy nem a petróleumlámpa igen gyenge világításnál tanultunk estenként, hanem villanyvilágításnál.

A felkészítő idején és a második évben a Váradi József utcában voltam kintlakó. Bokor Józsefné volt a házinénim. Mintha családtag lettem volna, úgy utánam járt, mindennap kikérdezte a leckémet, sokféle apró dologra tanított, például hogy hogyan kell viselkedni különböző helyzetekben. Olvastatott hangosan bizonyos szövegeket, és miután elolvastam egy történetet, elvette tőlem a könyvet, és kérte, hogy mondjam el, mit olvastam. Ha megakadtam, még egyszer elolvastatta a szöveget. Ez később nagy segítségemre vált. Rajtam kívül lakott még ott egy fiatal lány, Hadi Ida Csernátonból, aki postai alkalmazott volt, illetve egy nálam egy évvel idősebb fiú, Székely Béla Eresztevényből. Ida kisasszony sokat segített nekem a román nyelv elsajátításában. Kedvelt engem. Csak azt nem szerettem, hogy mindig azt kérdezte: „Na, Béla, neked mi a véleményed?“, mindenhez

hozzá kellett szólnom. Még nem voltam tisztába azzal, hogy mit jelent a „vélemény” kifejezés, és ilyenkor nem tudtam, mit feleljek. A lakótársam, a másik Béla mindig nagyon szorgalmasan tanulta a napi leckéit, számtalanszor elmondta a latin igeragozást és a deklinációkat, amíg már kívülről tudta.

Amikor jött Ida kisasszony udvarlója Bukarestből, csendben kellett legyünk, ilyenkor mindig elengedtek a kis parkba a barompiac alsó felébe, hogy focizzunk rongylabdával, vagy hogy háborúsdit játszunk az Attila utcai gyerekekkel. Amikor már jól kitavaszkodott, vasárnap délutánonként mindig elmentünk a katonai lőtérre. Új barátaim fantasztikus meséket mondtak arról, hogy mennyi lőszert, kézigránátot, puska golyót lehet ott találni. Ezért a kíváncsiságom kielégítésére egy vasárnap délután elindultunk négyen barátok – Kovács Jóska a kisebb testvéremmel, Székely Béla és jómagam – a Debren-patak völgyén felfelé. Égtem a láztól, hogy mikor találunk már valami lőszert. A három barát ment a patak bal partján a magasabb partrészen, én közvetlenül a patak mellett, keresgélve a fű között. Egyszer csak megpillantok a fűben egy borospohár nagyságú fekete fémdarabot, a közepén körbe volt festve két ujjnyi vastagságú piros csíkkal. Nekirohantam, fel is vettem, és mutattam a barátaimnak, hogy mit leltem. Ők, amint meglátták, hogy mi van a kezembe, elkezdtek kiabálni, hogy azonnal dobjam el, mert ki van véve a biztosító, és bármely pillanatban felrobbanhat. De én figyelemre sem méltattam őket, úgy éreztem, be kell bizonyítanom nekik, hogy milyen bátor vagyok. Kezdtém nézegetni, forgattam a kezemben minden oldalra. Társaim lefeküdtek a földre, és tovább kértek, hogy dobjam el. De én nem. Láttam, hogy a hengeres alakú testen valami csavarmenet-szerűség van. Gondoltam, szét lehet csavarni. Bal kézzel megfogtam az alsó felét, a térdemre támasztottam, és jobb kézzel próbáltam szétcsavarni. Szerencsémre könnyen szétjött, a menetnél ugyanis nem volt megrozsdásodva. Az alsó felében volt a TNT-töltet, aminek egy

bemélyedésében volt elhelyezve a gyutacs, egy gyűszű nagyságú acéledénykében, ezt könnyen kivettem a trotil mélyedéséből. Az acéledénykét, miután kivettem belőle az alumínium burkolatú gyutacsot, eldobtam a TNT-töltettel együtt. Megmaradt a gyűszű nagyságú alumíniumtokban a szép narancspiros színű robbanóanyag, amely a legkisebb ütésre is hevesen robban. A tok fedelén volt egy ötágú csillag, annak a felületén nem volt fedve a veszélyes anyag, oda csapott a robbanást előidéző ütőszeg. Tovább tanulmányoztam a felső részt, a barátaim szidalmá kíséretében. Nem törődtem velük. A felső részben volt a robbanást előidéző szerkezet, egy madárcsőr formájú ütőszeg, amit egy rúgócska húzott lefelé. Ez az ütőszeg ki volt támasztva a biztosíték szegével. A kalap a testhez volt rögzítve egy U alakú, kb. 2 mm vastag vasdrót-villával, azon egy 4-5 centi hosszú bőrfogó. A kalapot lefogva kellett tartani, mutató- és középső ujjal, miután a biztosítószeg kihúzták, úgy kellett eldobni, hogy hossz tengelye körül pörögjön a levegőben, így a fedőkalap kirepült, kirántva az ütőszeget biztosító csavarszeget, élesítve a kézigránátot. A legkisebb tárgyval való ütközésre robbant. Később a volt frontharcosok mesélték, hogy az ellenfél mennyire félt ezektől, mert már a becsapódás pillanatában robbant. Akkor büszke voltam a tettemre, csak évek múltán, miután annyi szerencsétlen balesetet, halált is okoztak az elhagyott robbanószerek, jöttem rá, hogy milyen óriási szerencsém volt a berozsdásodott ütőszeggel. Levizsgáztam merészségből a barátok előtt, ezután már mind bátrabbak lettünk, és rá sem néztünk a kisebb kaliberű töltényekre.

Mentünk tovább, fel, Sugásfürdő felé, ahol a környező erdőkben a román katonaság egységei voltak az előző évben, a harcok idején. Ott majdnem mindenik fekvőlövészárokban találunk úgynevezett kukorica kézigránátot. Ezek védekező jellegű kézigránátok voltak, külalakra is tetszetősek, zajt is nagyot csinaltak, és háromszáz méteres körzetben halálosan sebesítettek.

Mindenikünk számára került egy-két gránát, amelyet lent, a lötéren levő betonozott vagy mélyebb árokból a biztosíték kihúzása után dobtunk el, élvezve a hatásukat. Az árokban védve voltunk a szétrepülő vasszilánkoktól. Székely Béla megmutatta, hogyan kell ezekkel bánni, az elsőt ő dobta el, aztán mi is utána.

Egy másik ilyen kiránduláson Katona Vilmos is velünk volt, ő megmutatta, hogy az Erős-oldalban hol hantolták el hét német katona holttestét. Innen továbbmenve a román lövészárkok felé, egyszer csak lehajolt, és – ujjával a szemüregébe nyúlva – kiemelt egy emberi koponyát a vízzel teli lövészárkokból. Eldobta egy sima, száraz helyre. Amikor leesett a koponya, az ütődéstől a már megromlott, lágy részek kifröcsköltek belőle. Egyebet nem találtunk, a koponyát betemettük egy mélyedésbe, a megszozott keresgélés után hazafelé indultunk.

Az Őrkő oldalán találtam egy ágyúgolyó-gyutacsot, akkora volt, mint egy közepes nagyságú vizespohár, kb. 20 dkg, igen erős piros színű robbanóanyag, hengeres alumíniumtokban, ezt zsebre vágтам, és mentünk tovább. Ahogy jöttünk lefelé, Vilmos talált egy ZB golyószóró-pótcsővet. Nézegettük, üres volt, és nem volt megrozsdásodva. Egyikünknek az az ötlete támadt, hogy ha a csőbe egy puskagolyót teszünk, és azzal a felével tűzbe tesszük, érdekes látványban lesz részünk. A zsebemben volt is egy fényes, élénk színű nyomhagyó töltény, amit feláldoztam, és beletettük a csőbe. Tűzet raktunk az Őrkő oldalában, és amikor már annyi szén leégett, beletettük a tűzbe a cső golyós végét, a másik végét pedig a városi víztároló felé irányítottuk. Vártunk jó sokáig, távolabb húzódva a tűztől, de nem akart történni semmi. Vilmos odament a tűzhöz, miközben mi Kovács Jóska-val megálltunk távolabb, kiemelte a csövet a tűzből, és maga elé tartva kezdte szemlélni a cső golyós végét. Mondom neki: „vigyázz, mert ha robban a puskagolyó, meglöved a hasadat vagy a lábadat”. Erre a cső alsó végét kintebb fordította, de a golyós felét az arcához közelebb. A mozdulat pillanatában a felmele-

gedett cső felrobbantotta a puska golyót, telibe találva Vilmos arcát. Azonnal előtötte a vér, jajgatni kezdett, hogy nem lát. Alig tudtuk annyira lecsendesíteni, hogy hazavihessük. Kétfelől átöltük Jóska-val, és lecipeltük valahogy a Debren-patakhöz. Megmostuk az arcát, a vérzés elállt, de még mindig nem látott. Jajveszékelt, hogy kilőttük a szemét, megvakult. Egy idő után hazavezettük. Amint beértünk a cigányok lakta területre, egy csoport fiatal cigány körülvelt minket, szidtak, hogy megnyomorítottuk Vilmoskát, két nagyobb fiú karon fogta, és hazavezette. A többiek kikutatták a zsebeinket, és mindent elvettek tőlünk. Az ágyúgolyó-gyutacs is előkerült a zsebemből, azt egy nagyobbacska fiú két ujjal finoman megfogta, bedobta egy gödörbe, és betemette földdel. Amikor visszajött hozzánk, próbálta értésünkre adni, hogy milyen óriási veszélyben volt az életünk a gyutacs miatt. Később rájöttem, mennyire igaza volt. Igen erős robbanóanyagot tartalmazott, ami lehet, hogy porrá szaggatott volna, ha a kezemben a legkisebb ütődéstől felrobban. Jóska-val hazaindultunk, de aztán leültünk a román templom előtti pázsitra: nem mertünk egészen hazamenni vagy elmondani bárkinek is, hogy mi történt. Egyszer csak látjuk, hogy Vilmost vezeti az édesanyja lefelé, indultak a kórházba. Később tudtuk meg, hogy Brassóba kellett vigyék, a szemkórházba. Úgy két hét múlva megint kint ültünk Jóska-val a kapunk előtt, a járda szélén. Amint nézek lefelé, látom, hogy Vilmos ballag a meredek úton felfelé. Az első dolog, amire felfigyeltem, amikor megláttam, az volt, hogy egyedül jön. Ennek nagyon megörvendtem, mert azt jelentette, hogy a szeme épen maradt. Hallgattunk, nem mertünk se elszaladni előle, se megszólítani. Nagy megkönnyebbülésünkre, amint meglátott, nevetve jött felénk. Elmondta, hogy mivel akkoriban Sepsiszentgyörgyön nem volt szemorvos, Brassóba kellett vigyék. Ott a kórházban nem látott egyebet, csak a lába előtt lévő fehér-fekete kockákat a folyosó padlózatán. Két hét alatt helyreálltak a szemgolyói, szerencsére nem sérültek meg nagyon.

Következő vasárnap már ismét mentünk kirándulni. A vércsei gránát gyutacsra továbbra is a birtokomban maradt. Azzal szórakoztunk, hogy a macskakővel kirakott járdán a kövek között földes hézagba hegyével lefelé belenyomtunk egy puska golyót, éles vagy vaktöltényt, és annak kapszlijára agyaggal egy éles golyólövedéket helyeztünk. Amikor léccel ráütöttünk, az nagyot pukkanva magasra dobta a földet, öklömnyi lyukat hagyva a robbanás helyén. Így ijesztgettük a járókelőket, akik nem is sejtették, hogy mi történik a hátuk mögött, mi pedig úgy tettünk, mintha nem is történt volna semmi. Csak néztük egymást kuncogva. Veszélyes játék volt, mert a töltény hüvelye teljesen szétrepedezett, a kiszakadó szilánkok megsebesíthettek volna.

Vége volt a gimnázium első évének, jött a nagyvakáció. Szüleim tűzifát vittek a szentgyörgyi fapiacra eladni a hetivásáron. A kapálást már elvégezték, a szomszédságból mindenki a mezőre vagy a hetivásárra, Sepsiszentgyörgyre ment. A felesleges tűzifa eladásából került a házhoz egy kevés pénz. Egyedül voltam otthon, a húgom a szomszéd gyerekekkel játszadozott a patak-nál. Eszembe jutott a vércsei kézigránát gyutacsra, és hogy azt el kell robbantani, sanyargatott a kíváncsiság, hogy mekkorát szólna. Magamhoz vettem a harapófogót, leültem a favágó tőkére, és elkezdtem a fedelét eltávolítani a harapófogóval. Ismét szerencsém volt, könnyen lejött a fedele, és elém tárult a szép piros robbanóanyag, azaz a higanyvegyület. Az első gondolatom az volt, hogy beleillesztek egy arasznyi hosszú gyújtózsínort. Volt abból bőven, ugyanis amikor a németek elszállították a muníció nagy részét az erdőn lévő tábori raktárból, a falu népe ellepte a területet, és elhordta, amit ott talált: a fenyődeszkákat, a mindenféle sok lőszert, a gyújtózsínort nagy tekercsekben, amiből mi gyeplőt csináltunk a lovaknak. Végül meggondoltam magamat, nem akartam gyújtózsínórral begyűjtani, gondoltam, lő az gyufával is. Elvettem a házból egy doboz gyufát, a gyutacsot ráhe-

lyeztem egy laposabb kőre, ami a fejem magasságában volt a halomban. A gyufát meggyújtottam, a gyutacs fölé tartottam, a fejemet elfordítottam, hogy a szemem védve legyen, és a gyufát lejjebb engedtem. Abban a pillanatban hatalmas dörrenéssel felrobbant a gyutacs. Elvesztettem az eszméletemet, később az istállóban tértem magamhoz. Onnan aztán beszaladtam a házba, teletöltöttem az ivóvizes vederből a mosdótálat, hogy mossam le a vért a jobb kezemről, ami bőségesen ömlött. Amint víz érte, a vér még jobban folyt. Dörömbölést, hangot hallottam szomszéd kert felől, és láttam, hogy Para Dani bácsi, a szomszédunk mászik át a kerítésen. Kerekesmester lévén azon a napon otthon dolgozott, nagy szerencsémre. Meghallotta a nagy robbanást, és gondolta, ez nem más, mint Béla, azzal jött is át a kerítésen hozzánk. „Te, gyermek, mit csináltál? Te robbantottál-e?” Persze, tizenegy éves fejjel először megpróbáltam valami mesével mentesítést keresni: „Na, lássa-e, Dani bácsi, én nem vagyok hibás. Itt a kút mellett játszadoztam, és valaki bombát vetett reám. Itt jött, ni, látja-e, a házon keresztül, és a kezemet találta el.”

Dani bácsi kivette a kezemet a vízből, és megnézegette, hogy felmérje a sérülés súlyosságát. Megjegyzem, ha ő nem jön segíteni, a vízben való áztatás miatt a vérzés nem tudott volna elállni, és lassan elvéreztem volna.

A robbanás a jobb kezem középső ujjbegyét körömmel együtt háromfelé hasította, a mutató- és gyűrűsujjam hegyét felszakította a sok apró alumíniumszilánk (ma is ott vannak, hatvan év óta). A jobb szemem aljába, az államba és a nyakam jobbfelén, a vállam felől, egy-egy tűhegynyi szilánk fúródott. A tenyeremen a bőrt összehasogatta és megégette. Szerencsére Dani bácsi értett a sebekhez, mert a katonaságkor az egészségügyieknél szolgált, így hát el tudta állítani a vért, és bekötözte a kezem. Megkérte Sándor nagybátyámat, hogy vigyen be a szentgyörgyi kórházba. Délben indultunk el, gyalog. A fapiaccal szemben volt egy kis kocsmá, ezelőtt állt apám szekere a lovakkal, azonnal

felismertem. Sándor nagybátyám bement a kocsmába, én az ajtónál megálltam. Édesanyám éppen indult kifelé, apám az egyik asztalnál az utolsó pohár sörét fogyasztotta. Ahogy észrevett, rögtön gondolta, hogy valami nagy baj van. Nem került meg a hosszú asztalt, hanem egyszerűen átlépett rajta, és jött felém. Amikor meglátta a bekötözött kezemet, fölkapott az ölébe, és föltett a szekérre, rácsapkodott a lovakra, helyben megfordította a szekeret, és vágóban mentünk a városi kórházba.

A kórház az Erzsébet-parkban lévő római katolikus templom mögött volt, ott apám megállította a lovakat, az ölébe vett, és úgy vitt be a műtőbe. Miután megvizsgálták a kezem sebeit, megnyugtatták apámat, hogy nincs veszélyben a kezem, csak a felületi bőr volt összehasogatva és összeégetve, rövidesen meg fog gyógyulni. Amíg a sebet az orvos takarította, engem a fájdalomtól az ájulás környékezett. Egy testes ápolónő nyomta a fejemet lefelé, mondta, hogy álljak fel, egy ilyen katonának nem szabad ennyitől ájuldozni. Szégyelltem is magam, a kezem is nagyon fájt, de végül kibírtam ájulás nélkül. Bekötözték a kezemet, és mentünk haza Sepsikőröspatakra.

Otthon apám odaült az ágyam mellé, szomorúan kérdezte, hogy mit csináltam, de én továbbra is csak a magam meséjét adtam elő nagy igyekezettel, azt, hogy valaki a házon keresztül dobott bombát reám. Később édesanyám felfedezte a lőszerraktárat az almafa odvában, egy kosárba összeszedte a kézigrátnát és a töltényeket, és amikor elmentek az erdőre tűzifaért, valahol elásta, hogy ne tudjon senkinek se ártani. Szerencsém volt a szüleim éberségével, mert a környékünkön átviharzó háború úton-útfélen nagyon sok veszélyes lőszert hagyott maga után. Főleg a gyerekek és a tapasztalan fiatalság volt nagy veszélyben. Egyik osztálytársamnak a lába lett robbanószerkezet áldozata, a kőröspataki Bedő Józsefnek a jobb keze fejét szakította le a lőszer, és tette nyomorékká egész életére. Voltak gye-

rekek, akik meg is haltak. A robbanószerek hosszú évek után is veszedelmesek, még berozsdásodva is működőképesek.

A gimnázium második osztályát 1945 őszén kezdtem el a Székely Mikó Kollégiumban. Sokan voltunk egy osztályban, mind magamfajta legények. A tanáraink óránként váltották egymást, nekem ez újdonság volt. Abban az időben nem voltak tankönyveink, a tanárok egész órán diktálták a leckét, órákon át írtuk azt, amit aztán meg kellett tanuljunk. Hiányzott a jó grafitceruza. Csak olyan ceruzánk volt, aminek mindegyre kitörött a hegye, és amíg meghegyeztük, elmaradtunk az írással, így a jegyzeteink mindig hiányosak voltak. A tanárok csak jó pár lediktált lecke után ellenőrizték, hogy mit tudunk, de addigra már annyira felgyűlt a tanulnivaló, hogy nehezen tudtuk megtanulni az egészet. Első félévben jó néhány tantárgyból intőt kaptam a karácsonyi vakáció előtt. Féltem megmutatni a bizonyítványomat a szüleimnek, a verés miatt.

Egy napon az osztályfőnökünkkel, Kelemen József számtan-tanárral volt óránk. Az óra végén megszólalt a csengő, és én elsőként rohantam ki az osztályból. Ahogy kinyitottam az ajtót, szembefutottam édesapámmal. Amikor megláttam, kezdtem elhúzni őt az ajtótól, mondván, hogy „Édesapám, jöjjön hamar, nehogy a tanár úr meglássa, mert ide idegeneknek nem szabad bejönni”. Mire ő azt felelte, hogy „állj meg, fiam, fel nem akasztanak, hogy idejöttem, csak a tanároddal akarnék beszélgetni”. Ezzel apám belépett az osztályba, ment egyenesen a tanárhoz, bemutatkozott neki, és érdeklődött a fia felől. Mire Kelemen tanár úr: „Na, jó, hogy jött, Bedő úr, mert a fia nagyon gyengén áll a tanulással.” Kinyitotta az osztályzati naplót, és kezdte olvasni a jegyeimet. Amikor apám meghallotta, lekent nekem egy nagy pofont, úgy, hogy nekiestem a táblának. Amikor feltápaszkodtam, másik felől is adott egy tanulásra serkentőt, úgy, hogy beestem a padok közé. Az osztály előtt bizony nagyon szé-

gyelltem azt a két pofont, de használt: többet soha nem kellett engem tanulásra ösztönözni. Már a tavaszi vakációra mindenből megfelelő jegyeim voltak.

Kelemen tanár úr szigorúan bánt velünk, megkövetelte a rendet, az órán való odafigyelést. Ha rendetlenkedtünk, a fülünket is meghúzta, vagy egy atyai pofont is lekent. Ha nem tudtuk megoldani egyik vagy másik számtanfeladatot, amire azelőtt megtanított, mindig azt mondta, hogy „hej, én székely ember vagyok, és van egy bicskám, amelyik igen jól vág, és aki nem tanul, azt elvágom”. Úgy értette, hogy megbuktat.

Schuller Sándor volt az iskolánk igazgatója. Ő tanította a német nyelvet negyedikes koromban. De sajnos csak egy évet tanított, mert aztán más iskolába iratkoztam. Ha legalább még vagy két évet taníthatott volna, megtanultam volna németül. A latin nyelvet Székely Zoltán tanár úr tanította. Nékünk, székely gyerekeknek ez a tantárgy is nagyon nehéznek tűnt a maga rengeteg nyelvtani szabályával. Székely tanár úr régészettel is foglalkozott, a vakációink idején több iskolástársammal együtt segédkeztünk az ásatásoknál. Például a Sepsiköröspatakon levő fenyves hegy tetején kiástunk egy kör alakú, 25–30 méter átmérőjű váralapzatot. Később Konsza Sámuel tanár úr tanította Cézár nyelvét. Nála sikerélményekben volt részünk, mert a tanár úr népmesegyűjtéssel is foglalkozott, s ha vittünk néki otthon halott mesét leírva, jó jegyeket adott.

Eljött 1946. március 15-e, a magyar szabadságharc emlékűnepe. Reggel a tanáraink normálisan megkezdték a tanítást, ám úgy tíz óra körül nagy zivaj hallatszott az utca felől. A tanáraink engedélyével kimentünk az iskola udvarára. Az iskola előtt az utcán hangos embertömeg gyülekezett, szövőgyári és dohánygyári munkások, és követelték, hogy a diákok is menjenek velük ki a főtérre. Az iskola vezetősége nem engedte ki a tanulókat. Ekkor a tüntető tömeg addig feszegette a fából készült

nagykaput, amíg az nagy reccsenéssel betörött, és mi, diákok kiözönlöttünk az utcára a tömeg közé. Innen vonultunk a központi parkba, az 1848-as szabadságharc emlékeliszkijéhez. Ott egy utolsó éves diák felállt a két oroszlan közé, és elszavalta a *Talpra magyar!*-t. Ezt a diákot a rendőrség letartóztatta, és pár iskolatársával együtt bekísérték a Csíki utcában lévő székhelyükre. A néptömeg a rendőrség elé vonult, és követelte a diákok szabadon bocsátását. A diákok végül csak kiszabadultak, és megjelentek az iskolában, de ezzel több évtizedre véget ért a március 15-e megünnepeleése.

Ebben az évben kezdett bevonulni a politika az iskolába. Megszervezték a Romániai Diákok Szövetségét, és automatikusan tagjai lettünk – mindenikünk megkapta a kék színű tagsági könyvét. Később ez az ifjúsági szervezet beolvadt az Ifjúsunkas Szervezetbe. Az IMSZ-nek már akkor tagjai lettünk, amikor még azt sem tudtuk, mi fán terem. Kelemen Imre számtantanárunktól és osztályfőnökünkől azonban a kommunista propaganda helyett olyan nevelést kaptunk, aminek később valóban nagy hasznát vettük az életben. Osztályfőnöki órán megtanított, hogy az utcán miként viselkedjünk, hogyan tiszteljük a nálunk idősebbeket, hogy beszéljünk egy idősebb férfival vagy hölgygel, hogyan viselkedjünk a színházban, a moziban, a sporttelepen, a vendéglőben. Hogy a járdát ne foglaljuk el, ha többen megyünk egymás mellett; hogy az utcán helyet kell adni másoknak is: mindig úgy álljunk meg, hogy el tudjanak menni mellettünk. Megtanított, hogyan öltözzünk fel különböző alkalmakra. Arra is, hogy tartsuk be a szavunkat, legyünk pontosak minden alkalommal, és ha valamit, amit megígértünk, semmiképpen nem tudunk betartani, akkor időben értesítsük azt, akinek az ígéretet tettük...

Abban az időben nem volt szabad a diáknak délután öt után az utcán sétálnia a szülei nélkül. Egy napon elfogyott a tintám, és le kellett mennem öt óra után a város központjába, a Mikó

soron levő Benke könyvesboltba. Félttem, hogy ha meglát valamelyik tanárom, nagy baj lesz, mégis mennem kellett, mert nem volt, amivel leírom a házi feladatomat, és abból még nagyobb bajom származhatott. A barompiac közelében laktam, Bokor néninél. Kijöttem a kapun, szétnéztem, nincsen-e valaki, aki beárulna, aztán továbbszaladtam a Váradi utcán lefelé. Nem volt senki az utcán. Át kellett mennem a Gábor Áron téren a központi park felé. Félve, hogy meglát valamelyik tanárom, átszaladtam rajta, és be a könyvesboltba. Hamar vásároltam egy üveg tintát, azzal ki az üzletből. Nem néztem se jobbra, se balra, megállás nélkül futottam hazáig, örvendezve, hogy van, amivel leírom a házi feladatomat. Ezt az esetet csak azért jegyzem le, mert képet ad az akkori iskolai fegyelem szigorúságáról.

Vége volt az iskolai évnek, boldogan mentem haza a sikeres vizsgák után eltölteni a nagyvakációt. Csakhogy otthon nem volt minden olyan vidám, mint ahogy számítottam. Az 1946-os évben nagy volt a szárazság, és ez még jobban elmélyítette a háború okozta szegénységet. Szüleim öt igavonó lovat veszítettek el két év alatt, kettőt elvittek az oroszok, három pedig, amit apám nehéz körülmények közepette vásárolt; alig másfél év alatt elpusztult: valami mérgező növényt ettek. Nagy volt az elkeseredés, hogy nem lesz, amivel elvégezni a nehéz munkálatoakat a gazdaságban. Egyre nagyobb lett a szárazság, a vetés ment tönkre, a fű, ami biztosította az állatok téli élelmét, mind jobban kiégett. Apám valamiképpen szerzett egy gyenge, olcsó lovat Brassóból, aztán egy napon befogta a lovakat a nagyszekérbe, és elmentünk az erdőre. Nem tudtam elképzelni, hova megyünk: fáért nem mennek nagyszekérrel. Egy gyertyánfás erdő rész mellett megálltunk, és ekkor azt mondta apám, hogy téli kóstot szedünk. A fiatal gyertyánfa-ágakat, a vékonyabbjait, amelyek tele voltak maggal, levágtuk, és kékbe kötöztük. Addig szedtük, amíg háromméternyi magasra megraktuk vele a nagyszekeret.

Odahaza, miután megszáritottuk, elraktuk a csűrben az állatoknak téli takarmánynak. Ezzel telelt ki a tehén, mert miután a lovak elpusztultak, csak egy tehén maradt az istállóban. Az inség idején a tehenünket összetettük egy falustársunk tehenével, akinek szintén egy tehene volt, és így, együtt végeztettük velük a mezei munkákat, rendre az egymását.

Igen nehéz lett a mindennapi élelem beszerzése, ünnep volt, ha apám hozzájutott egy-két kiló kukoricaliszthez. Egyik reggel apám kiment a csűrbe, hogy készítsen az állatoknak rázottat, ami nem más, mint búzaszalma és kevés széna keveréke. Hát, amint belépett, egy nagy házikenyeret látott a szalmán. Nem tudta elképzelni, hogyan került az oda, de behozta a házba, nagy örömeinkre. Aztán visszament a csűrbe, és amikor a szalmából felnyalábolt a tehénnek, előkerült még egy házikenyernek a fele. Akkor jött rá apám a kenyerek eredetére: Burkus nevű kuvasz kutyánk lopta el valamelyik jobb módú szomszédától. A magáét, miután evett belőle, eldugta a szalmában. Nagyon értékeltük, hogy reánk is gondolt.

A család ellátásába olykor én is besegítettem. Az iskolai év befejeztével sokat jártam a patakra. A patak mentén, ahol valami fűfésleg volt, odahajtottuk legelni a marháinkat, őket őriztem a vakáció nagy részében. A patak vize kezdett kiapadni a szárazság miatt, közben az Olthól, amíg a víz odáig ért, a halak feljöttek a patakfolyáson, de vissza már nem tudtak menni. Ennek mi, gyerekek vettük hasznát. Szép nagy halakat tudtunk fogni kézzel a martok alatt, ahová ezek bemenekültek. A falunk „percseptora” a szomszédunkban lakott, román ember volt, de valami keveset tudott magyarul. Amikor a háza előtt a patakban keresgéltem a mart alatt a halakat, odahívott magához, és azt kérdezte, hogy a rákot meg merem-e fogni. Azt feleltem, hogy igen. Mire ő azt mondta, ha viszek neki rákot, megfizeti. Kezdttem fogni őket, mert sok volt a patakunkban, vittem neki 5–10 darabot egyszerre. Ki is fizette úgy, hogy jutott egy pakli

dohányra. Vettem egy csomag dohányt a boltból a második munkám utáni keresetemből, és vittem haza boldogan apámnak. Amikor elmondtam, honnan szereztem a pénzt, apám megdicsért. Amíg lehetett rákot fogni a patakban, apám nem szűkölködött dohányban. A halakat, sokszor 10–15 darabot is fogtam, édesanyám kisütötte a családnak, felvert tojással.

A nyugati világ segélyképpen kukoricát küldött Romániának, hogy osszák szét a népnek. Nagy volt az öröm, annyit adtak, hogy még vetőmagnak is jutott belőle. Apám elvetett egy félholdnyi területet ezzel a kukoricával, szépen nőtt, két méternél is magasabb szárat növesztett. Azt híresztelték, hogy két-három csövet fog teremni. Vártuk a csövezést, de az bizony csak a szára nőtt, imitt-amott lett egy-egy cső is, de csökevényes, éretlen maradt. Még szeptember végén is szép zöld volt, rendes csövet nem termett. Nagy volt a kiábrándulás, ki kellett vágjuk, mert közelgett október, és még semmi termés nem volt. A kocsány jól fogott, mert bepótolt az állataink téli takarmányozásába. Az öregek azt mondták, hogy a mi vidékünk klímája nem kedvezett ennek a növénynek. Ez a segélyezés felébresztette bennünk a reményt, hogy jönnek az angolok és az amerikaiak, és felszabadítanak minket. De csak a várakozással maradtunk, lassan kialakult a kommunista román hatalom egyedurialma. A szebb jövőből nem lett semmi.

Mi, fiatal diákok akkor még nem értettük, mi történik, csak a felnőttek beszélgetéséből sejtettünk meg egyet-mást, ami nekünk, magyaroknak a hátrányunkra volt. A magyar állampolgárságunk 1948-ig még megvolt, de aztán eltörölték, és román állampolgárokká neveztek ki. Kisebbségi sorsra jutottunk, másodrendű állampolgárokká váltunk. Köztisztviselői állást, felsőbb katonai tisztséget például csak azok tölthettek be, akik három generációig visszamenőleg igazolni tudták, hogy román nemzetiségűek.

Az 1946-os évi szárazság miatt annyira elszegényedtünk, hogy fennállt a veszélye, meg kell szakítsam a gimnáziumi ta-

nulmányaimat, mert a szüleim nem tudták fizetni a kvártélyt, a kollégiumi bentlakáshoz pedig be kellett volna adni 3 kg disznózsírt, búza- és kukoricalisztet, zöldségféléket, nem volt honnan kiteremteni. De összeálltunk páran a faluból, és csoportosan jártunk be mindennap gyalog Szentgyörgyre a gimnáziumba. A csoport tagjai: Duka Imre, Duka József, Huszti Sándor, Para József és Bedő Béla, azaz én. Napi húsz kilométert gyalogoltunk összesen, télen-nyáron, ha esett az eső, ha havazott, melegben-hidegben. Sokszor, amikor hazaértem és leültem pihenni, reszketett a lábam a fáradtságtól, mert még csak tizenkét éves voltam. De soha egy napot sem hiányoztam az iskolából, és a tanulmányi eredményeimmel sem volt semmilyen probléma.

A szüleim keményen dolgoztak, és minden nélkülözés és szegénység mellett 1946-ban felépítették kőből-téglából az állatok számára az istállót csúrral egybeépítve. Szokásban volt a kaláka, így a rokonok egy része és a szomszédok apám mellé álltak, az ő segítségükkel felépült hamar a gazdasági épület. Ha valakinek szüksége volt segítségre, rokoni vagy baráti alapon az emberek mindig segítettek egymásnak. Nem volt unszolás-noszogatás, ilyenkor csodákat műveltek közösen, nem túl nagy költséggel épített mindenki, olykor csak egy-egy pohár szilvapálinka volt a fizetség.

Az 1947-es évben már jó volt az időjárás, ennek köszönhetően bőséges volt termés. Búzából huszonegy mázsa, árpából harminc mázsa termett nekünk, zabból, kukoricából, krumpliból is lett bőségesen. Attól az évtől a Költő Istvánnétól 1934-ben megvásárolt szántóföldet is apám művelte meg. Ugyanis annakidején, amikor eladta apámnak a földjét, a haszonélvezetet megtartotta magának, mondván, hogy amíg él, ő műveli meg azt. A szárazság utáni évben azonban odaadta apámnak a művelés jogát, így 1,2 hektár szántóval gyarapodott apám művelést igénylő földje. Ehhez még megvásárolt 1,23 hektár erdei kaszálót és 1,72 hektár erdőterületet. A gazdálkodás fellendült, jó jövedelme

volt szüleimnek, mindaddig, amíg be nem következett a kollektivizálás.

A gazdaságunk fellendülésének köszönhetően 1947 őszén bentlakóként kezdettem el a negyedik osztályt. Az internátusban katonás rend volt, rendetlen, gyerekes viselkedésnek nem volt helye. Megtanítottak tisztelni a nagyobb diákokat, és arra, hogy hogyan kell viselkedni a társas életben. A nagyobb diákoknak „kezét csókólok”-ot kellett köszönnünk, és ki kellett térnünk előlük. A második emeletre, a 46-os szobába kerültem, ahol Szász István volt a szobafőnök, és Vida Bálint a helyettese – mindketten nyolcadikosok voltak. Volt két hatodikos tanuló a szobában, Aulich Sándor és Pető úr, aztán egy pár negyedikes és másodikos, összesen tizenöt tanuló.

Reggel, ébresztő után mosakodás volt, aztán nagy gonddal megvetettük az ágyainkat, majd, miután mindennel elkészültünk, lementünk reggelizni az alagsorba: ott volt a konyha és az ebédlő. Egy asztalnál tizenegyen ettünk, az asztalfőn Domokos Géza nyolcadikos ült, ő volt az asztalfőnök. Reggelire egy ideig egy tányér köménymaglevest kaptunk, és 15 deka kenyeret, ami háziszappanhoz hasonlított: ragacsos volt, és furcsa ízű. Egy fél év múltán a reszelt leves lépett reggeli és esti étkezésünk étrendjének fő helyére. Ebédre valamilyen más levest kaptunk, másodiknak főzelékfélét. Nagyon örültünk, ha buktát adtak, vagy derelyét, vagy hígpalacsintát. Mindent megettünk, mert mindig éhesek voltunk.

Ebéd után volt a gyülekező az internátus bejáratí ajtójánál, ahol felsorakoztak azok, akik az elkövetkező 24 órában szolgálatot teljesítettek és azok, akik különböző kihágásokat követtek el. A szemlét az új „aparitor” tartotta, aki megnevezte, hogy kik lesznek a „vigilek”, illetve milyen büntetésben részesülnek a rendetlenkedők. Az aparitor egy hetedikos vagy nyolcadikos diák volt, aki felelt a szolgálatos pedagógus előtt a rend, a fegyelem és a napi program betartásáért. A vigilek nappal és éjjel

24 órát teljesítettek szolgálatot. Feleltek az aparitor előtt a rend betartásáért a folyosón és közhelyeken, aki nem tartotta be a rendszabályokat, azt azonnal jelenteni kellett az aparitornak vagy közvetlenül a szolgálatos pedagógusnak.

Az internátusi élet sok mindenre megtanított. A rend és a fegyelem, amit megköveteltek, afféle előzetes katonai kiképzés volt. Megtanítottak a pontosságra, a környezetünk rendben tartására, megszoktatták velünk a rendszeres tisztálkodást. Megismertettek minket a társadalmi élet normáinak az alapelemeivel.

A 42-es szoba főnöke, Domokos Géza nagyon szeretett foglalkozni velünk, kisebbekkel. Minden szombaton este társadalmi szabályokra oktatott. Azonkívül bemutatta nekünk az akkor divatos táncokat, megtanított sakkozni, még bokszmérkőzést is rendezett nekünk.

Abban az időben a diákoknak nem volt szabad moziba menni. Csak olyan filmeket nézhettük meg, amilyeneket a tanáraink jónak találtak, és csakis csoportosan, valamelyik tanár felügyelete mellett. De a diák mindig találékony, én sem voltam kivétel. Szombaton délután mindig hazaengedtek minket, legkésőbb hétfő reggelre kellett visszamennünk. Én már vasárnap délután visszagyalogoltam Sepsiszentgyörgyre, hogy a moziban az utolsó vetítést elérjem. Ilyenkor már nagy veszély nem fenyegetett, hogy valamelyik tanárom meglát. Megvártam, hogy a lámpákat leoltsák a teremben, akkor surrantam be a karzatra, leghátul. Amikor a film a vége felé járt, én már az ajtónál voltam, elsőnek rohantam ki, és irány az internátus.

Tanulás szempontjából is jó volt a rend az internátusban, mert rákényszerítettek, hogy tanuljunk a szilenciumokon, nem volt szabad ott mással foglalkozni, csakis a másnapi leckével. Persze sokszor kipakoltuk az asztalra a könyveinket és a füzetjeinket, megjátszottuk, hogy keményen tanulunk, miközben az asztalunk fiókjában ott volt kinyitva a ponyvaregény, és kisé kihúzza a fiókot, regényt olvastunk leckeírás helyett. A

szilencium szüneteiben vagy vasárnaponként, amikor nem volt kimenőnk, nagyban ment az asztalokon a gombfocizás. Jó sok időt eltöltöttünk azzal, majdnem haszontalanul, inkább csak feszültségoldásnak volt jó.

Tanév vége felé egy hétig nem volt tanítás. Úgy nevezték ezt az időt, hogy „csendes napok”. Minden akkori törvényesen elismert felekezetnek volt egy napja, amelyen előadásokat tartottak az illető felekezet papjai. Mi, 12–13 éves gyerekek sokat nem értettünk a prédikációkból, de örvendtünk, hogy nincs szám-tan, német, latin, francia, román stb. óra, nem kellett tanulni.

Jött a tavasz. Év végi bált rendeztek az V–VIII. osztályos tanulóknak a tornateremben. Engem és néhány negyedikes osztálytársamat megkértek, hogy hozzunk zöld nyírfaágat az erdőről. Mivel a feladatot nagy szorgalommal teljesítettünk, mi is részt vehettünk a nagyok bálján. A résztvevők – fiúk és lányok – mind a Mikó Kollégiumból voltak. Mi, a kisebbek nagyobb-nak éreztük magunkat: megismerkedhettünk közelebből nagyobb lányokkal, ez aztán beszédtema volt közöttünk heteken át. Amikor jött a „vonat”, mind az ablakban tolongtunk, hogy láthassuk választottjainkat. A vonat a kettes sorban menetelő lányok voltak, akik a Mikó főépületében levő ebédlőben étkeztek. Szálláshelyük az Erzsébet-park feletti, Kós Károly tervezte épületben volt. Ilyenkor minden ablak tele volt báméskodó gavallérokkal.

A felvételi vizsgát sikeresen letettem az ötödik osztályba, végül mégsem maradtam a Mikóban, mert az elméleti líceum volt. Édesapám megkérdezte tőlem, hova akarok beiratkozni, továbbtanulni. Mire én azt feleltem, hogy Brassóban, a fémipari középiskolában szeretném folytatni a tanulmányaimat. Azt mondta apám: hát az egy kicsit nehéz lesz nekünk, de ha oda szeretnél menni, akkor oda mész.

Brassóban egy rokon család, Bene Berta néném fogadott be kvártélyba, fizetség fejében. Nagy szigorúságban tartott, nem

volt szabad bemenjek abba a szobába, ahol a férjével aludtak, de a pincelakásban lévő családhoz sem. Egész délután tanultam, vagy olvastam a Tolnai Világlapját, amiből nagyon sok ismeretre tettem szert. Az olvasás iránti érdeklődésemet növelte, hogy kezembe került Robinson Crusoe története, egy évig tartott, amíg végigolvastam.

Nagy élmény volt először utazni Sepsiszentgyörgyről Brassóba, tizenhárom évesen akkor ültem vonaton első alkalommal. Minden új volt: az állomás, a peron, de még erősebben hatott rám az, amikor Csík felől beérkezett a személyvonat. Most nemcsak távolról néztem az óriásnak tűnő, nagy szerelvényt, hanem fel is ülhettem rá. A lépcsők jó magasan voltak, de nem kellett nekem biztatás, hamar felmáshoztam. A vagon belsejében sok-sok pad volt, gyorsan letelepedtem egy ablak melletti helyre, és izgatottan vártam az indulás pillanatát. Rövid sípszó, és elindultunk. Nem győztem gyönyörködni az addig még soha nem látott tájban, miközben száguldott velem a vonat. Megérkeztünk Brassóba, hatalmas állomásépület fogadott, és sok vonat megannyi sín páron. Sok-sok ember jött-ment a peronon és a nagy váróteremben. Ahogy kijöttünk az állomásépületből, eléem tárult a hatalmas petróleumfinomító berendezések látványa, de nemcsak az, hanem a háború szörnyűségei következményei is. Meglepett, hogy minden füstös, fekete volt. Az utcákon, amerre mentünk a rokonok lakása felé, földig lebombázott házakat láttam, az épen maradt épületeken pedig vastag fekete korom, égési nyomok mindenütt. Közelről láthattam a szörnyű pusztítást a bombázásnak, amit annakidején harminc kilométer távolságból néztünk. Egy-egy ház helyén, amelyet telibe talált a bomba, csak egy több méter mély gödör maradt. Így nézett ki az állomás és a petróleumfinomító környéke. A város fentebbi része nem volt annyira lerombolva, de oda is becsapódott egy-egy eltévedt bomba.

Kiránduláson az állami iskolával az Iván téri erdő „táncterem” részén
(az ülő sorban jobbról a negyedik)

Konfirmálok a sepsiszentgyörgyi Vártemplomban
(a fiúk első sorában középen, kihajtott inggallérral)

A beíratást apám azelőtt már elintézte, úgyhogy azzal nem volt dolgom. Örömmel fedeztem fel, hogy Sepsiszentgyörgyről és környékéről több volt mikós osztálytársam is ezt az iskolát választotta. Az úgynevezett tanügyi reform feloszlatta az önálló magyar nyelvű fémipari középiskolát, és összezsápták a román fémipari középiskolával. Még jó, hogy meghagytak egy magyar szekciót, ahol anyanyelvünkön tanulhattuk a szerszámgéplakatos szakmát. A román szekción ezenkívül volt még két szak, a belső égésű motorok és a vaskohászati szekció, ahová a román nyelv ismerete hiányában nem iratkozhattunk be. Ugyanezzel a reformmal a negyedik osztályt eltörölték, a harmadévesekkel lettünk osztálytársak, így egy évet veszítettünk.

Az első hetekben, az iskolai év kezdetén igazi nagy élmény volt, hogy meglátogattuk a brassói nagy fémfeldolgozó üzemeket. Elbűvöltek az eszterga-, maró- és gyalugépek. Úgy vágták a kemény vasdarabokat, mint az éles kés a kenyeret. A nagyteljesítményű sajtoló és kovácsoló gépek a többmázsás acéldarabokat úgy nyomták szét a kívánt formára, mint ahogy annakidején mi, gyerekek az agyagot formáztuk. A nagy olvasztókemencék, mint valami óriási fazekak – hasonlóak a mi kicsi fazekainkhoz, amikben otthon a töltött káposztát vagy a szilvaízt főztük, persze százszorosan nagyobbak –, olvasztott vasat hordoztak magukban. Heteken át egyébről sem beszéltünk, mint a látottakról, és álmodoztunk, hogy mi is ezekkel fogunk dolgozni valamikor.

Megkezdődtek az órák – ugyanazt tanultuk, mint bármely más elméleti líceumban, csak nekünk még pluszban jött a fémtechnológia, a gépelemek, a géptan, a mechanika, a szilárdságtan, a vas- és acélgyártás. Nagy odaadással vettem bele magam a tananyag elsajátításába.

Az első szakmai órán az acélgyártásról tanultunk, a Bessemer-, a Thomas- és a Martin-féle vasolvasztó-kemencékről. Ezt a tantárgyat Krizbai György mérnök tanította. Annyira tetszett, amit

hallottam, hogy a következő órára szóról szóra megtanultam, amit a tanárunk lediktált, és jelentkeztem felelni. Elmondtam mindent, és azt gondoltam, kapok a feleletemre egy jó jegyet. Miután befejeztem, azt kérdezi tőlem Krizbai mérnök úr: „Fiacskám, édesapád mivel foglalkozik?” „Földműves szegény paraszt, és van egy hold szántóföldünk”, feleltem.

Erre a mérnök úr azt mondja gúnyos mosollyal a szája szélén: „Jól van, fiacskám, a feleleted ötös.” Meg voltam rökönyödve, de tehetetlen voltam, mert nem lehetett ellenkezni. Leültem nagy elkeseredve. Utána felszólította az egyik osztálytársamat, aki a felét sem mondta el annak, amit én mondtam. A mérnök úr tőle is megkérdi: „Na, fiacskám, édesapád mivel foglalkozik?” „Intéző egy háromszéki földbirtokosnál.” „Jól van, a feleleted hetes.”

Négy éven át, akármennyit is tanultam, nekem jobb jegyem, mint ötös, soha nem volt ennél az embernél. Még az érettségi diplomámon is ötös van az ő tantárgyából. Fő, hogy alapos szakmai ismereteket szereztem, ami meghatározó volt a későbbi pályám alakulásában. Közben megkezdődtek a műhelygyakorlati órák is. Ott kétfelé osztottak minket: egy részünket a lakatos-, másik részünket a szerszámgépműhelybe. Én a lakatosműhelybe kerültem, ahol hatalmas satukat szereltek a kemény munkapadokra. Testmagasságunk szerint kellett válasszunk közülük. Ezután kaptunk egy lapos reszelőt és egy cigarettadoboz nagyságú lágyvas darabot, és minden oldalát egyenesre, a sarkait pedig 90 fokos szögben kellett reszeljük. Megizzadtunk a nagy hévvel végzett munkában, az oldalak mégsem akartak egyenesbe jönni, a sarkak nem lettek derékszögűek. Az oktatómester megmagyarázta, hogy előbb jobbról, aztán balról 45 fokos szögben nyomjuk rá a reszelőt a lap felületére. Így több napon át reszeltük ugyanazt a fémdarabot, amíg megtanultunk sima felületet reszelni.

Később bonyolultabb idomokat – háromszöget, ötágú, hatágú csillagot – is ki kellett alakítanunk a reszelővel, majd csípőfogót, kalapácsot, mérőszerszámokat, lakatoskörzőt kellett készítenünk. Sokat izzadtunk, de végül sikerült megbirkóznunk a feladatokkal, a szerszámok elkészültek. Láttuk, hogy a felsőbb osztályos tanulók még fésűt is csináltak alumínium lemezből, és drága törkéseket rakott nyéllel, amelyek igencsak mutatósak és irigylésre méltók voltak, meg cigarettaszípkát színes műanyag törzzsel...

Az anyagok beszerzése egyenesen hősiesség-számba ment. A reptér és traktorgyár felől volt a repülőgép-temető, ott hozzá lehetett jutni plexigláshoz, alumíniumlemezhez, 10 mm-es alumíniumcsőhöz, ami ceruzahosszabbítónak volt jó, és egyéb nekünk való kincshez: volt rádió-fülhallgató, műszerek a gépek műszerfaláról... Volt ott minden, ami minket érdekelt. Csak egyetlen egy nagy akadályt kellett mindenféle csellel kijátszani. Ez sikerült is néhányszor, de legtöbbször lebuktunk. A repülőgép-temetőt ugyanis a katonaság őrizte, ez volt a nagy akadály. Felszerelkeztünk csípőfogóval, csavarhúzóval, egy csomag cigarettával. A szerszámok az anyag megszerzéséhez kellek, a cigaretta pedig az örnek, hogy a jóindulatát megnyerjük. Volt, akit bekísértek az őrszobára, mástól elvették a szerszámokat és a cigarettát, majd elkergették őket. Ritkán került olyan őr, amelyik a kenő-cigaretta ellenében beengedett egy rövid időre, megmondta, mit hol találunk, és még figyelt is, hogy a járőr ne lepjen meg. Olyan is volt, amelyik beengedett, és közben hívta a járőrt. A vékony alumíniumlemezből kivágtuk a fésű formáját, azt egy keményfa lécre erősítettük apró szegekkel, majd befogtuk a satuba, egy kétoldalt leköszörült vasfűrészlappal kivágtuk a fogazatát a fésűnek, kevés munkával a fogak széleit lecsiszoltuk, és már lehetett is használni. Amíg idáig jutottunk, több darabot is elrontottunk. A plexidet késnyélnek használtuk, az ügyesebbek öngyújtót is csináltak belőle, ami nagyon mutató volt.

Az elméleti tananyagot mérnökök tanították, akik a délelőtti órákban a városban működő nagy fémipari üzemekben dolgoztak, ezáltal nagy elméleti és gyakorlati tapasztalattal rendelkeztek. De minden tanárunk nagyon felkészült volt.

Osztályfőnökünk az első két évben Székely Erzsébet magyar szakos tanárnő volt, utána áthelyezték a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemre. Erősen bántuk, hogy elment, mert igen nagy szeretettel tanított, a tananyagon kívül a társas viselkedésre is, mindenre. Úgy bánt velünk, mintha testvérei lettünk volna.

Őt követően Krizbai György lett az osztályfőnökünk, ő tanította nekünk a géptant és a gépelemeket. Nagy előszeretettel beszélt a nyugati technikáról, viszont igen ironikusan szólt az akkor épülő kujbisevi vízi erőmű technikai tökéletességéről. Opra Benedek magyar nyelv szakos tanárunk nagy buzgalommal igyekezett ébren tartani a magyarságunkat, mesélt nekünk Berzsényi Dánielről, Kölcsey Ferencről, a himnusz költőjéről, Petőfi Sándorról, a szabadságharc hősről. Nagy áhítattal mutatta meg nekünk azt a kis kokárdát, amelyet Kossuth Lajos temetésén osztottak szét a résztvevők közt. Ő Párizsban szerezte, és mindig magánál hordozta, a pénztárcájában.

Az iskola utolsó hat hónapja alatt össze kellett állítanunk az érettségihez szükséges diplomamunkát. Az én feladatom egy 3/8"-os csavar és anyacsavar tömeges gyártásához szükséges technológia kidolgozása volt. Sikeresen megoldottam. Ezzel végeztem a középiskolai tanulmányokkal.

A brassói évek alatt egy ideig Kósa Berta nénémnél laktam, az iskolától jó messze. A hideg őszi és téli hónapokban nehéz volt onnan bejárni, mert se kesztyűm, se nagykabátom nem volt, csak egy egyszerű posztóruhám. Főleg a kezem fázott erősen, mert a táskámat kézben vittem. A következő évben egy Liez nevű asszony fogadott be, közelebb az iskolához. A harmadik iskolai évemet Veres István nagybátyámnál, kvártélyban kezd-

tem el, de az iskolánk műhelyépületének második emeletén kialakítottak egy kb. 25x12 méteres hálót, ahova a falusi tanulókat helyezték el, és oda én is bekerültem. Édesapám hozott egy szalmazsákot és egy takarót, így meglett a fekvőhelyem. A téli hónapokban folyton hideg volt, a nagy térfogatú terem soha nem tudott eléggé kimelegedni, ezért elneveztük Szibériának. Az iskolánkkal szemben volt egy aggmenház, amit államosítás után elvettek a szászoktól, a lakóit máshova telepítették, és minket, Szibéria lakóit áthelyeztek ide. Ágyat kellett vinnünk és ágyneműt. Imreh Gábor kollégám ismerősétől kaptam egy jó karban lévő vaságyat, de nem volt semmi betétem. A harmadéves koromban kapott nagykabátom volt az ágyneműm. A karácsonyi vakáció után újraosztották a helyeket, és ekkor egy kisebb szobában kaptam fekvőhelyet, ágyneművel együtt, négyen aludtunk ott, kényelemben. Az ételmezésünk is jóra fordult. Minden reggel kaptunk egy mélytányér édes tejet és egy jó darab meleg puliszkát. Ebéd és vacsora is elég bőséges volt, többé nem voltunk éhesek.

Gyakran mentünk kirándulni, volt alkalmam megismerkedni a brassói kirándulóhelyekkel. Az első felfedező utunk a Cenkre vezetett. Nagy élmény volt a kacsaringós, szerpentes ösvényeken felfelé menni mind magasabbra. Először a brassói osztálytársakkal mentünk, ők figyelmeztettek, hogy vigyázzunk, mert nagy sebességgel gurulhatnak lefelé kövek a meredek lejtőn. Fönt megnéztük az Árpád-szobor csonka talapzatát. A szobrot egy besszarábiai ember robbantotta föl, mert szúrta a szemét a brassói Cenken a magyar területi tulajdont jelképező alkotás. A talapzat alatt lévő barlangszerű mélyedésben vendéglő működött valamikor, nagyszerű rálátással Brassó városára és környékére. Ez a vendéglő a második világháborúban leégett, ekkor már csak mint kilátó volt érdekes. A Sztálin-kultusz idején fenyőcsemetével ültettek be ott egy területet, a fenyő zöldje jól láthatóan elvált a környező cserefák lombjától, és nagy távol-

ságból az a szó rajzolódott ki, hogy STALIN. A desztalinizálás után ezeket a fákat mind kivágták.

A Pojána is vonzó kirándulóhely volt, úgy télen, mint nyáron. A Schuller nevű magaslatról az egész Barcaság területét be lehetett látni. A látvány szépségét nem lehet leírni. Szintén nagy élményben volt részünk, amikor az 1950-es országos téli játékokat éppen Brassó Pojánán tartották, és élőben láthattuk, hogy mire képes az ember.

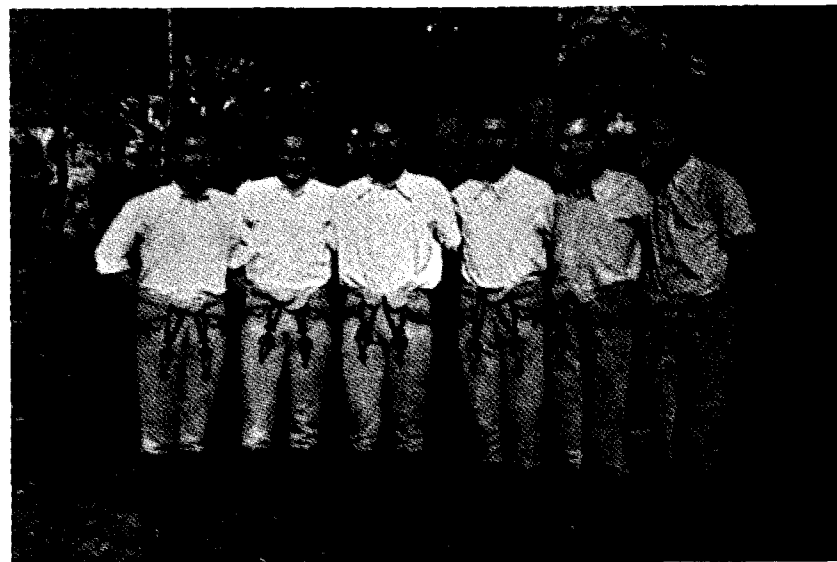
További szórakozási lehetőséget nyújtott a mozi, ahonnan már nem voltunk kitiltva, mint kisebb korunkban Sepsiszentgyörgyön. Sok szovjet filmet láttunk arról, hogy a partizánharcokban hogyan semmisítették meg a német hadsereg egységeit a szovjet katonák. Nagyon sok időt szenteltem az olvasásnak is. Sokszor, amikor az osztálytársak a városba mentek sétálni, moziba, én az internátusban olvastam Dumas, Zola és más híres írók könyveit.

Táncsoportot is alakítottunk, akadt egy lelkes tanítónk, aki megtanította nekünk a csúrdöngölő néhány figuráját. Összefogtunk a pedagógiai leánylíceum tanulóival, és közösen tartottunk táncmulatsággal egybekötött színi-, tánc- és versmondó előadásokat. Még a környező falvakba is ellátogattunk a műsorunkkal.

Vasárnaponként adtak egy-egy ölnyi újságot, és politikai tevékenységként köteleztek rá, hogy eladjuk a város utcáin járva. Volt, aki vett újságot, de volt, aki ránk förmedt, káromkodott, veréssel fenyegetett és elkergetett. Az el nem adott újságokat vissza kellett szolgáltatassuk annak, akitől kaptuk. Nagy divatban voltak az esti fáklyás felvonulások, nagy élvezettel mentünk, amikor jöttek az IAR (repülőgyár) gyár munkásai nagy tömegben égő fáklyákkal. Megálltak az iskolánk előtt jelszavakat kiabálva, amíg mi, a diákok, a tanítást megszakítva ki nem mentünk közéjük. Körbejártuk a város központjában lévő utcákat jelszavakat kiabálva, pl.: „URSS bastion al păcii e!” (A Szovjetunió a béke bástyája), „Gheorghiu-Dej, luptător, pentru pace

si popor" (Gh. D. a béke és a nép harcosa) stb. addig, amíg bele fáradtunk, aztán hazamentünk.

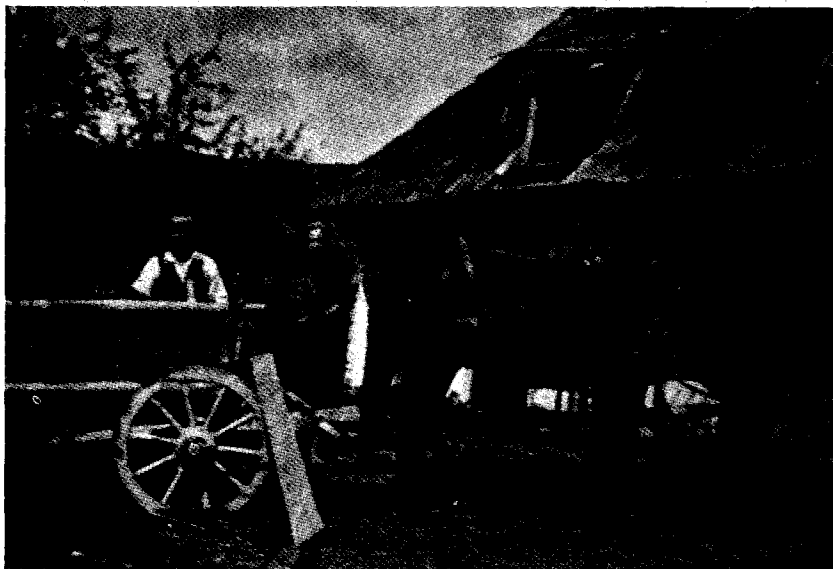
Ez alatt az idő alatt otthon nagy csapás érte a szüleimet: a mezőgazdasági magántulajdon felszámolása és kollektivizálása. A földtulajdonosokat földjeik nagysága szerint három kategóriába osztották: voltak szegényparasztok, középparasztok és kulákok. A kollektívbe csak a szegény- és középparasztok léphettek be, a kulákok nem. A kulákok földjeit, gazdasági felszereléseit és összes háziállatait egyszerűen csak elvették. Elkezdődött az első két kategória meggyőzése, hogy „önkéntesen” kérvényezzék a kollektívbe való belépésüket. Persze senki sem akart kérvényt írni, ezért a pártpolitika szekértolói kényszerítették a népet. Az emberek bujkáltak a szervezők elől, hogy ne kelljen a kollektívbe beállni. Ekkor a leghitványabb metódusokat alkalmazták: elkezdődtek a letartóztatások, fekete *dubával* vitték el azokat, akik nem álltak be a kollektívbe. A kulákokat úgy deportálták, hogy semmit nem vihetek magukkal a ruhán kívül, ami rajtuk volt. Apám és néhány társa mindig elmentek hazulról, hogy a szervezők ne találják otthon őket. Végül megfenyegették apámat: „Ha azt akarod, hogy a fiadat kicsapassuk a líceumból, és hazahozzuk neked, akkor ne írd belépési nyilatkozatot!” Ez megtette a hatását. Édesapám megfogta édesanyám kezét, elmentek, és megírták a belépési nyilatkozatot, „önkéntes” alapon. Annyira mégis szerencsénk volt, hogy bár mindent elvettek, a 3,1 hektár földterületből és 1,70 hektár erdőrészből csak 0,58 hektár szántóterületet írtak be, különben belekerültek volna a veszélyes kategóriába, és az iskoláztatásom is veszélybe kerülhetett volna. Ezenkívül a háziállataikat – két lovukat, a fejőstehenüket, hét juhukat – is és két szekerüket, az ekét, a boronát, a villát és a gereblyét, sőt, még a vetőmagot is be kellett adják a társas gazdaságba. Így megmaradhattam a középiskolában, és leérettségizhettem.

Megalapítottuk a táncsoportot!

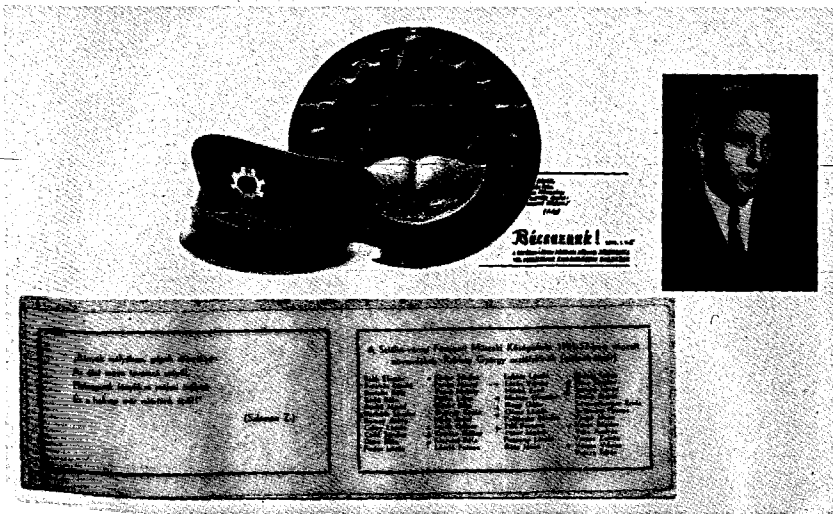

A táncsoport a lányokkal együtt

Gazdálkodó szüleim a házuk udvarán

Kicsengetésem

1952. júliusában kaptam meg a technikus diplomámat, szerszámgépek és nehézipari berendezések szakon. Az iskola elvégzése után, a nyári vakáció idején, a már két éve megalakult sepsikőröspataki Új Barázda nevű kollektív gazdaságban dolgoztam. A pontokat, amiket a munkanapokkal szereztem, az édesapám nevére írták, mivel én nem voltam kollektív tag. Olyan munkát is elvégeztem, amiért 2,75 pontot kaptam több napon át. Közben megérkezett a kinevezésem a Tanügyi Minisztériumból a brassói Fónagy János kisgépeket és kémiaiipari berendezéseket gyártó vállalatához. A szerszámgépekkel hidegen végeztek munkálatokat azon a részlegen, ahová műhelyfőnök-helyettesnek kineveztek. 1952. augusztus 11-én kellett munkára jelentkez-nem, amit meg is tettem.

Mielőtt belekezdene a munkába állásom történetébe, el kell mesélnem valamit, ami még brassói iskolás koromban történt. 1950-ben egy napon hét osztálytársammal együtt hívtak Savu Sabin igazgató irodájába. Drukkoltunk, mert csak különleges esetekben szoktak diákokat odahívatni. Apró csínyjeink voltak ugyan, de megéreztük, hogy itt valami komolyabb dologról lesz szó. Amint beléptünk az irodába, láttuk, hogy már ott van néhány nagyobb iskolatársunk, egy századosi rangban lévő katonatiszt, két pártaktivista és az igazgatónk, Savu Sabin. A százados szólalt meg először, természetesen románul: „Elhatároztuk, hogy katonatiszti iskolába küldünk titeket, ha ti is beleegyeztek.” Nagyon meglepett minket ez az ajánlat, hiszen csak 16–17 évesek voltunk. Néztünk egymásra, és nem tudtuk, mit feleljünk. Tetszett is, nem is a javaslat. A kikötés az volt, hogy a tanév befejeztével be kell hogy rukkoljunk. Tehát fennállt a veszély, hogy nem fejezhetjük be a középiskolai tanulmányainkat. László Ferenc osztálytársunk, aki komoly, megfontolt gondolkodású volt, törte meg a csendet, és mindenikünk nevében így szólt a jelenlevő bizottságnak: „Beleegyeztünk, hogy katonatiszti

iskolába küldjenek, de engedjék meg, hogy befejezzük az iskolát, és érettségi után elmegyünk." A bizottsági tagok összenéztek, valamit suttogtak, és a százados beleegyezését adta, hogy csak érettségi vizsga után menjünk katonatiszti iskolába. Az idősebb kollégákat, akik nem kértek halasztást, a tanév végén mind elvitték katonaiskolába, és érettségi vizsga nélkül maradtak.

De térjünk vissza a munkába állásom történetéhez. A munkahelyet elfoglaltam, de igen nagy nehézség elé állított az, hogy Brassóban nem volt lakásom, és Sepsikőröspatakról kellett naponta ingáznom. Reggel három órakor keltem, négy kilométert gyalogoltam a mezei úton a gidófalvi vasútállomásig, hogy elérjem a hatórás személyvonatot, ami Brassóba vitt. Reggel hét órakor kezdődött a műszak, és délután háromkor végződött. Amint befejeződött a munkaidő, futottunk a vasútállomásra, hogy elérjük a négyórás vonatot hazafelé. Este hat óra körül értem haza, holtfáradtan. Másnap minden kezdődött előlről. Így ment ez augusztus huszonötödikéig, amikor is megkaptam a katonai behívóleveletem. Nem felejtették el, mit ígértünk két évvel azelőtt. Nagyon megriadtam, de nem volt mentiségem.

Jelentkeztem a brassói katonai körzetnél. Heten voltunk a volt osztálytársak közül hasonló helyzetben. Azzal fogadtak, hogy a tankosoknál nincs hely, de van a rádiós hírvivőknél, oda nem kell érettségi vizsga, elég a hét osztály is, de azért minket oda küldenek. Nem egyeztem bele, mégis, akaratom ellenére is bevitték a Szentpéter helység melletti légvédelmi egység kaszárnnyájába, ahol több mint kétezer jelölttel osztoztunk a szálláson. Tíz napon át folytak az orvosi vizsgálatok és a felvételi vizsgák. Mi, heten megegyeztünk, hogy semmiképpen nem maradunk, mert minket egy olyan egységhez osztottak be, amiről azt sem tudjuk, mi fán terem, csak annyi biztos, hogy nem egyezik a felkészültségünkkel. A vizsgákon tettük a butát, nem feleltünk helyesen. Végül három hét után kihirdették az eredményt.

Egyedül Kertész Gábor kollégánknak, aki egyébként akart is maradni, sikerült bejutnia. A többiek mehettünk haza. Vissza-mentem a munkahelyemre, de ott már az állásomat elfoglalták, és a gyár öntödéjébe helyeztek műszaki ellenőrnek. Az ingázás és az öntöde között telt az életem. A késő őszi napokon kezdett hideg lenni, bőven volt részem esőben és havas esőben, miközben gyalogoltam.

Egy alkalommal, amikor hazafelé menet megérkeztünk a gidófalvi vasútállomásra, sűrű havas eső és bokáig érő, latyakos sár fogadott. Már kezdett sötétedni, és amikor mentem át a vasúti síneken, megbotlottam, úgy, hogy a bakancsom talpa sárokig levált. Az sem volt, amivel megkötözhettem volna: a jobb lábamat minden lépésnél jó magasra emeltem, és úgy tettem meg négy kilométert hazáig. Másnap ismét kellett menni dolgozni, de nem volt lábbelim. Édesapám ideadta a bakancsát, abban mentem munkába. Magának előkeresett egy régi, eldobott csizmát a padlásról, Domokos Imre cipész barátjával megjavította, és azt használta, amíg nekem tudtunk mást venni. Megjegyzem, cipőt akkoriban csak jegyre adtak.

Decemberben jobbra fordult a sorsom. Velem egy gyárban dolgozott Borbáth Sándor volt osztálytársam, ő talált egy kis szobát egy orvosnál, és engem is befogadott. A két vaságyon kívül nem volt más vagyunk. Pontosabban volt még két bőröndünk, amit asztal helyett is használtunk. Körülbelül hat szabad órát nyertem így, hogy nem kellett naponta utaznom. A fizetésemből lassan elkezdtem ruhákat vásárolni: kalapot, nagykabátot, ami ágybetétnek is szolgált, amíg ott laktunk... De nem tartott sokáig a jó dolgunk. Az orvos egyszer csak felszólított, hogy keressünk más lakást, mert a szép villaépületet, ahol laktunk, a szekuritáте lefoglalta, és 48 órán belül ki kell ürítenie, át kell adnia. Az orvosnak nagyon sok könyve volt – mi segítünk éjnek idején szánkóval elszállítani. Két éjszakán és napon át rakodtuk a könyveket. Sok könyvet áthozott a mi szobánkba,

hogy égezzük el őket a csempekályhában. Raktuk a drága magyar, német és francia nyelvű könyveket a kályhába, a tűzre. De a hamu úgy meggyűlt, hogy már nem fért több bele, és egy nagy halom könyv elégetetlen maradt. Harmadik nap megállt a kapu előtt egy Praga típusú teherautó 4-5 szekus közkatonával. Lehozták az emeletről a vaságyainkat és a többi tulajdonukat, ami egyébként nem volt sok, felrakták a teherautóra, mi Sándorral leültünk a holmik mellé a raktéren. Innen elvittek minket egy egészen üres lakásba. Nagy, háromszobás ház volt, kerttel-udvarral, a Csiga-hegy déli oldalában. Örvendtünk, de semmi bútorfélének nem volt, csak a két üres nagyszoba, ahol olyan hideg volt, mint a jégveremben. A konyhában volt egy vásott fémkályha, de az nem tudta kimelegíteni a szobákat. A katonák, amikor átköltöztettek, adtak nekünk kb. 200 kiló ölfát tüzelőnek. Nagy darabok voltak, de nekünk az sem volt, amivel feldaraboljuk, csak néztük, hogy mit lehet vele kezdeni. Egy hét után megjelent nálunk egy középkorú hölgy, és javasolta, hogy cseréljünk lakást. Ő ad a nagypiac mellett egy szobát, ahol nekünk jobb lenne, mert be van vezetve a földgáz. Először haboztunk, de addig járt hozzánk, hogy végül beleegyeztünk, és átköltöztünk a Lenin utca 11-be.

Közelebb kerültünk a központhoz és a munkahelyünkhöz. Munka után szórakozni mentünk, legtöbbször moziba. Szombat esténként megengedtünk magunknak egy-két üveg barna sört a Korona vendéglőben. Mindig a Bálan mester vezette zenekar mellé ültünk, aki, amikor megtudta, hogy magyar fiúk vagyunk, kedvelt magyar nótákat húzott nekünk egy-két üveg ital ellenében.

Egyszer, amikor otthon jártam Kőröspatakon, egy délután, amint mentem a községháza felé a főutcán, a szövetkezeti bolt és a tűzoltószertár közti szakaszon találkoztam egy igen csinos, barna lánnyal: szembe jött velem az út közepén. Néztem, de nem váltottunk szót, nem is köszöntöttem, csak úgy bámultam, hogy

ki lehet ez az idegen lány. Az egyik ismerősöm felvilágosított, hogy Tóth Etelka, az új tanítónő, nemrég helyezték ide Illyefalváról. Hamar alkalom került a megismerkedésre, mert azon a hétvégén táncmulatságot szerveztek a kultúrházban. Ahogy lenni szokott, a szép és ügyes hölgy kegyeiért most is megkezdődött a versengés a fiatal legények között. Az új tanítónő soha nem tudott leülni, amíg a zene szólt. Jómagam is többször felkértem táncolni. Az elkövetkező hetekben jobban megismertünk, mert a tanítónő színdarabot tanított be a korunkbeli fiataloknak, és én is szorgalmasan eljártam a próbákra. Próbák után persze haza kellett kísérni a tanító nénit, és erre én szívesen vállalkoztam. Lassan-lassan kölcsönössé vált a vonzódás, megesett az első csók is, ami igen megnövelte az önbizalmamat, egyszóval megszerettük egymást.

Csakhogy hosszú időre el kellett válnunk. 1953 januárjában, akárcsak a többi fiú a falunkból, akik katonai besorozásra következtek, én is behívót kaptam a sepsiszentgyörgyi katonai körhöz. Édesapám volt a falunk küldöttje, a kollektív gazdaság szerkezetével mentünk sorozásra. Utazás közben apám hátraszólt: „Adjatok egy szivart, mert az enyém elfogyott.” Hamar előkaptam a csomag cigarettát, és odanyújtottam apámnak. Apám háttal ült nekünk, nem látta, hogy ki szolgálta ki. Majoros Mihály legénytársunk megszólalt: „Béla bácsi, tudja-e, hogy ki adta a cigarettát?” „Na ki?”, kérdezte apám. „A maga fia”, felelte Mihály. Akkor mertem apám előtt cigarettázni először, amikor mentünk sorozásra. Apám belenyugodott, nem szólt semmit.

Megérkeztünk a sorozóbizottság elé. Az orvosi vizit után a bizottság szóba állt mindenik újonccal, hogy lejegyezzék a személyi adataikat. Amikor reám került a sor, és a tanulmányaim felől kérdeztek, elmondtam, hogy középiskolát végeztem érettségi vizsgával. Erre elkezdődött a meggyőződésem, hogy menjek katonatiszti iskolába, és ecsetelték előttem az előnyeit. Immár másodszor egy év alatt. Nekem más terveim voltak, ugyanis

már beiratkoztam Brassóban a műszaki egyetemre; esti tagozatra, és azt már ősztől elkezdtem. Délutánonként, munkaidő után minden nap négytől este kilencig hallgattam az előadásokat. Nagyon nehéz volt, főleg az elején, mert nem tudtam románul, és az előadások románul folytak. A brassóiak, akik jól beszéltek a nyelvet, sokat segítettek nekem, végül már kezdtem belejönni. A sorozóbizottság felajánlotta, hogy ős előtt nem visznek el katonaiskolába, és ha sikerül letennem az elsőéves vizsgákat, a következő évben beiratkozhatok a katonaiskola nappali tagozatának második évfolyamára. Beleegyeztem, azzal a kikötéssel, hogy valami szakmamba vágó fegyvernemhez soroljanak. Megígérték, hogy a tankosokhoz visznek. Az közel állt a motorokhoz, amiket nagyon szerettem. Ezzel be is fejeződött a sorozásom. Otthon következett a regrutabál, a szórakozás, az udvarlás. A gyárban az öntödéből áthelyeztek a precíziós részlegre, a Diesel-motorokhoz szükséges magasnyomású pumpák technikai ellenőrzéséhez és azok osztályozásához. Itt ért az a sorsomat eldöntő esemény, ami felborította a számításaimat.

1953-ban, egy márciusi napon telefonon keresett az akkori néptanács titkárnője, Kozma Margitka: „Bélácska, jöjjön azonnal haza, mert behívója van, már öt napja keresik, és ebből baj is származhat, ha még késik jelentkezni.” Péntek délután volt, elkérezkedtem a gyárból másnapra, és a négyórás vonattal hazautaztam Sepsikőröspatakra. Ahogy beléptem a szülői ház ajtaján, köszöntem édesanyámnak, és azt kérdeztem, hogy hol van a behívóm. Édesanyám volt otthon egyedül, és font egy gyapjúguzsalyból. Az orsót letette, és azt mondta, hogy itt nincsen semmi behívó. Erre egy kissé megnyugodtam, gondoltam, a titkár nő jó barát Etelkával, ezek összeegyeztettek, hogy hívjanak haza valami ürüggyel. Miután megebédeltem, csak bementem a községházára. Kopogtam, beléptem: valami gyűlésféle volt a helyiségben, gyorsan visszaléptem. A titkár nő meglátott, kijött, és fontoskodva mondta, hogy behívóm van a katonasághoz, és

már a milíciára akartak adni körözésre, mert már öt napja kellett volna jelentkezni, és sehol sem találják.

Szombaton bementem Sepsiszentgyörgyre jelentkezni a katonai körzetnél, ami a Kossuth utcai régi posta épületében volt. Egy főtörzsőrmesterrel találkoztam ott, kérdezte, mi járatban vagyok. Amikor megmondtam, ki vagyok, elkezdett ordítani nekem, hogy már öt napja kellett volna jelentkezni, és én csak most jövök. Elkezdett fenyegetni, hogy hadbíróság elé állít. Én csendesen, amennyire tudtam románul, megmagyaráztam neki, hogy Brassóban dolgozom, és a néptanácsnál, ahová küldték a behívót, tudták volna, hogy hol találják meg, de csak most szóltak. Máskülönben én önként egyeztem bele, hogy katonaiskolába megyek, és nem küldhet oda, ahova mondja, mert akkor visszalépek. Erre aztán alábbhagyott a fenyegetőzéssel, és nekiálltunk, hogy összeállítsuk a dossziémat a szükséges iratokkal. Amikor megvoltunk, azt mondja, hogy a tankosoknál nincs hely, csak a szentgyörgyi gyalogostizti iskolában. Mire én azt feleltem, hogy akkor nem megyek sehová sem. Korábban láttam a szentgyörgyi katonai gyakorlóterén, a vártemplomon felüli részen, hogy milyen kemény kiképzésben van részük a fiúknak, sárban kellett hemperegniük, határozottan nem volt kedvem ilyesmihez, különben sem egyeztem a gyalogosság a technikai szakmámmal. Az őrmester látva, hogy nem tud meggyőzni, bement egy irodába, és amikor kijött ezt mondta: „Még van egy hely a technikai osztályon, az autósoknál, oda mész, de tudd meg, az ország hetedik sarkába küldelek.” Nem bánom én, ha a hetvenhetedikbe is, gondoltam, de legalább közel kerülök a belsőégésű motorokhoz.

Közben meghalt Sztálin, akinek Romániában is hatalmas kultusza volt. Óriási gyász mindenfelé, munkaszünet, a vendéglőkben nem volt szabad szeszestalt kiadni, a vonatok mozdonyai folytonosan sípoltak, a templomok harangjait egyvégben kongatták a temetés napján. Az egyórás vonattal elutaztam Brassóba,

hogy értesítsem feletteseimet a katonaiskolába való bevonulásomról. A gyár udvarán találkoztam az igazgatóval, mondom neki, mi a helyzet, hogy hétfőn be kell vonuljak. Mire ő: „Nem mész te sehova, felmentetlek a bevonulás alól.”

De nekem a zsebemben volt már a behívólevelem, hétfőn reggel kellett jelentkeznek, gyakorlatilag nem volt már idő, hogy a felmentésemet elintézzem.

Hétfőn reggel nyolc órakor jelentkeztem a sepsiszentgyörgyi katonai körzetnél a szokásos utazó bőrönddel. Elkísért Etelka is. Kilenc óra körül kiengedtek a városba a dolgainkat intézni, elbúcsúzni a barátoktól, az ismerőseinktől. Etelkával bementünk a „köpködő”-nek becézett kocsmaszerű vendéglőbe, amely a központban volt: úgy illett volna, hogy megigyunk egy kis szív-erősítőt. De csak szódavízzel szolgáltak ki Sztálin halála miatt. Így csak valami ennivalót rendeltünk, mellé szódavizet. Ekkor ittunk pertut Etelkával, szódavízzel, és boldog-szomorúak voltunk, hogy tegezhetjük egymást. A nap eltelt kettesben, ő kikísért a vasútállomásra, elbúcsúztunk, és fogadalmat tettünk, hogy megvárjuk egymást. Felszálltam az ötórás vonatra. Másnap hajnalban érkezett meg a vonat Marosvásárhelyre, rögtön jelentkeztem a tartományi katonakörnél, több száz fiatalember állt az udvaron, egész nap tartott a sorozás. Estefelé ötünket átvett egy ZB-puskával felszerelkezett káplár, kimentünk az állomásra, ott fölszálltunk a Bukarestbe tartó személyvonatra. Még nem tudtuk, hol állunk meg. Amikor áthaladtunk a gidófalvi állomáson, a vagon ablakánál álltam, s bár sötétség volt, láttam drága szülőföldem dombjainak körvonalát, és könnyes lett a szemem. Azon gondolkodtam, mikor fogom újra látni ezeket a tájakat, a szülemet, az elhagyott szerelmemet, és vajon be fogja-e tartani az ígéretét, megvár-e.

Március 10-én hajnalban érkezünk meg a bukaresti Északi Pályaudvarra. Amikor leszálltunk a vonatról, megdöbbsentett a pályaudvar és az állomás épületének nagysága, de még jobban

a hatalmas váróterem és az a leírhatatlan bűz és mocskosság, ami ott fogadott. Alig tudtunk átvergődni a padlózat betonján mindenfelé elnyúlt, alvó emberektől. Egyik mocskosabb volt, mint a másik, de aludtak, nem törődve a világgal. Rettenetes rossz benyomást és undort keltettek bennem a tapasztaltak. Sehol nem láttam ilyet Erdélyben. A káplár kettőnket otthagytott a nagy váróterem egyik sarkában, és meghagyta, hogy amíg vissza nem jön, nehogy elmenjünk valamerre. Ugyanis a másik három társunkat el kellett vigye a térképészeti katonaiskolába.

A káplárunk pár óra múlva visszajött, felvett minket a sors-társammal, fölszálltunk a hatos villamosra, és lementünk a Gri-vița negyedbe, a vasúti híd mellett működő „Traktor és gépjárművek” katonai szakiskolába. Ott átadott minket a szolgálatos tisztnek.

Az egyik épület irodájába vittek, és közölték velünk, hogy nem szabad elhagyni a helyiséget, itt kell várni a további utasításra. Egész nap az iroda ablakából néztem, hogy mi történik az udvaron. Estére beérkezett a jelöltek nagy része. Ekkor levittek a fürdőbe, ott megfürödtünk, a civil ruhát becsomagoltatták, és katonaruhát osztottak mindenikünknek, fehérneműt, zubbonyt, nadrágot, sapkát. Nem sokat foglalkoztak a méretekkel. Úgy állt rajtam a ruha, mintha lapáttal hányták volna reám. A csizmám egyik párja 43-as volt, a másik 46-os, és erősen kitaposott. Csak néztük egymást, és mulattunk azon, hogy nézünk ki. Megmutatták a hálótermet is, ahol emeletes ágyakban kaptunk helyet, háromszázan egy teremben.

Másnap szakaszokra osztottak, és máris megvolt a foglalkozásunk: egy szabadtéri gépkocsiparkot kellett megépítsünk. Csákányoztunk, lapátoltunk naphosszat. Közben folytak az orvosi vizsgálatok, és aki nem volt megfelelő egészségi és fizikai szempontból, azt rögtön el is küldték. Pár nap múlva érkezett még egy csoport fiatalember, jelöltek. Ekkor már háromnapos „vén” katona voltam, amikor a szakaszunkkal elmentünk mellettük.

Megláttam a csoportban Fazakas Andrást, Udvardi Zoltánt és Vass Mihályt, volt brassói iparistákat. Intettem nekik, örvendtem, hogy ilyen közeli ismerősök is vannak. Ők is megláttak, azt gondolták, már rég bent vagyok, de hamar kiderült, hogy együtt kezdjük a katonaeletet. Az orvosi vizit után mindjárt megkezdődtek a felvételi vizsgák. Gondoltam, ugyanúgy teszek, mint múltkor, egyszerűen nem felelek semmire, és akkor hátha megszabadulok. Számtanból, román nyelvből és irodalomból kellett vizsgáznunk. Amikor rám került a sor, a tanárnő kihívott a táblához, és feldiktált egy mondatot Eminescuval kapcsolatban. Azt kérte, elemezzem nyelvtanilag. Mire én rávágtam helytelen románsággal: „Nu ști românește.” [Nem tudni románul.] Erre a tanárnő elhallgatott, majd kis idő múlva letöröltette velem a táblát, diktált nekem egy egyszerű algebrai műveletet, és kért, hogy oldjam meg. Miután megoldottam, újra elmondtam, hogy „nu ști românește”. Ő erre: „Bedő elvtárs, a számtan románul is, magyarul is ugyanaz. Mondja románul!” Mire én újra megismételtem a varázsmondatot: „nu ști românește”. Ekkor megszólalt tökéletes magyarsággal – kolozsvári származású román és magyar irodalom szakos tanár volt –, és azt kérdezte: „Úgy-e, Bedő úr, nem akar itt maradni az iskolában? Pedig látja, vannak még magyar fiúk, akik tényleg nem tudtak románul, és elvégezték ezt az iskolát...” Nem volt mit mondjak ezután. Erősen meg voltam lepve, csak annyit hebegtem szégyenkezve, hogy elsőéves vagyok a brassói műszaki egyetem esti tagozatán, és szeretném azt elvégezni. Ő nem foglalkozott többet a meggyőzésemmel, elengedett. Örvendtem, hogy megszabadultam a vizsgától, de szégyelltem is magam.

Egy hónapon múltán egyik délután minden jelöltet kirendeltek az udvarra sorakozóra. Kihirdették, hogy aki hallja a nevéét, az gyülekezzen a kosárlabda-pályán. Nem tudtuk, hogy miért. A kb. kétezer jelölt közül 283-at szólítottak, köztük engemet is. Akiket nem szólítottak, azoknak nem sikerült a vizsgájuk.

Minket, akiket kihívtak a tömegből, a borbélyműhely elé vezényeltek, és teljesen kopaszra vágták a hajunkat. A sorsunk el volt döntve, katonaiskolai tanulóvá váltunk. Ekkor kaptunk derékszíjat és térképtáskát is. Örvendtem, mert a brassói iskolatársaim is mind ottmaradtak.

Miközben nekünk a hajunkat nyírták, azok, akiknek nem sikerült a vizsgájuk, és távozniuk kellett, bementek a közös hálóba, hogy összecsomagoljanak. A szekrényeinket, ahol a személyes dolgainkat tartottunk, nem lehetett bezárni, így hát valaki közülük az én összes holmimat is elcsomagolta és hazavitte. Legjobban a vadonatúj Solingen-Puma márkájú borotvámát sajnáltam, amit édesapámtól kaptam. Jelentettem a szakaszpárancsnoknak az engem ért kárt, de több száz fiatal közül – legtöbben már távoztak is a kaszárnyából – lehetetlen volt előkeríteni a tolvajt. Bele kellett nyugodjak, és csak a keserű bánattal maradtam.

Nemsokára új tisztek érkeztek, gyalogos hadnagyok, akik egy hónappal azelőtt kerültek ki a sepsiszentgyörgyi gyalogostiszi iskolából. Iskolájuk nem volt nagyon sok, és valóságos emberkínzóknak bizonyultak. Gúnyolódtak velünk, állandóan keresték az okot, hogy valamiért megbüntessenek. Nyulaknak neveztük őket, mert amikor terepre mentünk, a gyakorlótér felé legkevesebb öt kilométert szaladtattak: ők futottak elől, mi utánuk.

Rövidesen megkezdődött a tanítás: katonai tantárgyakat, technikai, általános nevelési tárgyakat, belső szabályról szóló tantárgyakat tanultunk, és politikai nevelésben is részesítettek minket, Lenin és Sztálin tanai alapján. Kiosztották a fegyvereinket, amit már türelmetlenül vártunk, én egy ZB márkájú golyószórót kaptam sok alkatrészszel egy faládaiban, amiből annyi hasznom volt, hogy a karbantartás ürügye alatt nem kellett részt vegyek egyes takarítási munkálatokon. Az elméleti technikai tantárgyakat igen jól felkészült, Németországban is képzett katonatisztek tanították. A fémtechnológiát Tănăsescu őrnagy, a gépjárműi ismereteket Răducan százados, a technikai rajzot

Șerbănescu őrnagy, a gépjárművek javítását és az autóvillamos-
ságot Pandu százados tanította. Ez utóbbi az egész háborút a
fronton töltötte, hatalmas gyakorlati tapasztalattal rendelkezett.
A kémiát, a fizikát, a számtant stb. civil tanárok és tanárnők ta-
nították, de a katonai vonatkozású tantárgyakat – mint például
a térképészeti ismereteket, az általános taktikát – mind háborút
megjárt tisztek oktatták. Nem telt el sok idő, és azokat a tanára-
inkat, akik Németországban végezték a tanulmányaikat, eltávo-
lították a hadseregből.

Kezdetben úgy volt, hogy két évig tart a kiképzésünk, de egy
év után megváltoztak a tervek: meghosszabbították három évre.
A hosszabbítás miatt, és mert sokaknak nem sikerült az első évi
vizsgájuk, sokan hagyták el az iskolát. 283 tanulóból 60-an ma-
radtunk, ennyien kezdtük el a második évet. Én is gondolkoz-
tam a távozáson, de végül maradtam. Nem bántam meg, mert
bár sok megpróbáltatáson mentem át, megálltam a helyemet.
Megkaptam a katonatiszti státust és a hivatásos gépjárműveze-
tői jogosítványt, amit mások csak nagy nehézségek árán tudtak
megszerezni a civil életben.

A második év kellemesebben telt el, mert megkezdődött a
gépkocsivezetői oktatás. De persze amellet kemény testedzést
is végeztettek velünk, és a pontosságot is szigorúan megköve-
telték. Vég nélkül gyakoroltatták a puskaforgatást, a támadó-vé-
dekező mozdulatokat és egyéb fogásokat. Annyira megdolgoz-
tattak, hogy még gondolkozni sem tudtunk a fáradtságtól. Állan-
dóan éhesek voltunk, nem volt olyan, hogy ezt vagy azt az ételt
nem szeretem, mindent felfaltunk, amit elénk tettek, méghozzá
gyorsan, nehogy kihajtsanak az ebédlőből riadó ürügyén, mert-
hogy az is gyakran megesett.

Első évben márciustól novemberig folyton a kaszárnyában
voltunk, kimenőt nem kaptunk. 1953-ban Bukarestben tartották
a Világifjúsági Találkozót, melynek a központi táborozó helye
pár száz méterre volt a kaszárnyánktól. A főépület teraszos tete-

jéről néztük egész nyáron a tábor. Nagyon szerettünk volna mi
is ott lenni, de nem engedtek. Ezen a nyáron egyetlen egyszer
vezényeltek ki a kaszárnyán kívülre: sorban elvittek a moziba,
ahol az *Ősz hajú leány* című kínai filmet láttuk. Oda-vissza sor-
ban meneteltünk, és a menetből nem volt szabad kilépni.

A VIT befejeződése után letettük a szokásos katonai esküt.
Azután, aki jól viselkedett és jól tanult, kapott havonta egy-két
kimenőt, vasárnaponként. Ilyenkor azt sem tudtuk, merre men-
jünk, mit csináljunk akkora szabadsággal. Meglátogattuk a He-
răstrău és a Cismigiu parkokat, később elmentünk a Brezoianu
utcába, ott volt a magyarok találkozóhelye. Ebben az utcában
volt a Petőfi Sándor Klub, ahol táncmulatságokat is szerveztek,
a kimenőnk alkalmával mindig ide jártunk szórakozni. Sok
magyar fiúval és leánnyal ismerkedtünk meg, jól éreztük ma-
gunkat.

Az étellemezésünkről még annyit, hogy az árpakása főzet min-
dennapos ételünk volt: ha reggel nem, akkor este kaptunk azt.
Délben zöldségleves, másodiknak pityókatokány bárányhússal,
aminek nem törődünk se a szagával, se az ízével, csak ettük.
Hetente kétszer 15 deka kenyeret kaptunk az ebédhez, a többi
napokon csak puliszkát adtak. Reggelre kaptunk 2,5 deka vaját
a tea mellé és 10 deka kenyeret. Szegény volt az ország. Legjobb
ételnek a túrós makaróni bizonyult. Annak ellenére, hogy ilyen
gyenge volt a koszt, már az első év első hónapjában 8 kilót hí-
ztam. Ezzel elértem a 80 kilós testsúlyt, és ezt meg is tartottam
három éven át.

Szüleimmel és a szívem választottjával minden héten váltot-
tunk egy-egy levelet. Főnökeink felhívták a figyelmünket, hogy
a levélben nem szabad írjunk a katonai tevékenységünkről és az
életmódunkról, mert ezek katonai titkok, és elárulásukért börtönbe
kerülhetünk. Sóvárogva vártuk a választ a leveleinkre. Az
érkezett leveleket mindig az ebédlőben, étkezés idején osztották
ki, ilyenkor nagy csend lett, mindenki várta, hogy kiáltsák a

nevét. Rendszeresen írtam Etelkának, minden héten, és egy ideig kaptam is választ rendszeresen, de amint lenni szokott az életben, főleg amíg huszonéves az ember, ha nem vagy a közelben, mindig kerül valaki, aki a közetek férkőzik, és ilyenkor az, aki távolabb van, feledésbe megy. Sokáig nem írt Etelka, nem tudtam felfogni, mi történhetett. Napközben a kemény terepgyakorlat és a tanulás minden figyelmemet lekötötte. Csak este, lefekvés után volt időm hazagondolni. Nagy későre mégis kaptam választ Etelkától, volt abban a levélben ígéretés, megbánás, bocsánatkérés, minden, de még ez is jól esett. Főleg a fénykép, amit küldött nekem, hatott meg mélyen. Egy zöld pázsitos helyen ül, az arcáról sokat leolváshat az, aki legalább minimális pszichológiai ismerettel rendelkezik: én valami olyan megbánásfélét láttam rajta, jól esett, hogy még nem felejtett el.

Asztalos Ferenc és Kádár Sándor barátaim a közelben töltötték a katonai éveiket. Fölkerestem őket, ami az együvé tartozás jó érzését váltotta ki bennünk. Az ilyen találkozások alkalmával elpanaszoltuk egymásnak a sérelmeinket, a katonai élet keserűségeit, elbeszélgettünk az otthoni helyzetről, feltöltődtünk a hazulról hallott hírektől. Találkozásaink után megnyugodtunk, és mintha a katonáskodás is könnyebb lett volna, új erőt kaptunk a kitartáshoz.

Minden reggel, tanítás előtt egy tanuló hangosan fel kellett hogy olvassa a központi katonai újság vezércikkét az osztály előtt. Jelentkeztem, hogy én is akarok felolvasni, hogy így könnyebben elsajátítsam a román kifejezéseket. És tényleg segített: egyre nagyobb lett a szóbőségem – bár még sokáig nem tudtam elmondani tökéletesen, amit akartam. Első évben egyik politikai órán az idealizmus és a materializmus állításaival foglalkoztunk, ezen belül az ember és az élővilág keletkezésének kérdésével. Én is szót kértem, és megpróbáltam magyarázni a korábban olvasottak alapján, hogy az élet a vízben kezdődött, és hogy Darwin evolúciós elmélete még mit tanít ezzel kapcsolatban. De

mivel nem volt elég nagy szókincsem, nem tudtam tökéletesen kifejezni a gondolataimat. Erre a kapitány, aki vezette a beszélgetést, kinevetett, és azzal gúnyolódott, hogy én azt állítom, hogy az ember a halakból fejlődött ki. Nem tudtam megértetni vele az egész fejlődési folyamatot, ahogyan az történt az évmilliók folyamán.

Egyszer, amíg én a katonaiskolában voltam, apám kórházba került, és amint kijött onnan, első útja Bukarestbe vezetett. Apám látogatása igen megörvendeztetett. Ahogy a középiskolai éveimben is mindig érdeklődött az előmenetelem és a magaviseletem iránt, úgy most is kihallgatást kért a bukaresti katonaiskola parancsnokánál, tudtom nélkül. Badea Marin ezredes iskolaparancsnok fogadta. Apám nagy öröme a főnökeim nagyon jó véleményvel voltak rólam, ezért elhatározta, hogy vesz nekem egy karórát. Otthon nevelt egy tehénborjút, azt eladta, és annak az árából vásárolta meg életem első karóját, egy Omega márkájút. Nagy szó volt akkor egy ilyen óra, a kollégák előtt megnőtt a tekintélyem. Kimenőt kaptam, a városban megvásároltuk az órát, és fényképet csináltattunk a látogatása emlékére.

A három év alatt minden hónapban küldtek nekem 50–60 lej a szüleim, hogy legyen zsebpénzem. Elég nehéz volt az életük, mert nem volt állandó havi pénzjövedelmük, mégis mindig kiszorították ezt az összeget. Amíg iskolában voltunk, az első két évben minden hónapban kaptunk 28 lejt, a harmadik évben, amikor már szakaszvezető rajparancsnok voltam, 32 lejt kaptam. Nem volt sok, de a hazaival pótolva elég volt zsebpénznek. Aki cigarettázott, az kapott naponta 8 darab nagyon erős Militar nevű cigarettát, aki nem volt dohányos, az kapott egyszer egy hónapban húsz deka cukorkát. Én a cukorkát választottam, mert akkoriban nem cigarettáztam sokat. Vásároltam egy csomag Mărășești cigarettát, ami akkoriban luxusnak számított, főleg a Sepsiszentgyörgyön gyártott, és ez az egy csomag elég volt nekem egy hétig.

A technikai ismereteink gyarapítása érdekében egy harmincnapos üzemi gyakorlaton vettünk részt a brassói traktorgyárban. A traktorgyártól nem messze szállásoltak el minket, a repülőtéren túli repülő kaszárnyában, igen jó körülmények között, az ételünk is nagyon jó volt. Nagyon közel tartózkodtunk a szereteimhez, ezért szombattól hétfő reggelig kimenőt kaptam, hogy hazamehessek. Az első ilyen alkalommal vasárnap meglátogattam Etelkát. Úgy fogadott, mintha nem is szakítottuk volna meg a kapcsolatot egy időre. Elszórakoztunk a délutánt. Hétfő reggel idejében jelentkeztem a kaszárnyában főnököm, Zăhărescu százados meglegedésére. Délután tanulás helyett egy órát azzal töltöttem, hogy egy hosszú levelet írtam Etelkának, amelyben leírtam mindent, amit tiszteletből nem mondtam el előszóban. Nem kaptam rá választ, hónapokig nem írt.

A gyárban sokat tanultam a motorok gyártásáról és összeszereléséről. Miután végzetünk az üzemi gyakorlattal, visszamenünk Bukarestbe, hogy befejezzük a második tanévet. Tavasz közeledtével kitüntetésképpen kaptam tíznapi szabadságot, amit odahaza töltöttem. Etelkával újrakezdtük a barátkozást, megerősödött a kapcsolatunk. Nagy volt az odaadása, minden rózsaszínű lett.

Mire vége lett a második iskolai évnek, csak negyvenen maradtunk. A harmadik év elején egy teljes hónapot töltöttünk terepen egy katonai táborban, a Buzău megyei Cilibia és Cotul Ciorii falvak mellett.

Sok, ehhez a táborhoz kapcsolódó, ijesztő történetet mondtak el az idősebbek. Egy villám, amely belecsapott a tábori telefonhálózatba, megölt egy tábornokot, aki éppen beszélt azon abban a pillanatban. A tábor őrző gárdát fegyver- és muníciónyújtás céljából megtámadták az akkori (1950–55) úgynevezett partizánok, akik az államrend ellen harcoltak. Vezetőjük, az ottani erdőpásztor, aki naponta elment az egyik őr közelében, köszöntve és párbeszédre készítetve azt, figyelte mindig, hogy milyen

időközben van az őrök váltása, és hány katona van az őrző táborban. Figyelte a jelszót, az őrök váltás ceremóniáját. Annyira vitte az ismerkedést több, őrökben lévő katonával, hogy azok közel engedték magukhoz, és együtt cigarettázva elbeszélgettek sok mindenről, a szolgálati helyzetekről is. Az erdőpásztor az őröket teljesítő katonák nagy részének megnyerte a bizalmát. Egy este megközelítette az őrt álló katonát, az, felismerve őt, nem járt el az őröket szabályozó törvény előírása szerint. Az erdőpásztor megkínálta cigarettával, de amikor az őrt álló katona meg akarta gyújtani a cigarettáját, leütötte azt, fegyverét elvette, és várta a őrök váltást. Amikor az közeledett, állj-t vezényelt, és kérte a jelszót. Az őrvezető felelt, ő megvárta, amíg közel értek, tüzet nyitott rájuk, lelőtte a már leváltott őrök tagjait is, elvette a fegyvereiket, azzal eltűnt az erdőben. Két napig tartott, amíg el tudták fogni a banda tagjait, de egy egész hadosztály kereste őket az erdőben.

Amíg ott táboroztunk, mi is álltunk őröket a tábor körül, én a gépkocsi-parkolónál teljesítettem szolgálatot, ami egy tisztáson volt berendezve, körülötte a nagyerdővel. Bizony, nem jött álom a szememre, ismerve a történeteket, éberen őrököttem, figyelve a legkisebb neszre is, amiből volt elég az éjjeli állatok, madarak jóvoltából. Félttem, az biztos, állandóan gondolkozva, hogy mit kell csinálni egy rendhagyó helyzetben.

Nagy iramban folytatódott az oktatásunk a terepgyakorlaton. Nekem legjobban a céllovászat tetszett, és a gépkocsivezetés nappal és éjjel. Hosszú úton is kellett vezessünk, például egyik éjjel lementünk egészen Brăilaig, reggelre értünk vissza a táborba.

Miután visszatértünk Bukarestbe, ötödmagammal kineveztek, hogy menjünk el Iași-ba, és hozassunk el katonai gépkocsikat keréken Bukarestbe. Ötünket bíztak meg a feladat irányításával. Egynapi utazás után érkeztek meg, megháltunk, és másnap kora reggel átvettünk hatvan darab új ZIS-151-es háromtengelyű

tehergépkocsit, majd felsorakoztattuk őket útra készen. A látványuk is fenséges volt, soha nem láttunk ennyi gépjárművet egy helyen. Ráadásul hatvan darab GAZ-63 típusú teherautót is el kellett hozattunk, amit a străulești-i katona-szofőriskola tanulói vezettek. Amikor a százhusz teherautóból álló menetoszlop áthaladt az útba eső falvakon, a kíváncsi nép mind az utcára vonult, főleg az idősebb asszonyok kérdezték: „Jaj, lelkem, megkezdődött a háború?” Tíz év múlt el a második világháború óta: utoljára akkor haladt el ekkora katonai menetoszlop azon a vidéken. Nagy élmény volt mindannyiunk számára a sok kilométer hosszú autókaraván mozgása. Baleset nélkül, szerencsésen érkezünk meg Bukarestbe. Másnap a végzős harmadévesek elvitték az autókat a Fogaras-Nagysink-i katonai gyakorlótérre, ahol részt vettek az ottani hadgyakorlaton. Ezután a végzősöket előléptették hadnagyi rangfokozatra, és egyhavi pihenőszabadság után jelentkezniük kellett a munkahelyükön.

Katonaiskolai éveim alatt két nagy hóviharos telet értem meg. Annyi havat és tomboló hóvihart még nem láttam életemben. Önmagában véve nagyon szép volt, de rengeteg kellemetlenséget okozott a mindennapi életben. A szél hatalmas hótömeget hordott össze, az alacsonyabb épületeket teljesen betemette. Az első 1953 decemberének utolsó hetében kezdődött. Karácsony napján elkezdett havazni, és három héten át állandó havazás és szélvihar volt.

A tantermeink egy része tíz deszkabarakkban volt berendezve. A barakkokat, amelyek sorban egymás mellett álltak, teljesen betemette a hó, alagutakat csináltunk, hogy be tudjunk menni. Az utcákon sem volt jobb a helyzet, a forgalom teljesen lebézult, az üzletek, az iskolák, az éttermek ellátása leállt. A gyermekotthonokat, internátusokat, kórházakat a hátizásos katonák gyalogosan látták el a legszükségesebb cikkekkel. Az Északi Pályaudvart megközelítő grivițai vasútisín-hálózat teljesen blokkolódott, a vonatközlekedés leállt. Napokon át lapátokkal hany-

tuk ki a havat a sínek és a váltók közül. Annyi hó hullt, hogy a hókupacok még április közepén is ott tornyosultak az utcákon.

A második nagy hóhullás 1956-ban volt, január végén kezdődött és február közepéig tartott. Teljesen leállt a civil járműforgalom Bukarestben, csak a hadseregére számíthatott az ország lakossága. Február 21-én éjjel, mint szakaszvezető, az elsőévesekkel voltam szolgálatban. Éjjélkor felköltött az éjjeliőr, és közölte velem, hogy „riadó!”. Mondom neki: költse fel a szakasz többi részét is. Erre ő azt mondja, hogy nem a szolgálatos szakasznak van riadó, hanem csak azoknak a harmadéveseknek, akiknek már van gépjárművezetői jogosítványuk. Gyorsan felkészültünk, és gyülekeztünk az udvaron. Kiosztottak nekünk két napi hideg ételt, majd egy TATRA-800 típusú terepjáró teherkocsival tizenhatod magammal elszállítottak a Ghencea negyedbeli kaszárnnyába. Virradatra értünk oda. Ott bevitték egy nagy garázsféleségbe, és mindenkinek átadtak egy-egy GAZ-63 típusú új teherkocsit. Először nagyon örültem az izgalmas kalandnak, de utána jött a feketeleves. Mintán ellenőriztük és átvettük az autókat, majd bemelegítettük a motort, elindultunk az első olyan utunkra, amikor nem volt mellettünk oktató, aki igazgasson vezetés közben. Hatalmas izgalom vett erőt rajtam. Nagyon nehéz volt az út, de minden megtett kilométer után egyre nagyobb lett az önbizalmam. A vége felé már jó érzés volt, hogy az oktató nem mondja mellettem, most ezt csináld, most azt csináld. Az volt a feladatom, hogy kenyérlisztet szállítsak egy nagy malomtól a kenyérgyárhoz, jó párszor fordultam. Izgalmamban még enni is elfelejtettem. Az utolsó fuvarral este 11 órakor értem a kenyérgyárhoz. Miután a lisztet lerakták, azt mondja az egyik mester, hogy ne menjek, mert kenyeret kell hogy kivigyek az üzletekbe. Mondom, hogy még ma nem ettem semmit. Azt feleli, na, gyere velem. És bevezetett a kenyérsütő kemencéhez, majd a kezembe adott két forró, frissen sült veknit. Volt egy húsos babkonzervem, nekiálltam falatozni. Ezalatt megrakták a

akteret frissen sült kenyérrel, amit aztán egy küldöttel szét-hordtunk a kenyérüzletekben. Reggel négy órakor végeztünk, akkor mehettem vissza a kaszárnnyába, holtfáradtan, megpihenni. Másnap közkatonákat fuvaroztam egy lőszerraktárhoz, majd a Băneasa repülőtérre mentem havat takarítani. Így ment ez egész héten, nem csoda, hogy míg két hónappal korábban még úgy is, hogy az oktató mellettem ült, az útkereszteződésnél áthajtottam a piros jelzésen, most mindenre odafigyeltem, és magabiztosan közlekedtem Bukarest utcáin, baj nélkül, mintha már régi, profi sofőr lettem volna.

A következő alkalommal jött egy közkatona, és közölte velem, hogy a technikai helyettes hívhatja a tanuló urakat a gépkocsiparkba. Mikor odaértem, négyen már ott voltak, készülődtek egy nagyobb útra. Parancsot kaptunk, hogy az autók üzemanyag-tartályát töltsük tele, és egy kétszáz literes, benzinnel tele hordót és ásót meg lapátot is tegyünk fel a kocsik rakterébe. Vatatáztott kabátot és nadrágot vetettek fel velünk, és kaptunk két-napi hideg ételt. A garázsban megláttam egy nagy tekercs 20 mm vastagságú drótkötelet, sejtettem, hogy hasznát fogjuk venni, betettem azt is a nagy szerszámosládába. Öten sorakoztunk fel a főkapunál útra készen. Ott már várt ránk öt darab ZIS-151 típusú teherkocsi, közkatonákkal, sofőrökkel, és három hadnagy: a menetoszlop parancsnoka és két kísézője. A szokásos bemutatkozások, ellenőrzések után megkaptuk a feladatunkat, és este hét órakor elindultunk a tíz autóból álló menetoszloppal. Elöl az öt ZIS-151-es, utánuk mi, a tanulók, az öt kéttengelyű GAZ-63-as gépkocsival. Nehezen vergődünk ki Bukarestből a behavazott utcákon, a veszélyt fokozta a síkos, jeges út. A sebességünk a városban alig haladta meg a 40 km/órát, de ahogy kiértünk az Alexandria felé vezető országútra, az előttünk haladó profi sofőrök egyre gyorsabban hajtottak. Alig mertem lenézni a sebességmérőre. 60–100 méter távolságra követtem az előtttem levő kocsit, hogy idejében meg tudjak állni, ha kell, fékezésre

nem nagyon lehetett gondolni a síkos út miatt. Egyes szakaszokon 70 km/órával kellett hajtsak, hogy ne maradjak le az előtttem lévőktől. Mint kezdő sofőrnek félelmetesnek tűnt ez a sebesség az útviszonyokhoz képest.

Este tizenegy órakor, száz kilométernyi út után érkeztünk meg Alexandriába. A város központjában állt meg a menetoszlop. A parancsnok elment, hogy keressen szállást nekünk. Az utca ki volt világítva, és a lámpák fényében gyönyörködünk a nagy hópelyhek lassú hullásában. Sok idő után azzal jött vissza a parancsnok, hogy nem kapott megfelelő szállást, és folytatnunk kell az utat Roşiorii de Vede felé. Elindultunk, a hó egyre sűrűbben hullott, és ahogy kiértünk a városból, a szél is megindult, mind nagyobb hó volt az úton. A gép nehezen bírta az utat, a motor gyakran fulladozott. A szél olyan erővel tombolt a nyílt terepen, hogy sokszor még oldalra is el-elmozdította a kocsit. Állandóan kellett hogy figyeljem az előttem haladókat és az utánam jövőket. Az út egyre nehezebb lett a hótorlaszok miatt. Az első helység még hét-nyolc kilométerre volt. Az úttest másfél méterrel lennebb volt, mint kétfelől az út széle, de a szél magát az utat is befújta friss hóval. A kocsik kezdtek elakadni. Az előttem haladó ZIS-151-es húszméterenként megállt, a jeges havat el kellett takarítani a tengelyek alól és a kerekek előtt, hogy tovább mehessen. A régi hóba az előző napokban a járművek kerekei sáncot vésnek, a sánc oldala pedig jegessé fagyott. Ha kiugrott belőle a járműkerék jobbra vagy balra, menthetetlenül beragadt a hóba, ásóval kellett kiásni és visszahúzatni. Óriási hasznát vettem a drótkötélnek, amit Bukarestben beraktam a szerszámos ládába. Ennek segítségével húztam ki az előttem lévő kocsit, hogy a vert nyomba kerüljön, és mehessen tovább. Olyan erősen fújt a szél, hogy nem tudtunk megállni a lábunkon, csak ha megkapaszkodtunk.

Másnap délben érkeztünk meg Roşiorii de Vedébe. A szél elállt, szép napsütés volt, a falu lakosai mind kijöttek, és csodál-

koztak rajtunk. Mindenki hívott, hogy menjünk hozzájuk, melegdjünk meg, és együnk: Öten a tanuló kollégákkal ugyanahhoz a családhoz kerültünk. A gazdaasszony sírva nagyarázta, hogy az ő fia is katona Iași-ban, lehet, ő is ilyen helyzetben van, mint mi. Bőségesen megettetek, és egy ötliteres fazékban finom bort tettek elénk, amit nagy hálálkodással el is fogadtunk. Amikor fizetni akartunk, szinte megsértődtek, nem fogadtak el semmit.

Délután fél ötkor indultunk tovább. Ahogy az első falut elhagytuk, az előttem haladó ZIS becsúszott egy mély sáncba, és sehogy nem tudott kijönni. Az első négy kocsi, két tiszttel és a hideg élelmünkkel nem állt meg, tovább ment Cucuieți faluig. A faluból kértünk segítséget, és úgy, nagy nehezen kivontattuk a ZIS-t. Már kezdett besötétedni, ezért úgy határoztunk, hogy visszatérünk a faluba, és a községháza udvarán leparkoljuk a hat gépet. A harmadik tiszt egy fiatal hadnagy volt, aki éppen hat hónappal azelőtt végzte el a katonaiskolát, minket, a végzés előtt álló tanulókat magával egyenrangúnak tekintett. Ez a hadnagy megkérte a néptanácselnököt, hogy biztosítson éjjeli szállást számunkra, és nevezzen ki valakit, hogy menjen le lovas szánnal abba a három kilométerre lévő faluba, ahova eljutottak az élelmet szállító kocsik, és hozzon élelmet a hét lemaradt katonának. A tanácselnök bement a kocsmába, és kinevezett egy gazdát a feladatra. Csakhogy újra elkezdődött a hóvihár, erős szél fúj, és sűrűn havazott. A kinevezett gazda nem akart engedelmesskedni, mert féltette a lovát a nagy hóban éjjel útra tenni, félt, hogy beleesnek a sáncba, vagy eltévednek a mezőn. Erre a hadnagy értem küldött egy közkatonát, hogy vegyem a pisztolyomat, és menjek be a kocsmába. Pisztolyról szó sem lehetett, mert fegyverzet nélkül indultunk útnak. Bementem a kocsmába, a jobb kezemet a mellemnél a pufajka alá dugtam, mintha a pisztolyt tartottam volna. Amikor beléptem a kocsmába, azt kérdezi a hadnagy: „Örmester, magához vette-e a pisztolyt?” Azt feleltem: „Itt van!” És jelentősegteljesen megmozdítottam az eldugott kezem.

A jelenetnek megvolt az eredménye. A kijelölt fuvaros gazda azt mondta, hogy ő vállalja, hogy két személyt elszállásol és el lát élelemmel, a titkár elvtárs is elvihetne kettőt, és még kerül más is, és napvilágnál mégis csak könnyebben el fogunk tudni menni a következő faluig élelemért. Mindenki helyeselte a javaslatot. Zamfir kollégámmal ketten éppen a kijelölt gazdához kerültünk. A kocsikat bezártuk, és átadtuk az éjjeliőrnek.

A gazdánk elvezetett a lakására. Egy kicsi udvara volt és egy alacsony háza. A fő helyiség kb. 6x8 méteres volt, istállóként és lakószobaként egyaránt szolgált. A bejáratú ajtónál balra volt egy ló, mellette egy tehén, hátrább egy pár kecske és egy juh. Ezek-től jobbra, hátul a földön volt a család fekhelye: Jobboldalt közepén bementünk egy ajtón egy 4x4 méteres kis szobába, ahol egy dupla vaságy állt közepén, annak a tetején jó vastagon felöltözve a gazda szülei gubbasztottak. Az ágy végénél lábtól egy iksz-lábú deszkaasztal, egy hosszabb pad és egy szék állt: ez volt a ház teljes bútorzata. A falu első gazdája volt a házigazdánk. Amikor meghallotta, hogy erdélyi vagyok, igen nagy tiszteletben részesített, azt sem tudta, mit csináljon, hogy a kedvemben járjon. Folyton azt hangoztatta, hogy az erdélyiek sokkal műveltebbek és gazdagabbak, mint ők. Ő is olyan házat szeretett volna építeni, mint amilyenek Erdélyben vannak, de a kollektivizálással elvették a földjeit, és nem volt lehetősége rá, ezért kell ilyen körülmények között élni a családjával. Egyáltalán nem kényeskedtünk, fáradtak és éhesek voltunk. A gazda kiküldte a szüleit a többi családtagja mellé, mert minket akart az ágyba fektetni. Fűtés nem volt a szobácskában, de mi jól fel voltunk öltözve, és nem fáztunk, fiatalok és edzettek voltunk. A gazdánk elővett egy jókora darab szalonnát a sóléből, hozzá fokhagymát és veknit, és mi Zamfirral nekiestünk, jól belakmároz-tunk. Nyomtatékul behozott egy háromliteres kancsónyi vörös színű bort is. Isteni volt! Nagyon hamar kiürült a kancsó, de ugyanolyan hamar újra megtelt. Ittunk, miközben a gazdánk

elmesélte, hogy három évet töltött a lövészárokban az orosz fronton, és ott milyen rettenetes nehézségeket kellett végigélniük. A második kancsó is kiürült, még ittunk volna, de a fáradtság legyőzött, és lefeküdtünk. Nem kellett ringatás, hamar elaludtunk.

Hétfőn reggel kilenc óra tájt ébredtünk meg. A reggelink még egy kancsó bor volt. Lementünk a kocsikhoz, ott a községháza udvarából kivágtak két akácfát tüzelőnek. Nem messze volt egy lakatlan ház, oda beszállásoltak minket, szalmát hoztak, azt elterítettük a földön, letakarva pokróccal, jó heverőt alakítottunk ki, kényelemben tengődtünk, katonás körülmények között. Hétfőre és keddre még szűkösen, de volt hideg ételünk, éppen csak hogy nem éhezünk.

Mentem a falu utcáján, és egy idős asszony megszólított, kért, hogy menjek el hozzájuk, mert szívesen ad ennünk, és neki is van jó bora. Mondom, nem vagyok egyedül, még van hat társam. Azt mondja, nem baj, elmegyünk a volt jegyzőhöz, és ő tudja még, hova, egy pár helyre, és kapunk ennivalót. Hazamentem vele, kezembe adott egy tízliteres mázas vedret, egy darab szalonnát és egy félméternyi hosszú kolbászt. Így felszerelve indultunk el kéregetni. Nem kellett sok helyre bekopogni, az emberek valósággal kérleltek, menjek be hozzájuk, hogy adjanak ételmet. Valószínűleg a férfiak a kocsmából elmondták odahaza a helyzetünket, azért akartak ennyire segíteni. Jól felpakolva mentünk vissza az idős néni házához. Elővett egy húszliteres üstöt, ráhelyezte a kemence előtti tűzhelyre, és ételt készített. Volt savanyú káposzta, kolbász, szalonna, minden. Az öregasszony még tett hozzá hagymát, paradicsompasztát és amit kellett. Előkerült még két doboz konzerv a saját készletünkéből is, úgy hogy a húszliteres üst tele lett étellel. Az asztal egy kerek deszkalap volt, rövid, tízcentis lábakkal, annak a közepére került az üst a gőzölgő étellel. Szék nem volt, falevéllal töltött kis párnákra ültünk, törökösen. Senki sem beszélt, csak kanalaztuk

a jó főztöt. A néni nézte, milyen jóízűen falatozunk, és egyszer csak elkezdett sírni. Biztatott minket, hogy együnk, mert az ő fiát látja bennünk. A fiú a katonai szolgálata alatt, 1938-ban lebetegedett, fekete sárgaságot kapott, és belehalt. Végül bort is hozatott a férjével, de sem az ételért, sem az italért nem vett el fizetséget.

Szerda délután volt ez a lakoma, akkor még nem tudtunk, hogy egész héten ez lesz az utolsó étkezésünk. Minden élelmünk elfogyott. Csütörtökön, amikor elindultunk úti célunk felé, szép napsütés volt. El is jutottunk Cucuieti faluig, ahol utolértük a többieket, és csatlakoztunk hozzájuk, de továbbmenni nem tudtunk, mert egy 4-5 méter magas hótorlasz elzárta az utat. Az ég ismét beborult, elkezdett havazni bőségesen, és már eseteledett, mire egy traktor szerre áthúzott minket a hótorlaszon, és továbbmehettünk. Araszolgatva haladtunk előre egy darabig, de aztán akkora lett a hó, hogy megint a traktor segítségére szorultunk. A traktor megelőzte a menetet, és egyenként elhúzatta a ZIS-eket, de mi, akik a GAZ-63-sal voltunk, hiába vártunk rá, nem jött utánunk. Másfél óra várakozás után a kollégáimmal elkezdtünk tanakodni, hogy mit csináljunk. Kisütöttük, hogy valamelyik közülünk a traktor után kellene menjen. Végül az egyik kolléga azt mondja nekem, hogy menjél te, mert te vagy a főnökünk és a legerősebb közülünk. Néztam a terepet: jobbra, az út szélén egy fiatal erdő, bal felől mező és egy-egy magányos fa, ami sejtetni engedte az út irányát, messze elől egy pislákoló villanyégő. Már besötétedett, és nekem menni kellett. Elvettem egy hosszú nyelű katonaásót, és elindultam a pislákoló lámpa irányába. Ahol nem volt fa az út mellett, bele-beletévedtem a sánca, derékig a hóba. Beleizzadtam a gyaloglásba, és a lámpafény is mintha ment volna előlem, sehogy nem tudtam közelebb kerülni hozzá. Este tizenegy órakor érkeztem meg egy nagy épület elé. Ott mindjárt nekem támadt egy kutya-falka. A

lapátomat látván nem merészkedtek a közelembe, na meg az éjjeliőr is rájuk kiabált, így hát visszavonultak. A nagy épület a helység malma volt, ott találtam rá a traktorra és a parancsnokunkra, aki éppen egyezkedett a molnárral, hogy adjon kölcsön két vedernyi motorinát. Az nagy nehezen adott két tízliteres vederrel. A traktor ugyanis üzemanyag nélkül maradt, azért nem tudott elénk jönni. Tankolás után elindultunk a kocsijaink felé. Kereken egy órát mentünk a traktorral, mire a kocsikhoz értünk. Ott a drótkötelet felszabdaltuk, és összekötöttük mind az öt gépet. A traktor törte előtünk az utat, és vontatott egyszerre mindenikünket.

Pénteken hajnali három órakor érkeztünk meg Dobrotești falu központjába, ott aztán beragadtunk egy két méter magas hótömegbe. Ott is hagytuk a kocsikat, kieresztve a motorból a hűtővizet, hogy ne fagyjon bele. A községházánál már vártak minket. Megmondták, ki hová megy aludni. Engem valaki elvezetett egy családhoz, ahol ennünk nem adtak, de megmoshattam a lábamat meleg vízben, a kapcából kicsavarhattam a vizet, mert teljesen be volt ázva. Lábmossa után lefektettek egy férfi mellé, ahol a paplan melege, na meg a nagy fáradtság miatt rögtön el is aludtam. Kilenc óra felé ébredtem fel. Felöltöztem, megmosakodtam. Az asztal már meg volt terítve, de amint megláttam, hogy mi van rajta – fél szeletnyi vékonyra vágott kenyér, egy talpas pohárban decinyi híg kávé, két ujjbegynyi szalonna – és hogy van tálalva, inkább azt mondtam, nem vagyok éhes, jól lehet szerdán ettem utoljára. Unszolásukra aztán mégiscsak ettem egy-két falást. Megköszöntem a szállást és a traktálást. Kimentem a kocsikhoz, a többi kolléga is ott volt már, vizet töltöttünk a motor hűtőberendezésébe, és indulásra melegítettük a motorokat. Közben megérkezett a második nagy hernyótalpas traktor is. Amíg a motorok melegedtek, Stăncioiu kolléga int, hogy menjek oda hozzá. Benyúlt az ülés alatti ládába, kivett egy

negyedkilós száraz kenyeret, kettétörte, és nekem adta a felét. Két-három harapással azonnal eltüntették a kenyeret.

Péntek estére érkeztünk meg az úti célunkhoz. Amint a kaszánya kapuján behajtottam, megnéztem a kilométerórát: 198 kilométer utat tettem meg szombat óta. Egy hetet mentünk, amíg célba értünk, elfogyasztottam 450 liter benzint a nehéz úton a tényleges haladáshoz és a motor meg a kabin melegen tartására. Egyszerű fogadtatásban volt részünk. A gépkocsikat leparkoltuk a kijelölt helyen, és átadtuk az őrsegnek. Egy nagy teremben helyeztek el, ahol rajtunk kívül még hetven közkatonára is aludt. Hideg volt nagyon, az egyetlen hatalmas kályha éppen csak hogy meglangyosodott a napi adag fűtőanyagtól, ami 10 kg fa és 10 kg préselt szénpor (brikett) volt. Öt héten át nagyon gyenge volt a kosztunk, friss kenyeret egyáltalán nem kaptunk, csak kétszersültet.

Sok magyar fiú volt az alakulatban, kettő közülük falumbeli, örvendtünk, hogy találkoztunk. A legfontosabb személyről, az ételkiosztó közkatonáról az ebédlőből beszélgetésünk során kiderült, hogy dolgozott édesapámmal a gép- és traktorállomásnál Sepsiszentgyörgyön. Ezzel az ismeretséggel meglett a protekcióm: az ételkiosztásnál mindig a javából kaptam levest és második fogást.

Első nap délben már mentem is munkába, havat elhordani a repülő kifutópályájáról. Összegyűjtöttek oda hetvenöt tehergépkocsit és három gyalogosezredet lapáttal felszerelve. Az volt a feladatunk, hogy a reptérről a nagy halom havat buldózerrel a környező mező irányába széthordjuk, hogy ne akadályozzák a repülőgépeket a fel- és leszállásnál. Négy napon át csináltuk, a beton kifutópálya szélén mégis alig fogyott a 4-5 méter magas hótömeg. Négy nap múltán, március elején ismét beborult az ég, és elkezdett havazni. A szélfúvás is igen nagy erejű volt. Bennrekedtünk a hálóban, kint nem lehetett dolgozni a hóvihar miatt. Az ebédlő és háló közti távolság kb. 60 méter volt. Olyan

erősen fújt a szél, hogy csak négykézláb mászva tudtuk megtenni ezt a távolságot. A hóvihar három napig tartott, és annyi havat hordott a szél, hogy a főnökeink megállapítása szerint egy hónap kellett volna az elhordására. De aztán jobbra fordult az idő, jött a napsütés, az olvadás, mindenütt bokáig jártunk vizet hóban. A kabinból nem is igen szálltam ki, mert a lábbelink állandóan megtelt vízzel. A kapcánkat nem tudtuk megszáritani soha, csak éppen annyira, hogy reggel nem kellett kicsavarni a vizet belőle.

Egy időre visszamehettem Bukarestbe, mert március 11-én választások voltak az országban, és engem kineveztek tagnak az iskolánkban működő szavazóbizottságba. Az volt a törvény, hogy akiket eredetileg kineveztek, azokat nem lehet utólag kicserélni. Jól esett, hogy rendesen tisztálkodhattam, kaptam új, tiszta fehérneműt, kapcát és csizmát. De a választások után vissza kellett térnem Siliştea Gumeşti-re, és a többiekkel együtt folytattam a hóeltakarítást.

Március vége felé egy kis repülőgép landolt a reptéren: egy alezredes jött Bukarestből ellenőrizni a munkálatokat. Nekünk, ötünknek április elsején kezdődtek az államvizsgák, és senki nem törődött azzal, hogy már rég vissza kellett volna térnünk az iskolába. A kollégáim megbíztak, hogy menjek, és jelentsem a helyzetünket ennek az alezredesnek. Az alezredes megígérte, hogy intézkedik, és szavának is állt, március 30-án már Bukarestben voltunk, és megkezdhattuk a tanulást. Nagy volt a lemaradásunk, hat hétig nem tanultunk semmit a vizsgatantárgyak anyagából, ez idő alatt az iskolában maradt osztálytársaink átvették az egész tananyagot. Főleg a politikai tantárgyak változásai jelentettek számunkra meglepetést. Amit három éven át tanultunk, a hruscsovi fordulat után teljesen érvényét veszítette. Végül ebből a tantárgyból csak azért kaptam jó jegyet, mert tekintettel voltak az előmenetelemre az iskolai évek alatt. A többi

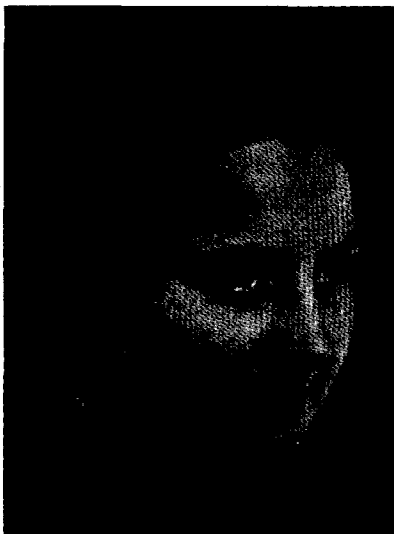
tantárgyból nem volt problémám, nagyon jól sikerültek a vizsgáim.

Eljött az előléptetésünk napja. 1956. április 30-án nagy ünnepi hangulatban felolvasták az előléptetésünkről szóló dokumentumot, hadnagyok lettünk. Új, testre szabott ruhát kaptunk, félszegen mozgottunk benne. Abban mentünk az állomásra, miután megkaptuk a kinevezésünket a jövődő munkahelyünkre. A szülőfalum közelében lévő katonai építőtelephez neveztek ki főgépészi beosztásba. Hazaérkezésem előtt egy héttel volt a nevem napja, a névnapozást összekötöttük az előléptetésem megünneplésével. Meghívtam azokat a katonaiskolai kollégákat, akiket Szentgyörgyre és Ákosra helyeztek ki, természetesen a családtagokat, rokonokat is. A szüleim végtelen nagy örömben ünnepeltek, apám volt a legboldogabb ember a világon.

Édesapámmal, amikor meglátogatott a tiszti iskolában

Etelka, a feleségem,
fiatal tanítónőként

Végzősként, már hadnagyi rangban

III. Katonai pályám – tisztként Árkoson, Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, Nagyszebenben és Pitești-en

Ezzel kiléptem az életbe, és megkezdődött a nehéz, felelősségteljes küzdelmem – eddig mások feleltek a sorsomról, mostantól én feleltem a másokéért. Belevetettem magam a feladatok végzésébe, igyekeztem mindent a lehető legjobban csinálni, nem kérdeztem, hogy mit fizetnek, hanem azt tettem, amire éppen szükség volt, ősi székely módra. Úgy gondolkoztam, hogy ha van munka, és elvégzem, akkor a munkám után majd a jövedelem is megjön, biztosítva lesz a megélhetésem. És ha most, nyugdíjazásom 25. évében visszatekintek az életemre, elmondhatom, hogy nem tévedtem a szakmám megválasztásában, és abban sem, hogy mindig keményen és igazságosan kell dolgozni bármilyen beosztásban, és akkor nem éltünk hiába, és meglesz a megelégedés is.

Amint megérkeztem Árkosra, bemutatnak a beosztottaimnak és a katonai építőegység főnökének. Megtekintettük az építőtérlepet és minden egyes gépet a telepen. A jelszó az volt, hogy minden gép, a legkisebbtől a legnagyobbig, állandóan működőképessé kell hogy legyen. Két közvetlen segítőm volt: Pálfi Levente és Konrád őrmesterek. Ők mutatták meg a gépeket, és azt, hogy melyik mire szolgál. Nehéz helyzetbe kerültem: korábban soha nem láttam olyan gépeket és motorokat, amelyeknek a működéséért feleltem. Nagy segítségemre volt a két őrmester gép-szerelő fiatal katona, bár a legelején nem volt teljesen felhőtlen a kapcsolatunk. Elcsíptem egy-két gúnyosabb megjegyzést. Például egyszer fülembe jutott, amint Konrád őrmester odasúgja Pálfi őrmesternek, hogy „megjött a doktor”. Úgy tettem, mintha

nem hallottam volna. De aztán, amikor kimentünk, hogy szívjunk el egy cigarettát, és leültünk egy árnyékos fa alá, elmondtam nekik, hogy mi az iskolában nem tanultunk ezekről a gépekről, csak a gépjárművekről, de a mechanika ábécéjét jól ismerem, és ezt a hiányosságomat nem lesz nehéz bepótolni. Doktor nem vagyok, mint egyesek gondolják, de számítok arra, hogy kölcsönösen segítjük egymást, hogy elvégezzük ezt a nehéz feladatot. Én egyben vagyok jó, ők másban, és remélem, hogy kölcsönös megértéssel és segítséggel eleget tudunk tenni a küldetésünknek. Bizony jól jött ez a beszélgetés, mert később óriási segítségemre volt a két őrmester, mind az alakulatban való rendtartásban, mind a gépek állandó megfigyelésében és működtetésében.

Kezdetben gyalog mentem a munkahelyemre, a mezőn át, de a közvetlen főnököm, Moşneguţa százados, a zászlóaljparancsnok egy ellenőrzés alkalmával írásos parancsot adott, hogy szabadon használjak egy gépkocsit munkába jövet és hazamenet. Ez így kényelmesebb volt, és jobban ki tudtam használni az időmet. Reggel hat órakor már ott voltam az építőtelenen, és este tíz-tizenegy óra körül mentem haza, de legalább nem gyalog.

Még udvarlásra is jutott időm: újraéledt a kapcsolatom Etelkával. Az újrakezdés úgy történt, hogy a nevem napja és az előléptetésem megünneplésének a végén elkísértem barátaimat a falu végéig. Miután elváltam tőlük, összejutottam az egyik anyai nagybátyámmal, megálltunk beszélgetni. Gratulált, kifejezte az örömét a sikerem miatt. Amint beszélgetünk, egyszer csak látom, hogy egy nő jön felénk: Tóth Etelka tanítónő. A sors keze vezette arra. A közelben lakott, és éppen hazafelé tartott. A szokásos köszönés és gratuláció után még egy pár szót váltottunk. Egyszer csak azt mondja Imre bátyámnak, hogy ne haragudjon, de szeretne velem beszélni. Elbúcsúztam a bátyámtól, és elindultunk Etelka szállása felé. Mikor odaértünk, meghívott, hogy ha nem sietek, menjek be hozzá. Nem kellett kétszer mondja,

kaptam az alkalmon. Az estét ott töltöttem nála, majdnem minden tisztázódott, és szent lett a béke. Ezek után minden szabadidőmet nála töltöttem. Végül a feleségem lett.

A főnököm látogatása alkalmával ugyanakkor arra is engedélyt kaptam, hogy vasárnaponként elvigyem a katonáimat egy teherkocsival Sugás-, Málnás- vagy Tusnádfürdőre, választásom szerint. Ez nagyon jó befolyással volt a munkakedvre. A kirándulásokon a fiúk szépen, civilizált módon viselkedtek, soha semmi probléma volt. Egyetlen eset volt, hogy lefújtam a kirándulást. Hogy miért? Mindig szigorúan megköveteltem a gépek és a járművek szakszerű karbantartását. Egyik vasárnap reggel azonban, miután bementem a munkatelepre, és láttam, hogy a katonáim szépen kiöltözve várnak a parkolóban, készen állva a kirándulásra, mondtam, ez jól van, de nézzük meg, hogy végezték el a karbantartást. A gépek csillogtak a napfényben, ahogy a nap sugarai visszaverődtek a felületükről... a rájuk spriccelt motorinától. Rendben van, mondom, nézzük csak meg közelebb-ről. Észrevettem, hogy ahol zsírozni kellett a traktor hernyótálpainál a görgők csapágait és a gépkocsik rugózatát, a zsírozó fejeken mindenütt ott van egy-egy darabka friss gépzsír – a hozzá nem értő szemeket ez meg tudta téveszteni, de engem nem. Hozattam egy zsírozó pumpát, és kértem, hozzák működésbe a zsírozó fejeken. Nem nagy meglepetésemre, mert sejtettem a trükköt, sáros zsír jött ki a csapágak szélén. Szégyenkezve néztek rám a vétkesek. Miután több helyen is felfedeztem, hogy felületesen végezték el a munkát, elrendeltem, hogy mindenki öltözzön át munkaruhába, és végezze el tisztességesen, amit elmulasztott. A kirándulás elmaradt, de többé nem kellett kétkedjek, hogy jó munkát végeznek-e a gépészeim.

Rövidesen egyedül kellett rendet és fegyelmet tartanom: a szakaszparancsnokot fegyelmi okokból máshová helyezték. Ezzel rám szakadt a felelősség, hogy felügyeljek egy olyan egysé-

get, amely hét erdélyi építőtelepet látott el személyzettel és technikai felszereléssel.

Az idő telt, sok mindent megtanultam a szervezést és a technikai ismereteket illetően. Állandóan kint voltam a gépek közt a két kíséremmel együtt. Az irodai munkát egy jól képzett tizedes végezte, nekem csak ellenőriznem kellett őt, és aláírnom a papírokat.

Egy híd építésekor eltörött a betonkeverő gép motorjának a főtengelye, amikor a betonnak még csak a felét öntötték ki – a tervek szerint 120 köbméter betonra lett volna szükség –, ezért le kellett állítani a munkálatokat. Antoniu építészmérnök, az építmény kivitelezője kétségbe esve jött hozzám, és jelentette: ha leáll a betonöntés, nagy baj lesz abból, hadbíróság elé kerülünk. Volt tartalékban egy 250 literes betonkeverő gépem, azt gyorsan odavontattuk, és ezzel megoldottuk a helyzetet. A motort viszont sürgősen meg kellett javíttatni, csak hogy a legközelebbi alkatrészraktárunk Ploiești-en volt. Elküldtem egy jó sofőrt a kocsijával Ploiești-re, hogy hozzon egy TN típusú motorhoz főtengelyt. Reggel tízkor indul el, mégis már alkonyatkor visszaérkezett Árkosra a főtengelyekkel – jó sofőr volt. A két szerelő-őrmester és a gép kezelője a felügyeletem alatt hozzá is fogott a javításhoz az új híd mellett. Kemény, szorgalmas munkával odáig jutottunk, hogy amikor a kőröspataki katolikus templomtorony órája elütötte az éjjeli kettőt – ami elhallatszott hozzánk –, már próbáltuk beindítani az új motort. Így másnapig nem egy, hanem két 250 literes betonkeverővel még határidő előtt befejeztük a betonöntést az új hídba. Antoniu mérnök úr nagyon hálálkodott.

Lassan belejöttem a napi 16–18 órás munkába. Az árkosi építőtelepen volt a székhelyem, onnan láttunk el még hat építőtelepet szállítási és építőgépekkel. A székhelyen kívüli munkátelepeken egy-egy jól képzett szakaszvezető tartotta nyilván a termelési folyamatokat, a számadatokat összegezve minden hónap

25-ére kellett eljuttassa hozzám. A hét építőtelep eredményeivel minden hónap 25–30. között mentünk Temesvárra, hogy leadjuk a termeléssel kapcsolatos jelentéseket, és rendezzük az egyéb problémákat. Valóságos vakációnak tűnt ez az időszak a megfeszített munka után. Ekkor kaptuk meg a fizetésünket is, a kiszállási napdíj nagyon szép összeg volt. Abban az időben egy falun dolgozó tanító, mint a későbbi feleségem, havonta 536 lej fizetést kapott, az én fizetésem a 2100–2200 lej is elérte. Igen, de a felelősség is lényegesen nagyobb volt. Ha valaki tévedett, a hadbíróság ítélezett felette, és ez nem egy esetben halállal végződött abban az időben.

Temesváron, azon kívül, hogy leadtuk a jelentést, két napig nyolc-nyolc óra politikai kiképzésben volt részünk, a többi napokon szabadok voltunk, illetve egyéb szolgálati ügyeket rendeztünk. Hamar elintéztük a dolgainkat, hogy maradjon időnk szórakozásra, vásárlásra is. Esténként a legelőkelőbb vendéglőket látogattuk, ahol jó, modern zenekar muzsikált. Egy este az evés-ivás nem került többre egy személynek 30–40 lejnél, sokszor még kevesebb volt.

Az alakulatom neve: IMTUC (Intreprindere Militară de Transport și Utilaje de Construcții), székhelye Bukarestben volt, és öt zászlóaljjal az egész Románia területén ellátta a katonai építővállalat-alakulatokat. A vállalat abból gazdálkodott, amit megépítettek, és az állam fizette a munkálatokat a katonaságnak. Minden közkatonának megvolt a havi normája, amiért 365 lej kapott havonta. Ha jól dolgoztak, túl tudták teljesíteni a normát, és akkor annak megfelelően volt, hogy 100–500 lejjel is többet kaptak kézhez egy-egy hónap végén. A nehézgépeken dolgozók és a gépkocsivezetők még jobban kerestek. Volt olyan sofőröm, aki 1200 lej is kézhez kapott. Igaz, hogy ők reggel hatkor már érkeztek az első szállítmánnyal, kavicsot, homokot vagy málnási követ szállítottak, és csak utána reggeliztek, este

pedig 10–11 óra körül jöttek az utolsó szállítmánnyal. Olyan nem történt, hogy csak félterút rakodtak, mert a telep főkapujának bejáratánál minden egyes szállítmányt szigorúan ellenőriztek.

Munkabalesetek nem voltak, csak kisebb összetűzések a civil építész embereivel. De végül megnyertem őket, belátták, hogy joggal követeltem meg a törvények és az alapszerződés szigorú betartását. A vitáink során rájöttem, hogy a törvényeket alaposan kell ismerni, és azokat be is kell tartatni mindenkivel, kivétel nélkül.

1956 őszén a munkálatok az árkosi építőtelepen közeledtek a befejezéshez. Közben feloszlattak egy alakulatot, amely az Erdély és Olténia területén lévő építőtelepeket látta el gépekkel, és annak a feladatait is az én jogkörömbe helyezték, ezzel az általam ellátott építőtelepek száma 27-re emelkedett. Ennyi építőtelep között utazgattam állandóan. Volt, ahol sürgős munkálatokat kellett elvégezni, ezért hosszabb ideig ott kellett tartózkodnom. Sokszor megtörtént, hogy felváltottam a sofőrt vagy a traktoristát, és a kormánykerék mögé ültem. Amíg a katona pihent, én szállítottam a teherkocsival vagy remorkás traktorral az építkezéshez szükséges anyagokat. A szállás és az étkezés nem mindig volt a legmegfelelőbb, pontosan olyan körülmények között aludtam és étkeztem, mint a katonáim, de a tervet teljesítettük a kiszabott időre.

1957 januárjának második felében, én éppen otthon voltam a szüleimnél, bejött hozzánk az egyik szomszédasszony, és kérde tőlem, hogy mi égett az este a *sántiéron*, mert amikor este jöttek haza Szentgyörgyről, hatalmas lángokat láttak. Hirtelen nem tudtam mit felelni, mert azelőtt pár napig más helységben tartózkodtam, nem voltam az árkosi munkatelepen, ezért úgy döntöttem, azonnal odamegyek, hogy lássam, mi történt. Felöltöztem, és a mezőn át elindultam a telep irányába. Amikor az utolsó

dombra felértem, megrendítő kép tárult elém. A gépkocsipark és a mellette lévő 120 méter hosszú főépület, barakk helyén egy nagy fekete folt volt, a havas tér közepében. Megrendültem a látványtól. Azon gondolkodtam, vajon hány gépkocsi éghetett el. Ahogy beértem a telepre, megnyugodtam: egyetlen gépem sem esett a tűz áldozatául. Ott volt már a kivizsgáló bizottság, folyt a kihallgatás az okok kiderítése végett. Volt egy nagyokos, aki szerint az okozta a tüzet, hogy a villamosáram-fejlesztő generátort közvetlenül a barakk mellé helyezték, ezért a szakasz főgépészét kell felelősségre vonni, aki megengedte, hogy ott működjön a generátor a barakk mellett – vagyis engem. Visszautasítottam a vádat azzal, hogy a generátor már a jövelelem előtt is hat évig ott működött, azon a helyen, az épületek és a stabil gépek elhelyezését nem én terveztem meg. A vád azután az üzemeltető mechanikusra terelődött, ő azzal védekezett, hogy az áramszolgáltatás naponta 22 órán át kellett hogy folyjon, és ő nem tudott végig ott lenni a generátor mellett, étkeznie, aludnia is kellett. Azt persze elhallgatta, hogy korábban parancsba adtam, hogy azok a traktoristák, akiknek a járművét éppen általános javításba küldték, szerre kisegítőként legyenek az áramfejlesztő generátor mellett. Pálfi Levente őrmester és az öt traktorista katona igazolta, hogy valóban kiadtam egy ilyen parancsot. Végül a mechanikus a kolozsvári hadbíróságra került, és elítélték a szolgálati feladatok helytelen végzéseért.

Amint befejeződtek a munkálatok az árkosi építőtelepen, Brassóba helyezték át a székhelyemet, a központban lévő Aro szálloda mögé, a volt katonai *manutánca* helyiségébe. A terepmunka folytatódott tovább. Főleg azokon a telepeken töltöttem több időt, ahol sürgős munka folyt, vagy fontosabbak volt a munkálatok jó előmenetele, mint például a vlădeni-i mészégető kemencéknél, a Vajola (Voila) és Nagysink (Cincu) közötti vízvezeték-építésnél. Ez utóbbinál igen nehéz körülmények közt

folyt a munka: a teherkocsik zöme, amelyekkel a mészkőszállítást végeztük, sokszorosan lejárt a kilométer-mennyiséget, ami után ki kellett volna vonni a forgalomból. Lassan beindult a brassói Steagul Roșu autóépítő gyár, és kezdte ellátni a hadsereget is SR-101 típusú 4 tonnás teherautókkal. Én is kaptam belőle az alakulatomhoz egy pár darabot. A bejáratásuk idején ezekkel jártam haza a telepről. Jól beváltak, csak akkor nem bírták a nehéz utat, ha a hó leesett, vagy sok eső volt.

Egyik legnehezebb munkának a Vajola és Nagysink közötti vízvezeték építése bizonyult. A tizennégy kilométer hosszú vezetéknek sáncot kellett ásni, nagy részét kézi erővel. Volt egy E-21-es típusú sáncásó gépem, de annyira el volt kopva, hogy többet állt, mint működött, ráadásul egyszer elsüllyedt az ingoványos, vizenyős terepen, és kereken egy hétig dolgoztunk vele, hogy ki tudjuk rángatni. Közben egy pár szakaszon az összehegesztett vízvezetékcsövek elő voltak készítve a nyomáspróbára, fel kellett tölteni őket vízzel. A vizet egy traktorvontatású utánfutóra szerelt *ciszternával* szállítottuk az Oltból. Lassan annyira megszaporodtak ezek a csőszakaszok, hogy éjjel is kellett hordjuk a vizet. Traktoristám csak egy volt, nem kötelezhettem, hogy éjjel-nappal fuvarozzon. Ezért nappal 10–12 órán át én ültem a traktoron, és hordtam a vizet, éjjel pedig a traktorista katonám. Akkor is ilyen kétváltásos műszakban dolgoztunk, amikor Fogarasról kellett szigetelt csöveket hordani a SR-101 4 tonnás teherkocsi kétkerekű remorkájával. A kemény munka következtében 1957 decemberében már jó ivóvíz folyt a csapokon a nagysiki katonatáborban.

Törvénszegő emberek mindenütt voltak. A csöveket szállító 4 tonnás kocsik kétkerekű remorkával felszerelve a 109-es Minisztertanácsi Határozat alapján 6 tonna szállítmánynak számított, a telep főnöke, Filipescu főhadnagy azonban már hat hónapja nem igazolta nekem a teherszállítást 6 tonnára, csak 4 tonna szállítmányt ismert el. Ez nagy kárára volt a vállalatomnak. Így

hát egy napon leállítottam az összes járművet a nagysiki telepen, és jelentettem az építő zászlóalj parancsnokának Brassóban. A parancsnok rám ripakodott, hogy „rakjam a ...-at a masináimba”, de azért elküldte hozzánk az alakulat főmérnökét. A főmérnök átnézte az összes iratot, rájött, hogy igazam van, és aláírta az elismervényt, ami alapján hat hónapra visszamenőleg ki kellett fizessék nekünk az elmaradást.

Az, hogy ilyen nagy területen szóródtak szét az építőtelepek, amelyeken dolgoztam, a magánéletemre is kihatott. 1957. december 30-án házasságot kötöttem Tóth Etelka tanítónővel, de nagyon keveset tudtam vele lenni. Sepsikőröspatakon béreltünk lakást, és onnan jártam ki az építőtelepeimre. Háromhetente három napot voltam otthon, aztán ismét vissza kellett menjek végezni a munkámat. De volt, hogy több ideig is távol kellett lennem az otthonomtól. Február és március hónapokban nagyszámú KD-35-ös utánfutós traktort és az építési munkákhoz szükséges gépeket vettem át Bukarestben a központi gépjavítóból, amelyekre egy új építőtelep megnyitásához volt szükség az olteniai részlegen. A gépek átvétele, kipróbálása, vagonba rakása és elküldése két hónapig tartott. Amit nappal átvettem, azt éjjel az obori vasútállomáson bevagonírozttam, kitöltöttem az iratokat, és mire az államvasutak embere átvette, hajnalodott. Pihenésre alig maradt pár óra reggelig. Szórakozásról szó sem lehetett. Az étkezést vendéglőben oldottam meg, de nem első osztályúban.

Aztán parancsot kaptam, hogy 1958. május 30-án vegyek át egy billenő rakterű tehergépkocsit a Gura Humorului-i építőtelepről, és keréken szállítsam le Aranyosgyéresre. Vonaton utaztam, gyönyörű vidékeken jártam, amilyeneket addig még nem volt alkalmam látni. Reggelre érkeztem meg Gura Humorului-ba. A teherkocsit átvettem, és délután három órakor, miután jól megebédeltünk, a gép sofőre és én útnak indultunk. A Câmpu-

lung Moldovenesc – Vatra Dornei szakaszt este hét órára tettük meg. Vatra Dornei-en megálltunk, mert megéheztünk. A katonámmal bementünk egy vendéglőbe megvacsorázni. Vacsora előtt kértem egy-egy deci erős seprőpálinkát. Mivel a katonám nem ivott, rám hárult a feladat, hogy mind a két decit elfogyaszszam. Rendeltem két disznósültet szalmakrumplival, mellé még két-két jókora darab füstölt kolbászt is adtak és savanyúságot. Lassan, nem sietve elfogyasztottuk, de kellett segítség a nyeléshez, kértem hát egy liter bort is. A katonám csak egy pohárnyit ivott belőle, a többi elfogyasztása ugyancsak reám hárult. Jó másfél óra múlva elindultunk átszelni a Keleti-Kárpátokat Vatra Dornei és Beszterce-Naszód között. A kormánykerék mellé én ültem. Már besötétedett, de olyan fényesen világított a telihold, hogy a lámpákat nem volt szükség felgyújtani. Az út elég jó állapotban volt, kanyargós és folytonosan emelkedő. Az oldalablakot leeresztettem, és nagy élvezettel vezettem, hallgatva a motor egyenletes dorombolását. Nagyszerű élményben volt részem, nem lehet leírni azt a látványt, ami elélem tárult a holdvilág fényénél. Egyszer egy olyan szakaszhoz értünk, ahol már nem voltak olyan nagyok az emelkedők, és egy tisztásnál megálltam. A kép igen fenséges volt, a hold megvilágította a környező hegycsúcsokat, erdőket, dél felé világosabb, észak felé sötétebb volt a háttér. Közben mozgást is észleltünk: erdei vadak szaladgáltak körülöttünk, és éjjeli madarak suhantak tovább. Majdnem egy órán át gyönyörködtem a természetben. Ezután továbbindultunk.

Éjjel két órakor megálltam Beszterce központjában, hogy tanakoljunk a nálunk lévő hordóból. Amíg a katonám tankolt, benéztem a közelben lévő vendéglőbe: a fáradságos út miatt jól fogott volna egy kis szíverősítő. De a takarítónő már az előtérben tudtomra adta, hogy záróra után nem szolgálnak ki senkit. Kértem, hogy a főnök itt van-e, mire azt mondja, hogy bent van az irodában. Bementem hozzá, és illedelmesen köszöntem, amire ő

is úgy felelt. Előadtam a nagy problémát, hogy mennyire fáradt vagyok, mert éppen most jövök a nagy hegyen túlról, és valami erősítőre volna szükségem. Erre ő szó nélkül felnyúlt a polcra, és leemelt egy félliteres konyakos üveget. Szívélyesen elbeszélgettünk egy félórányt, ami alatt erőt gyűjtöttem; miután kifizettem a kiszolgálást, mehettünk tovább Kolozsvár felé.

A katonát ültettem a kormányhoz, mert ő az út nagy részén aludt, én meg már elég fáradtnak éreztem magamat. Miután kiértünk a városból, egyszer csak a katonám a kocsival az út bal széle felé húzott, és már-már a sáncba mentünk, amikor megragadtam a kormányt, és jobbra húztam. Elaludt vezetés közben. Megszidtam, és utána jobban figyeltem, nehogy ismét baj történjen. Mentünk egy kilométert, ám egyszer csak, minden figyelmességem ellenére, a katona ismét balra hajtott, még a sáncon is átugratott. Kitéssékeltem a kormány mellől, és én ültem a helyére. Nem bírta az éjjelezést, aludt egészen Kolozsvárig. Megint megéheztam, de korán volt, még nem nyitottak a vendéglők. Mentünk tovább, reggelre Tordára értünk, ott jó borsos tokányt lakmároztunk, és indultunk Aranyosgyéres felé. Onnan már megint a katonámra bízam a vezetést. Megérkezésünk után a gépkocsit átadtam Iván hadnagynak, és egy napi pihenőt tartottam.

Ez követően két és fél hónapot Aranyosgyéresen dolgoztam a lökhajtásos repülőgépek részére épülő telepen. A kifutópálya területének elsimítására szolgáló gépek, a talajgyaluk és buldózerek, a vízpumpák, a nagy teljesítményű betonkeverők és a remorkás traktorok karbantartásáért és üzemeltetésért feleltem. A munkanap itt is 12–14 órás volt, a feladatokat mindig teljesítettük, elégedetlenség nem volt soha.

Kvártélyban laktam Szentpéteri Péter aranyosgyéresi lakosnál, ott is étkeztem. Esténként, amikor a teherkocsi behozott a telepről, mindig megálltunk a város szélén levő, Arany Poloska nevű kocsmánál, hogy leöblítsük a nappal lerakódott port. Volt,

hogy ott találtam a házigazdát is egy pohár társaságába, ilyenkor rendeltem neki is még egy rendet, az enyémet egy hajtásra megittam. Péter bátyám ilyenkor elcsodálkozott a mohóságommon, ezért én még egy pár pohárral felhajtottam, majd kifizettem mindkettőnk fogyasztását, és mentünk haza. Vacsora után leültünk a házigazdával hatvanhatosra, sokszor éjjel két óráig játszottuk, pedig reggel hat órakor a kapu előtt várt a kocs, hogy munkába vigyen.

Egyszer azt a feladatot kaptam, hogy vagonírozassam be a javításra szoruló gépeket a vasúti kocsikba a gyéresi vasútállomáson, hogy szállítsák el őket generáljavításra. Délután 4 óra körül kezdtem meg a vagonírozást. Az összes meghibásodott gép a vasúti állomáson volt, köztük egy hernyótalpas KD-35-ös traktor is, amely működőképes volt ugyan, de hiányzott az üzemanyag-adagoló pedálja, ezért nehéz volt a működtetése. Ezzel a traktossal húztuk-tolattuk a nehézgépeket föl, a vagonokba. A katoná, aki vezette, mindegyre lefűszította a motort, ezért le szállítottam az ülésről. Én ültem fel rá, és a gázpedált helyettesítő dróthuzallal, kézzel működtettem a traktor motorját. Tolattam, húztam tíz órán át. Közben megeredt az eső, de megállásról szó sem lehetett, mert a hét vagon, ami rendelkezésemre állt, időre meg kellett rakni. Teljesen átáztam, mire másnap hajnali négy órára teleraktuk a hét vagon, és hazamehettünk. Az lett az eredménye, hogy kétoldali tüdőgyulladást kaptam. Egy hónapig kimaradtam a munkából, a betegszabadságomból három hetet Kőröspatakon töltöttem.

Nemsokára sikerült áthelyeztetnem magam Aranyosgyéresről. Az események megértése végett menjünk vissza időben 1958 tavaszáig. Egy vasárnap délelőtt három katonakollégám Szentgyörgyről meglátogatott Kőröspatakon a szülői háznál. Lóháton érkeztek a katonaiskolából, három gyönyörű szép hátaslóval. Azért jöttek, mert tudták, hogy éppen otthon vagyok, de

inkább a szilvapálinka volt a nagy vonzerő, ami elő is került hamar, nyomtatéknak fűstölt kolbászt és szalonnát ettünk, hozzá vereshagymát. Édesanyám, mint mindig, megkérdezte, hogy ezek milyen erősségű pálinkások, mondtam neki, hogy megbírnák a 60 fokost is. Hogy bemutatassam az itóka erősségét, kitöltöttem belőle egy pohárba, meggyújtottam, és ahogy lángra kapott, egy hajtásra kiittam. Tetszett ez a kollégáknak, de egyik sem próbálta meg. Néhány pohár után kedvem kerekedett lovalogni. György Jóska századossal felültünk egy-egy lóra, és kimentünk az utcára. A lovak nemigen akartak lépésben menni, ezért a fékszíjat szorosra fogva vágattunk át a falun, ki a Szentgyörgy felé vezető útra. Pár perc alatt több mint négy kilométert vágattunk. Visszafelé bementünk a kollektív gazdaság udvarába. Mint kivételes vendégeket itt is megkínáltak szilvapálinkával. György százados nem utasította vissza, de ez már annyira megártott neki, hogy amikor felült a ló hátára, túlfelől leesett, pontosan fenékre, a körülötte állók nagy derűségére. Másodszorra segítséggel sikerült nyeregben maradnia, és így hazaértünk szerencsésen a szülői házhoz. Ott folytattuk a pálinkázást, beszélgettünk. Elmeséltem, hogy katonai építőtelepen dolgozom. György kapitány egyszer azt kérde tőlem, hogy nem szeretnék-e átmenni a szentgyörgyi katonaiskolába. Nem kellett kétszer kérdezze, nagyon is akartam. Elővettem egy ív papírt, és azon nyomban megírtunk egy kérvényt a hadügyminiszternek címezve, amelyben kértem áthelyezésem az építészeti alakulattól a katonai tanügy főparancsnokságához. György kapitány elvette a kérvényemet, és magával vitte. Őszintén mondván nem erősen reménykedtem az áthelyezésemben.

Eltelt pár hónap, egy augusztusi napon bementem Szentgyörgyre. Megálltam a Csíki utca sarkánál, a könyvesbolttal szemben: általában ott lehetett találkozni barátokkal. Egyszer az állomás felől jött egy katonai teherkocsi, befordult a Csíki utcába, és megállt. Kiszállt belőle Rusu Constantin hadnagy, magához

intett, köszöntött, majd jól rám ijesztett, hogy na most felelni fogok a hibáimért, azért jöttek értem a káderosztály főnökével, Marinciu kapitánnyal, hogy elszámoltassanak. Felültünk az autóra, és mentük Kőröspatakra. A szülői házban Rusu bemutatta Marinciut apámnak, majd megkérdezte, hogy szilvapálinka van-e – nagy kedvelője volt a szilvapálinkának. Marinciu – hogy enyhítsen a feszültségen, mert még mindig nem árulták el, hogy mi a látogatásuk igazi célja – azt mondja, hogy jó hírt hoztunk: át-helyeztek hozzánk. Óriási volt az öröm, elő a szilvóriumot, az erősből, és bőven meglocsoltuk az örömhírt. Szerencsémre, mikor eljöttem Aranyosgyéresről, már átadtam minden anyagi felelősséget, és simán el tudtam számolni, Luca Florian kapitány tárca nélküli századparancsnok akadémuskodásai ellenére. Azt akarta, hogy írjak alá egy nyilatkozatot, amelyben elismerem, hogy enyém a felelőség minden hiányosságért, ami a jövőben kiderül. Elutasítottam ezt a naiv követelést.

Rövidesen jelentkeztem az alakulatparancsnokánál, hogy elfoglaljam az új állásomat.

Attól kezdve a sepsiszentgyörgyi 2-es számú gyalogsági továbbképző tiszti iskolában dolgoztam, technikai helyettesi beosztásban, az autós századnál. Sepsikőröspatakon laktam, kilenc kilométerre a munkahelyemtől, ha jó volt az időjárás, kerékpárral mentem dolgozni, télen autóbusszal ingáztam. A feleségem számtant tanított a kőröspataki hétosztályos általános iskolában. Nagyon jó jövedelmünk volt, nagy veteményes kert állt a rendelkezésünkre, és szüleink is sokat segítettek az élelem beszerzésében. Amikor fogytán volt a tüzelőfa, csak szóltam édesapámnak, és rövidesen jött az utánpótlás.

Az új munkahelyemen könnyebb dolgom volt, mint az építészetnél. Sokkal kevesebb gépjárműért feleltem műszaki szempontból: volt három T-34-es tank, egy SU-100-as és egy SU-76-os önjáró ágyú, egy BTR-152-es egy BTR-40-es páncélozott

harckocsi és még tizenöt különböző gépjármű, amelyeknél nem az volt a követelmény, hogy minél több kilométert menjenek, és minél több tonnát szállítsanak, hanem éppen ellenkezőleg, hogy minél kevesebbet. Mint említettem, már az építkezésnél is nagyon szigorúan megköveteltem, hogy betartsák a törvényt, és ezzel sok ellenséget szereztem magamnak, hát emiatt később is voltak nehézségeim. Az új beosztásomban azt tűztem ki legfőbb szolgálati feladatul, hogy a gépeket törvény szerint és takarékosan üzemeltessük, nagy hangsúlyt fektettem az üzemanyag-spórlásra. Az állomány feltöltése címén az iskola kapott két SR-101-es teherkocsit. Ezek újfajta, VT típusú karburátorokkal voltak felszerelve, és rendkívül energiatakarékosak voltak a korábbi modellekhez képest. Volt két oktató, Spiridon és Cătana kapitányok, ők a spórolásnak azt a módját szorgalmazták, amely sem helyes, sem törvényes nem volt, ezért én az ellenségükké váltam. Itt is, mint mindig, mindenhol, kerültek irigy, hamisan tanúskodó, alaptalanul vádaskodó besúgók, mások munkájának gyümölcsét elorzók, kerékkötő, akadémuskodó kollégák, akikkel nehéz harcokat kellett vívnom. Az említett parancsnokok és Emil Voicu kollégám feljelentettek az iskolaparancsnoknál, hogy Rusu kollégával közösen a saját céljainkra fogyasztottunk motorolajat és üzemanyagot a hadsereg vagyonából. Nagy hazugság volt. De a sánta kutyát nehezebb utolérni, mint a hazug embert, ez itt is beigazolódott. Végül kiderült, hogy hamis volt a vád. Az iskolaparancsnok a feljelentés kivizsgálására létrehozott egy bizottságot gyalogos tisztekből, akik nem lévén jártasak a szakmában, több mint fél tonna üzemanyaghiányt állapítottak meg. Nem ismertük el a hiányt, arra hivatkozva, hogy a komisszió inkompetens. Ekkor létrehoztak egy másik bizottságot. Ezek sem voltak szakmailag valami jól felkészültek, ők fele annyi hiányt állapítottak meg, mint az előző bizottság. Az alakulat parancsnoka ennek alapján feljelentett minket a Marosvásárhelyen működő hadbírószágon. Miután beidézték minket

oda, Rusu hadnagyot, Garcea raktárost és engem, reggel 9 órától este 10 óráig vallattak, hogy mondjuk el, mennyi benzint és olajat loptunk el a hadsereg tulajdonából. Nem volt lopás, így nem volt, amit beismerjünk. Este tíz óra körül kértem a katonai ügyészt, hogy kérjen az autós szakmában jártas, üzemanyag témában kompetens revizort a kolozsvári 3-as hadsereg parancsnokságától, aki helyesen kivizsgálja, hogy mi a helyzet. Az ügyész százados beleegyezett a kérésembe, és hazaengedett minket. Egész nap nem ettünk, de nem is lett volna étvágyunk. De aztán annak öröme, hogy hazaengedtek, meghozta az étvágyunkat. Egy vendéglőben jól megvacsoráztunk, és vonattal hazautaztunk.

Augusztus hónapban töltöttem az évi pihenőszabadságomat Illyefalván. Egyik délután, egy óra körül a kapunk előtt megállt egy katonai teherautó. Kiszállt belőle Râșnoveanu őrmester, és közölte velem, hogy be kell menjek az alakulathoz, mert megérkezett a revizor Kolozsvárról. Mikor beértem a kaszárnyába, az udvaron kollégám, Rusu Constantin ült egy kövön a zöld pázsit szélén, nagy búsán. A revizor, egy autós üzemanyag szakértő főhadnagy, sétált az udvaron. Jelentkeztem nála. Mire ő azt mondja: „Menj, olvasd el a jegyzőkönyvet, amit megírtam, és írd alá. Ha loptatok, akkor meglakoltok.”

Bementem az irodába, ott volt egy közkatona, kérem tőle a jegyzőkönyvet, ideadta, elkezdtem olvasni. A szokásos bevezető után az állt benne, hogy arra a marosvásárhelyi hadbírószági kérdésre, hogy mekkora az az üzemanyag- és olajmennyiség, amit a fent nevezett vádlottak elcsatoltak a hadsereg tulajdonából, az a legújabb szakértői felelet, hogy a fogyasztás nyilvántartását tartalmazó okmányok átvizsgálása után megállapítást nyert, hogy nincs szó semmiféle üzemanyag-elcsatolásról, sőt 127 liter benzin és 27 liter motorolaj MEGTAKARÍTÁS történt. Nagyon megkönnyebbültem, és siettem, hogy vigyem a jó hírt a kollégámnak is. A revizor jól mulatott rajtunk, hogy ennyire

A katonai építészetnél

Főhadnagyként

Századosként 1963-ban

reánk ijesztett a hazug árulkodás. Az árulkodók jellemtelensége bebizonyosodott. Emil Voicuról, a technikai osztály főnökéről azt kell tudni, hogy érkezett egy vagon üzemanyag, és én megkértem, hogy ne ürítse bele az udvaron félkész állapotban levő tartályba, de ő butaságból vagy büszkeségből nem fogadott szót. Kikérte magának, hogy ne szóljak bele az ő dolgaiba, a vagon benzint beleüríttette a félig kész tartályba, az olaj pedig másnapra kiszivárgott belőle, és teljesen eltűnt a földben. Persze minket hibáztatott, hogy mi eresztettük el a benzinjét. A kár miatt és a botrányos viselkedéséért leszerelték, és börtönbe került.

Következő évben előléptettek a műszaki beszerzési osztály főnökének. Sikeresen elláttam a tisztemet az alakulat 1960 augusztusában való megszüntetéséig, amikor is én magam hiány nélkül felszámoltam a technikai osztályt. Azonkívül lektor lettem a „Gépjárművek üzemeltetése a hadseregben” tantárgyból, amit két éven át tanítottam, mindaddig, amíg az alakulatunkat felszámolták. A tanítással újabb tapasztalatokat szereztem.

Az időmben az is belefért, hogy önkéntes alapon gépjárművezetési tanfolyamot vezessek. Évente 45–50 tanulónak tartottam vasárnaponként hat órányi elméleti oktatást magyar nyelven. Ezekre az órákra a megye egész területéről jöttek fiatalok, a kötelező katonai szolgálat megkezdése előtt egy-két évvel. Mire be kellett vonulniuk katonának, hivatásos gépjárművezetői jogosítványt szereztek. A vezetési gyakorlatot hétköznapiakon bonyolítottuk le. Volt egy Praga márkájú tehergépkocsink, azzal tanítottam meg a fiúkat közlekedni a forgalomban. A marosvásárhelyi milícia emberei vizsgáztatták le őket, igen nagy szigorúsággal. Évente így is 30–35 fiatalnak sikerült hajtási engedélyt szereznie. Nagy lelkesedéssel jöttek a diákok, sokan 20–25 km távolságról gyalog, csak hogy tanulhassanak.

Ebben az időszakban kezdtem felfigyelni azokra az akadályokra, amelyeket a román hadseregben szolgáló magyar kato-

natisztek elé gördítettek. A magyarországi 1956-os szovjetellenes megmozdulások után kezdődtek a bajok. Az erdélyi magyar tiszteket kezdték kihelyezni az okiráltságban lévő alakulatokhoz, és ott ritkán kaptak rangjukhoz és tudásukhoz méltó beosztást. Azokat, akik családi vagy más okokból visszautasították az áthelyezésüket, többé nem léptették elő arra a rangra, amit a szolgálati évük szerint megérdemeltek volna, így a bizonyos rangra eső évek múltával kiöregedés címén eltávolították őket a hadseregből. Például Kertész Gábor őrnagyot Brassóból Fetești-re helyezték. Családi és egészségi okok miatt nem ment oda. Egy hónapra rá leszerelték. Sepsiszentgyörgyről öt magyar tiszteket Pitești-re, Câmpulung Moldovenescre és Caracalra helyeztek. Több százan jutottak erre a sorsra az erdélyi magyar vagy német származásúak közül. 1956 előtt nem éreztem a megkülönböztetést, ugyanúgy tekintettek rám, mint a román többségiekre, a szakmai tudása szerint soroltak be bárkit a jó beosztásokba, a jobbiknak volt elsőbbsége. De már 1958-tól elkezdtek akadályt gördíteni az előrehaladásunk útjába. 1959. május elsején engem is elő kellett volna hogy léptessenek főhadnagyi rangra. Megérkeztek a hadügyminisztériumból az előléptetési listák, amiket ünnepélyes keretek közt felolvasott az alakulat személyzeti osztályának a főnöke. Fazakas András és én, magyar nemzetiségű hadnagyként, vártuk, hogy mi is halljuk a nevünket, de egyikünk sem volt rajta az előléptetettek listáján. Összenéztünk kérdő tekintettel, mert nem értettük, miért maradtunk ki. A közvetlen főnökünk azt mondta, hogy külön listán leszünk feltüntetve, de később. A hitvány gazemberség akkor derült ki, amikor a katonai tanügy főosztályának főnöke, Herescu tábornok 1959 júniusában munkaellenőrzésre érkezett alakulatunkba. Fazakas-sal együtt jelentkeztünk nála kihallgatásra. Jelentettük, hogy a törvényes időt a hadnagyi rangban letöltöttük, és nem tudjuk, miért nem léptettek elő a következő rangra. A tábornok délután 6 órára a parancsnok szobájába rendelt minket kihallgatásra,

hogy megvizsgálja az ügyet. Hat óra előtt tíz perccel a szobája előtt várakoztunk Andrással. Miután a tábornok megérkezett, berendelte a személyzeti osztály főnökét, Marinciu kapitányt. Felmentünk az ő irodájába, ott a tábornok egy asztalnál helyet foglalt, és minket is leültetett. Megparancsolta Marinciunak, hogy vegye elő, és adja oda neki a mi személyi dossziéinkat. Marinciu kezdett ötölni-hatolni, hogy az bizony titkos, és nem veheti elő. Erre a tábornok mélyen felháborodott, és erőlyesen megismételte a parancsot. Nem tudom, Marinciu miért nem akarta elővenni a dossziékat, valószínűleg félt, hogy nyilvánosságra kerül az elkövetett hamisság, és tartott a következményeitől. Miután mégis csak elővette, a tábornok, kinyitotta a dossziét, és kezdte nézni, olvasni, majd azt mondja: „Igen, most már emlékszem, én nem léptettelek elő... De miért?! Gyertek ide!” És megmutatta nekünk azt a levelet, amelyet a közvetlen főnökeink, Rusu és Marinciu, küldtek fel a minisztériumi főosztályra, és amelyben nem javasolják az előléptetésünket. „Nézzétek – folytatta Herescu tábornok –, mit írtam rá a papírra, amin a javaslat van!” És mutatta a saját megjegyzését: „Legyetek komolyak, április 25-ig küldjétek egy másik javaslatot, és ezek a tisztek is legyenek előléptetve a jogos rangjukba.” Aztán Marinciu felé intett: „De ezek, na, nézzétek meg, mit írtak ide, hogy nem érdemlitek meg az előléptetést, mert nem vagytok elég szigorúak a beosztott katonáitokkal. Mivel nem küldtek más javaslatot a kitűzött időre, én pedig mindennap nem mehetek a miniszterhez előléptetési parancsért, egy-két hónapig elmarad az előléptetésetek.”

Végül tényleg utánajárt, hogy elintéződjön az ügyünk, mert egy hónap múlva, júliusban megérkezett a miniszteri parancs, hogy léptessenek elő minket főhadnaggyá. Nem tudom biztosan, ki volt a felelős a halasztásért, személyes bosszúra nem gondolok, mert semmi összetűzésünk nem volt a közvetlen főnökeinkkel, szép családi életet éltünk, kihágásaink nem voltak

soha, a munkánkat lelkiismeretesen elvégeztük. Fazakas András a hároméves katonaiskolában első tanuló volt, és a végzős évfolyam főnöke, jómagam szintén az első három között végeztem. Hogy három év után miért nem voltunk érdemesek az előléptetésre? Csak az lehetett, hogy a magyarságunk miatt 1956 után másodrendű polgárokká váltunk.

A hadseregben mindenki úgy tudta, hogy Magyarországon ellenforradalom történt a szocialista államrend megdöntésére. Annyira sikeres volt a politikai nevelés a szocializmus és a szovjet kommunista párt iránti szeretetre, hogy a katonaság többsége elítélte az 1956-os magyar forradalmat. Azok a kevesek, akik átláttak a szitán, a legszűkebb baráti körben sem mertek véleményyt nyilvánítani. Akik pedig mégis megtették, az informátorok jóvoltából hamarosan börtönbe kerültek. Hosszas hajtóvadászat indult a forradalom szimpatizánsai ellen, a szekuritáé folytonosan provokálta a katonaság tagjait, hogy felfedjék, ki az, aki egyetért a forradalommal, nemcsak 1956–57-ben, de még évekig, továbbra is.

1959-ben született meg a fiunk. Nyár elején, június 18-án kora reggel jelentkeztek a vajúadás első jelei a feleségemnél, nem nagyon tudtuk, mit kell tennünk. Szóltam Aranka néninek, a háziasszonyomnak, hogy mi a helyzet, ő megnyugtatótt, hogy mehetek nyugodtan munkába, csak adjam meg a telefonszámot, ahol értesíthet, ha szükség lesz rá. Tíz óra körül, éppen a gépparkban tartózkodtam, hívtak a telefonhoz, hogy azonnal menjek haza, mert a szülési fájdalmak beindultak, és az anyát be kell szállítani a szülészetre. Jelentettem a helyzetet a parancsnoknak, mire ő: „Ott a GAZ-69-es, menj, vigyed, és végezd a dolgot!” Nem kellett kétszer mondja, beugrottam a volán mögé, és száguldottam Kőröspatak felé. Mire megérkeztem, feleségem már felkészült az útra. Tíz perc sem telt el, és a szülészeten voltunk. Az orvos megnyugtatótt, hogy ne aggódjak, reméli, minden

rendben lesz. Visszamentem a kaszárnnyába, befészkeltem magam az irodámba, a telefon mellé, és óránként hívtam a kórházat, érdeklődtem a helyzet felől. Éjjélkor, az utolsó beszélgetésnél a szolgálatos ápolónő megkért, hogy másnap délelőtt tíz órára menjek fel a kórházba. Jelentkeztem is az orvosnál, aki azzal fogadott, hogy nehézségek álltak elő, és ha azt akarom, hogy az anya és a gyermek biztosan életben maradjon, császármetszést kell végeznie. Kérdezte, hogy beleegyezek-e az operációba. Azt feleltem: „Doktor úr, maga a szakember, úgy cselekedjen, ahogy maga jónak látja. Az a fontos, hogy mind a kettő épen, élve megmaradjon.”

Egy óra múlva megszületett a fiam, császármetszéssel. Amint felhangzott a csecsemő sírása, megkönnyebbültem, már tudtam, hogy él. Ahogy hozták ki a műtőből, a feleségem a nagy műtét után is mosolyogva kérdezte, meg vagyok-e elégedve, hogy fiam született, és hogy válasszak nevet a legénynek. Mondom, legyen Béla, és az anyja szívesen bele is egyezett ebbe. Nagy volt az öröm, hamarosan vihettem őket haza jó egészségben. Minden ismerősöm gratulált, de legjobban a szüleim örvendtek. Még az iskolaparancsnok is bátorított, hogy a császármetszés nem veszélyes, nyugodjak meg, az ő felesége is úgy szült, és jó egészségnek örvend.

Az idő gyorsan telt az állandó változatos munka közepette, elérkeztünk 1960-as évbe. Ekkor ért véget az úgymond jobb élet. A Szovjetunióban leszereltek egymillió katonát, Románia mint odaadó csicskása szintén sokat leszerelt, így a 2-es számú továbbképző intézményt is megszüntették 1960 augusztusában. Főnök nélkül maradtam, de októberig még tovább dolgoztam, amíg teljesen át nem adtam a technikai osztály nyilvántartásában lévő anyagi javakat.

Az utolsó napon, délben a volt alakulat-parancsnokom, Dumitrescu ezredes megparancsolta, hogy vegyem át a napos tiszti

Fiunk, Béla születésének örülve

Béla fiam 3 éves korában

Feleségem, hú társam

szolgálatot, és biztosítsam a pénzsikkasztás miatt letartóztatott Maxim százados őrzését és az állomásra szállítását, Marosvásárhelyre kellett őt elvinni. A feladatkörömbe nem tartozott bele sem a kaszárnya őrzése, sem semmi más azon kívül, ami a műszaki állományt illette. Maximot Lukács András százados kellett hogy elkísérje a Marosvásárhelyen lévő katonai törvényszékre a délutáni személyvonattal. Idejében elindultunk, egy tehervozat rakterén, hárman a vasútállomásra. Ott addig tartózkodtam, amíg beérkezett a vonattal Lukács és Maxim. De mivel készenlétlenül mentem be szolgálatba, és egész nap nem ettem semmit, az állomás vendéglőjében megvacsoráztam. Ezután visszamentem az 1-es számú kaszárnyába, kényelembe helyeztem magam, a parancsba kapott feladatomat elvégeztem. De a kényelemnek majdnem súlyos következménye lett. Később következtettem a történetekből, hogy minden lépésemet figyelték az előző nap délutánjától a kaszárnyába való visszavonulásomig.

Úgy este tizenegy óra táján lefeküdtem. Éjfél táján arra ébredtem, hogy kopogtatnak az ajtómon. Kinyitottam, és szemben találtam magam egy gyalogos ezredessel, Balázs százados kíséretében. Kezdenek engem dorgálni, hogy miért alszom szolgálati időben, és miért nem fogadtam őket a kapunál. Próbáltam megmagyarázni, hogy én egyáltalán nem rendelkezem az őrség felett, és különben is, senki sem értesített az ezredes elvtárs érkezéséről. Azt mondja Balázs, majd holnap megbeszéljük, de most kísérem az ezredet a vendégszobába. Ismét tanácstalan voltam, mert miután átadtuk a kaszárnya teljes leltárát, mások feleltek a vendégszobáról is. Végül is megoldódott a helyzet, és a vendég lefekhetett. Balázs, aki a volt alakulat kommunista párttagjainak nyilvántartási irodáját vezette, tudomásomra hozta, hogy az ezredes elvtárs a tanügyi főigazgatóság pártbizottságának titkára – azaz „nagykutya”, élet-halál ura –, és most meggyűlik vele a bajom. Megrökönyödve hallgattam végig Balázs kapitány tirádáját, a rám fröcskölt szennyáradatot. Ez a Balázs –

földim, magyar ember – kulturálatlan, fanatikus egyén volt, aki minden embertársában osztályellenséget látott, a főnökeit kivéve, az ezredesnek beadagolta, hogy én elhagytam a szolgálati helyemet, és a vasútállomásra mentem, ráadásul a vendéglőben mulattam. Úgy befeketített az ezredes előtt, hogy az elrendelte letartóztatásomat és hadbírótság elé állításomat a szolgálati helyem fegyveres elhagyásáért. Innen következtettem, hogy ez a Balázs engem lesett egész délután. Másnap reggel, miután bejött Dumitrescu ezredes, a volt iskolaparancsnok – megjegyzem, igen nagy műveltségű ember volt, aki olykor Liszt Ferenc második rapszódiaját dúdolta, és egyéb téren is kimutatta nagy műveltségét – jelentettem neki a kapott parancs teljesítését, szóltam a vendéglőben való vacsorámról, beszámoltam az éj folyamán érkezett vendégről és a történetekről. Dumitrescu elment, hogy találkozzon a pártbizottság titkárával. Néhány óra elteltével visszajött, és mondta, nagy baj van, mert parancsot kapott a letartóztatásomra. Elővett és átadott nekem egy ív papírt, rajta gépelt szöveggel, amelyben tudomásomra hozza, hogy megbüntettek 15 napi zárkával, amiért vendéglőbe mentem szolgálati idő alatt. Ugyanakkor kioktatott, hogy ezt az értesítő iratot tartsam magamnál, és ne mutassam senkinek. Várjak a fejleményekre. Csak abban az esetben mutassam meg, ha rosszra fordulnának a dolgok. Meg is fogadtam a tanácsát, és a dolog elévült, nem kellett letöltenem a 15 napi zárkát, és nyilvántartásba se vették az erről szóló okmányt.

Nem lévén közvetlen parancsnokom Sepsiszentgyörgyön, közvetlenül a hadügyminisztériumtól kérvényeztem, hogy a brassói vagy valamelyik ahhoz közeli alakulathoz helyezzenek. De hiába kértem, mert Nagyszebenbe kerültem. A feleségem már tízéves régiséggel rendelkezett a tanügyben, Szebenben viszont hiába kérte az alkalmazását a szakmájában, a felelet az

volt, hogy magyar nyelvű oktatásban nincsen üres hely. Így hát három évig volt állás nélkül.

Szebenben az odakerülésem után csak egy évre kaptunk külön lakást, egy törvényszék melletti, államosított épületben, korábban a hírhedt Albina bank tulajdonában volt ez az épület. Addig is a lakhelyünk egy 6x4 méteres szobából állt, a konyhát közösen használtuk egy jogász családdal. Idősek voltak, gyerektelenek, kultúrált emberek, nagyon jól megértettük egymást. A tisztelet kölcsönös volt, mintha egy család lettünk volna. A szomszédokkal sem volt semmi nézeteltérésünk, még öt családdal laktunk közös udvaron. A többi kollégám nem volt ilyen szerencsés helyzetben. A nagy lakáshiány miatt az államosított házakban volt, hogy négy-öt család is osztozott a közös konyhán. Mesélték, megtörtént egyszer, hogy a közös tűzhelyen a fazékban fővő levesből valaki kilopta a húst, ettől kezdve aztán elkezdődött a háború. Én magam láttam, amikor meglátogattam ezt a családot, hogy a fazékban fővő ebéd láncsal és lakattal volt lekötve a fedőjén át, mert nem volt bizalmuk egymáshoz, hogy nem tűnik el ismét a hús a levesből. Ha valaki meséli nekem, nem hittem volna el, hogy van ilyen.

Annak idején, amint megérkeztem Szebenbe, október elsején jelentkeztem a gyalogostiszti iskolánál szolgálattételre. Az iskola parancsnoka Topor ezredes volt. Már korábban ismertük egymást: a katonaiskolai éveim alatt három évig felettesem volt mint a tanügyi osztály főnöke. Kiadta a parancsot, hogy csináljak rendet a gépkocsiparkban, hogy minden jól működjön, mert nagy a rendtelenség. Aztán elbeszélgettünk az építőtelenen megélt nehéz munkakörülményekről és a családról. Megkezdtem az anyagi állomány és a személyzet átvételét, ami tulajdonképpen négy felosztott alakulat állományából állt. Egy zászlóaljra való gépezet és személyzet várt rám, bár a besorolás csak szakasz-szintű volt. Voltak teherszállító eszközök, négy csoportban,

távközlési és rádiórelével felszerelt gépkocsik, utász-hidász gépek, felszerelések, gépjárművek stb. Ehhez komoly állományú személyzet is tartozott, tizenkilenc altiszt és nyolcvan közkatoná, mind gépkocsivezetők.

Az első teendőm az volt, hogy bekeríttessem a gépkocsiparkot, megszervezzem az állandó napi szolgálatot, betiltsam a gépkocsik beosztásukon kívüli és törvénytelen használatát. Semmi sem működhetett vagy közlekedhetett az üzemeltetési terven és a napiparancson kívül. Ismét ellenséget szereztem ezzel magamnak, még a nagyobb főnökök körében is. Korábban a gyalogsági tisztiiskola biztosította a szükséges gépjárműveket az altiszt iskolára, azaz egy különálló alakulat szükségleteinek a kielégítésére. Balaş alezredes volt annak a parancsnoka. A szervezeti szabály és a 101-110-es kormányrendelet ellenére az iskolakocsik csoportjából használt egy GAZ-67-es terepjáró kocsit a saját céljaira. A GAZ-67-es terepjárót – az iskolakocsik csoportjába lévén besorolva – a hadügyminiszteri parancs szerint nem volt szabad személyszállítás céljára használni. Le is állítottam, nem adtam ki többé menetlevelet neki. Másnap a szolgálatos altiszt telefonon utasítást kapott Balaş alezredestől, az altiszt iskolai parancsnokától, hogy küldje a terepjárót, mert szüksége van rá. Az altiszt megtagadta a parancsot, mondván, hogy nincsen tervbe véve a kocsik kimenetele, nincs napiparancsban adva, ezért nincs menetlevele. „Akkor csináljatok menetlevelet, és küldjed hamar!” „Nem lehet, mert nincs benzin a működtetésére.” „Akkor tegyetek bele, de hamar!” „Nem mehet ki a jármű a parkból, mert nincsen tervbe véve, nincs rá napiparancs.” „Ki adta a parancsot?”, kérdezi Balaş. „Az új szakaszparancsnok”, feleli Drăghicescu főtörzsőrmester. „Hol van? Add a telefonhoz!”

Én, jelen lévén a párbeszédnél, átvettem a telefont, és katonásan jelentkeztem. Balaş lehordott a sárga földig, megfenyegetett, hogy felkészülhetek a letartóztatásomra, be fogok vonulni a garnizon fogdájába, azzal lecsapta a telefont.

Nem volt mit tennem, fölmentem Topor ezredeshez, és jelentettem az esetet. Azt is, hogy miért állítottam le a terepjárót, hogy a miniszteri parancs értelmében jártam el. Az iskolaparancsnok nekem adott igazat: „Menj, és végezd a dolgodat – mondta –, ha valami problémád van, egyenesen hozzám gyere, és jelentsd. Most elmehetsz!”

Nem értem a hosszú folyosónak egészen a végére, amikor láttam, hogy Balaş rohan a nagyfőnök szobája felé, és bemegy oda. A főnök szobájában éppen bent volt egy őrnagy, aki ismert engem még a szentgyörgyi iskolából. Később megkeresett a gépparkban, és nevetve mesélte, hogy a parancsnok leszidta Balaş-t, és valósággal kikergette a szobájából, amikor kérte a letartóztatásomat és megbüntetésemet.

Rá egy évre, a katonaiskolák újraszervezésekor ez a Balaş a közvetlen főnököm lett. Egy olyan periódusa következett az életemnek, amikor állandó stresszben voltam. Emiatt meg a helytelen étkezés és a nem kielégítő pihenés miatt gyomorfekélyt kaptam. Balaş igen bosszúállónak bizonyult, állandóan sanyargatott, mindenbe belekötött, amit csináltam, semmi sem tetszett neki, egyszer még a beosztottjaim előtt is meg akart szégyeníteni amiatt, hogy – véleménye szerint – az ő köszöntésekor nem vertem ki szabályszerűen a díszlépést.

Egyik este kilenc óra után, amikor már mentem volna haza a munkám végeztével – reggel hat órától dolgoztam –, ahogy elhaladtam az irodája előtt, meglátott, és elég udvariasan behívott. Azt mondta: „Nézd, ma éjjel a 2. zászlóaljat riadóztatni fogom, senki sem tud erről, csak én, és most már te is. Ha megtudják, csak tőled tudhatják meg, és akkor nagy bajod lesz. Te az A-524-es terepjárót kihozod a parkból, de úgy, hogy senki ne vegye észre. És egy megjelölt helyre jössz vele hajnali két órakor. Megértetted?” „Igenis!”, válaszoltam előírászerűen. „A te autósaidat nem fogom riasztani.”

A terepjáróval ott voltam a kijelölt helyen és időben. Senki nem vette észre, hogy kijöttem vele a parkból. Balaş meg volt elégedve, és mentünk ellenőrizni, hogy hogyan zajlik a riadó a kaszárnyában, onnan pedig ki a gyülekező rajonba. A riadó lefújása után visszamentünk a kaszárnyába. Az úton hazafelé utolértük az egyik tanszék vezetőjét, egy idős ezredest, és felvettük a terepjáróba. Balaş egyszer csak azt mondja neki: „Látja, ezelőtt egy évvel nem tudtam ezzel a kocsival járni.” „Hát ugyan miért?”, kérdezte az ezredes. „Azért mert nem volt üzemanyaga. És főleg Bedő miatt.” A hangjából és hangleejtéséből kiérezhető volt a visszavágás káröröme: na ugye, hogy használok ezt a kocsit, és te mint főhadnagy a sofőröm vagy. Ez is hozzátartozott a sanyargatásomhoz.

A Szebenben való jelentkezésem második hetében, 1960. október 16-án parancsot kaptam, hogy jelentkeznek a katonai tanügy főparancsnokságán Herescu tábornoknál. Vonatra ültem, és a kijelölt időpontban megjelentem a minisztériumban. Miatán elmondtam a tábornok szobájában lévő szolgálatos tisztnek, hogy mi célból jöttem, közölte velem, hogy a főnök nincs bent, jöjjenek vissza délben. Sétáltam egyet addig a városban. A Cişmigiului park mellett találkoztam Motruna ezredessel, aki főnököm volt három évig az építészeknél. Annyira megörvendett a találkozásunknak, hogy megölelt, még meg is csókolt. Kikérdezett a munkahelyemről, a családról, mindenről. Magáról elmondta, hogy ő most az egyetemi katonai tanszékek főparancsnokságán dolgozik. Ezzel minden jót kívántunk egymásnak, és elváltunk. Déli tizenkét órára visszamentem a főparancsnokságra. A tábornok még nem érkezett vissza, a folyosón, a szobája előtt várakoztam. Egyszer csak jött egy ezredes, és amint meglátott, felkiáltott: „Nocsak, egy autóstechikai tiszt! Mit csinál itt?” Katonásan tisztelegtem, bemutatkoztam, mire ő is bemutatkozott, tudtomra adván, hogy ő az ország összes egyetemi katonai tanszékének a

főnöke, és sürgősen szüksége van egy autóstisztre. Mondom, hogy a feleségem miatt Brassóban szeretnék szolgálatot teljesíteni. Mire ő: „Éppen oda volna szükség egy autósra, mert nincs, aki tanítsa a hadseregben használatos járművek üzemeltetését”. Azt feleltem: „Ezredes elvtárs, ezt a tantárgyat három évig tanítottam a sepsiszentgyörgyi 2-es számú gyalogos továbbképző tanfolyamon.” Láttam, hogy nagyon meg van elégedve a válaszommal. Nem tudtam másra gondolni, mint hogy biztosan Motruna ezredes említett meg neki kis idővel ezelőtt, lévén hogy együtt dolgoztak. Mondom: „Ha akar rólam érdeklődni, kérdezze meg Motruna ezredest.”

Csodálkozott (feltételezem, hogy csak megjátszotta ezt a csodálkozást): „Ismer téged?” Mire mondom: „Három évig főnököm volt az építészetnél.” Erre az ezredes elment, úgy húsz perc múlva jött vissza nagy örömmel, és azt mondta: „Na, fiú, légy kemény a tábornok előtt, mért jössz hozzám. Ne is menj vissza Szebenbe, mész egyenesen Brassóba, mert a tanév megkezdődött, és nincs előadónk.”

Ez a jóhiszemű, jóakaró ezredes, úgy gondolom, még nem tudott arról, hogy a más nemzetiségűeket el kellett helyezni Erdélyből az Ókirályságban lévő alakulatokhoz. Megvolt a nagy örömöm, de hamar siralommmá változott, mert a tábornok, Herescu, és csicskája, Preda ezredes, egy Besszarábiából származó, igen erősen ruszofil valaki, aki még románul sem akart beszélni, minden képzelt hibámat felsorolták. Még azt is a rovásomra írták, hogy egy barátom, Rusu főhadnagy ittasan karambolozott, pedig ahhoz nekem abszolút semmi közöm nem volt. Később értettem meg, hogy arról volt szó, hogy Erdély területén magasabb beosztásba magyar származású tisztet nem lehetett kinevezni. Bárhogy is érveltem, a tábornok durván kitessékelt a szobájából, hogy lépjek le azonnal, a meghallgatásnak vége. A szép álom csak egy órát tartott. Az ezredes sajnálatát fejezte ki a próbálkozás sikertelensége miatt.

Később aztán már Szebenben sem maradhattam, három év után áthelyeztek Pitești-re.

Az történt ugyanis, hogy az iskola politikai osztályának propaganda-titkára, aki a felkészítésünket tartotta, egy alkalommal azt kérdi, hogy mi bánt, mert ez látszik rajtam. Elmondtam neki, hogy következő jogos rangfokozatra emelése elmaradt, mert bár a jelen rangban a törvényes időt betöltöttem, nem léptethetnek elő, mert arra nincs megfelelő beosztásom. Akkor ő lediktált nekem egy szöveget, amelyben kérem a beosztásomat egy századosi rangnak megfelelőbe. Elvette a kérvényemet, magával vitte a Hadügyminisztériumba. Rá egy két hétre hívatnak a személyzeti osztályra, ahol Găman kapitány fogad és azt mondja, hogy a kérvényedet, amit a felsőbb szervekhez írtál, pozitívan értékelték, de itt Szebenben nincsen hely, csak Pitești-en, elfogadod-e. Én, arra gondolva, hogy ha megkapom a jogos rangfokozatot, könnyebben átkerülhetek majd Brassóba, beleegyeztem, amire Găman azt mondta, írom rá a kérvényemre, hogy elfogadom a pitești-i beosztásomat. Nem világosított fel, hogy ezzel tulajdonképpen kérvényezem a Pitești-re helyezésemet. Aláírtam. A személyzeti osztály vezetőjének helyettese, Găman százados tehát azt is kimesterkedte, hogy az áthelyezésem saját kérésemre történjen, ami miatt aztán nem részesültem semmilyen anyagi támogatásban, amit a törvény egyébként biztosított volna ilyenkor. Áthelyezéskor a havi zsoldon kívül az áthelyezett rendszerint még egy egész zsoldot kapott ráadásként, és minden családtagja után még egy-egy negyed zsoldot. Azonkívül ingyen vasúti jegy járt minden családtagnak, a bútoraik és egyéb javaik elszállítására pedig ingyen bocsátottak a rendelkezésére egy vasúti vagon. Mindezekből én semmit nem kaptam. Mindenáron arra törekedtek, hogy megkeressék az életünket.

1963 december elején egy este vonatra ültem, hogy Pitești-re menjek, elfoglalni a munkahelyemet. Elbúcsúztam a családomtól, induláskor nagy pelyhekben hullt a hó, a vonat ablakából

néztem a tél bevonulását. Mikor megérkeztem Pitești-re, hideg, de napsütéses reggel fogadott. Gyalogosan mentem fel a kaszárnyába, bár nagyon messze volt az állomástól. Jelentkeztem az iskolaparancsnoknál szolgálattételre. Elég barátságosan fogadott, és nagyjából felsorolta a teendőimet. A zászlóaljparancsnok, Zărculea őrnagy bemutatott Șontea őrnagynak, ő pedig annak a szakasznak, akiket az elkövetkezendőkben ki kellett képezni jó mestereknek és katonasofőröknek, altiszti rangban kell majd továbbszolgálnak.

1963. december 31-én előléptettek kapitányi rangfokozatra. Ezzel elkezdődött a huszonöt éves pitești-i munkám, életem. A kaszárnya betegszobájában szállásoltak el, egy hónapig Trezi kapitánnyal laktunk ott együtt, akit velem egyszerre helyeztek oda. Munkaidőn kívül minden időnket együtt töltöttük, hamar összebarátkoztunk. A tiszti konyhán ettünk, időnként vendéglőben vacsoráztunk. Az elején semmi remény nem volt lakáskiutalásra. Egy hónap múltán egy öregasszonynál kaptam egy 4x4 méteres szobácskát, nem messze a kaszárnyától, de csak azazal a feltétellel fogadott be a háziasszony, ha nincs gyerekünk. Egy kis hazugsághoz folyamodtam, és azt mondtam, hogy nincs gyerekünk. Emiatt az első időben csak a feleségemet tudtam Pitești-re hozni. Egyik eltávozásom alkalmával összecsomagoltam a legszükségesebb ágy- és ruhaneműt, és a feleségemmel együtt végleg eljöttem Szebenből, Pitești-re költöztünk. Berendezkedtünk az új szálláshelyünkön.

Megtudtam, hogy a tankos tisztiiskolánál van egy üres állás a könyvtárban. Nagyon jól jött volna az a feleségemnek. Jelentkeztem a személyzeti osztály főnökénél, Renga kapitánynál. Azt mondta, írjak kérvényt, és adjam be neki. Ugyanakkor figyelmeztetett, hogy ne kérjek lakáskiutalást, mert „kérésre” jöttem, előbb azoknak utalnak ki lakást, akiket idehelyeztek. A kérvényt a feleségem könyvtári alkalmazására megírtam, de soha nem tudtam beadni, mert Renga, a személyzeti osztály főnöke min-

dig Bascovon volt, a lőtéren. Majdnem egy hónapig próbálkoztam, de akárhányszor kerestem, mindig azt felelték: a lőtérre ment. Nyilvánvaló hazugság volt, nem igen volt mit keresnie neki ott, a katonai felkészítés során a tisztek legfeljebb egy évben egyszer vettek részt lögyakorlaton. Kezdttem gyanakodni, hogy azon mesterkednek, hogy ne alkalmazzák a feleségemet könyvtárosként. Később megtudtam, hogy abból az alakulatból más tisztek feleségei is, heten(!), vártak erre az állásra.

1964. január közepén az iskolánk életének ellenőrzése végett Pitești-re érkezett egy nagyszámú tisztikar, Herescu tábornok vezetésével. Mikor találkoztam ezekkel a tisztekkel, kiderült, hogy többen is ismertek engem Sepsiszentgyörgyről, egyesek tanítványaim voltak. Kérdezték, mi járatban vagyok Pitești-en, mire én azt feleltem, hogy ide helyeztek. Tovább faggatnak, hogy meg vagyok-e elégedve a beosztásommal. Mondtam, hogy igen, de szeretném, ha a feleségemet is alkalmaznák a tisztiiskola könyvtárában: van ott egy betöltetlen, üres hely, de attól tartok, hogy másnak szánták, engem mellőznek. Megígérték, hogy beszélnek Herescu tábornokkal az érdekemben. Jól esett a segítőkészségük. Egy nap telefonon értesítettek, hogy sürgősen jelentkezsek a tisztiiskola káderosztályán Renga századosnál. Renga most kivételesen nem volt a lőtéren, amint beléptem, odatett, hogy írjak gyorsan kérvényt, mert a tábornok érdeklődött a könyvtári poszt betöltése felől, és szeretné, ha alkalmaznák a feleségemet a könyvtárban. A kérvényt megírtam, és átadtam Rengának. A tábornok azt írta a kérvényemre, hogy: „Ha az állás nincsen betöltve, a tiszt felesége legyen alkalmazva.” Ezzel nagyjából el is volt intézve a dolog, de hogy ne legyen szóbeszéd, mégis csak megtartották a versenyvizsgát a nyolc hölgygel. Eminescu költészetét kellett elemezniük, és tanúságot kellett tenni valami minimális könyvtári ismeretről. Elkeseredetten jött haza a feleségem, hogy ő csak két oldalt írt, és a többiek mind többet. A vizsga utáni nap délutánján bejött hozzánk a szomszédunk, Vera –

aki szintén könyvtáros volt, és sokat magyarázott a feleségemnek a könyvtári tevékenységről és a könyvek tizedes besorolásának a szabályairól –, és közölte a feleségemmel, hogy másnap reggel egy igazolványba való fényképpel jelentkezzen szolgálatra az alakulatnál. Megvolt a nagy öröm: beigazolódtott, hogy nem a mennyiség a fontos, hanem a minőség. Végre sikerült fizetési állásba kerülnie a feleségemnek. Hamarosan megbarátkozott az alakulatban dolgozó asszonyokkal, és könnyen beletanult a könyvtáros mesterségbe is.

A lakásunk nem felelt meg az igényeinknek, de legalább együtt voltunk a feleségemmel. Csak a gyerekünk hiányzott nagyon. Őt az illyefalvi nagynénjénél hagytuk majdnem egy évig a lakhatási lehetőségek hiánya miatt. Ekkor négyéves volt.

1964 novemberében az alakulatunknak kiutaltak néhány új lakosztályt. Reménykedtem, hogy én is kapok egyet. Az iskolánk parancsnoka magához rendelte azokat, akiknek szükségük volt lakásra. Nekem azt javasolta, hogy fogadjak el egy kétszobás lakást közösen az egyik kollégámmal, akinek szintén volt egy gyereke. Ezt az ajánlatot visszautasítottam, mire a Tănăsescu ezredes, a parancsnok rám förmedt: „Nem kínállak sokáig, van, akinek adjam. Elmehetsz!”

Továbbra is lakás nélkül maradtunk, nagy bánatunkra. Engem ez az eljárás nagyon elkésérített, a feleségem sírt, hogy a gyerekünk nem lehet velünk. A bánat és a stressz miatt kiújult a gyomorfekélyem, be kellett utaljanak a pitești-i katonakórházba kényszeri kezelésre. Utána, december közepétől még kaptam húsznapos betegszabadságot. Hazamentem Kőröspatakra a szüleimhez, és magamhoz vettem a fiamat is. Szilveszter is beleesett a betegszabadságom idejébe. Úgy egyeztünk a feleségemmel, hogy szilveszterezni, újévet ünnepelni ő is hazajön Kőröspatakra. Az árkosi katonalakulat parancsnoka meghívott, hogy ha nem megyünk máshová szilveszterezni, menjünk hozzájuk, az alakulatnál szerveztek mulatságot. El is fogadtuk a meghívást. A mu-

latság nagyon jól sikerült, volt étel-ital bőven, jó zene, társaság, minden.

Lassan letelt a betegszabadságom, és visszamentünk Pitești-re. Január 4-én álltam ismét munkába. 1965-öt írtunk. Mentem reggel, hogy fogadjam a század jelentését, s útközben találkoztam Rizioi kollégámmal. Kérde tőlem, hogy elvettem-e a lakásom kulcsát. Nem értettem, milyen kulcsot kellett volna elvenni. Rá is kérdeztem: „Milyen, kulcsot te?” Mire azt mondja: „Adtak neked is egy új lakást.” Nem hittem, gondoltam, csak ugrat. A jelentés után elindultam az irodám felé. A főbejárat kapunál lévő katoná értesített, hogy keres a feleségem, és menjek a kapuhoz. Mikor odaérek, látom, hogy a feleségem feltartja a kezét, és mutatja az új lakásunk kulcsait. Soha nagyobb öröm nem kell, mint ez! Megkaptuk az első olyan lakásunkat, amelyben nem kellett közösködnünk, és a családomat egybe tudtam gyűjteni. A régi egyszobás, igen rossz állapotban levő lakásunkból teherkocsival elszállítottuk a személyes holmikat az új lakásba. Kétszoba-konyha, összkomfortos, vadonatúj lakás kaptunk a feleségem alakulatának a parancsnoka, Milea ezredes – a későbbi tábornok és hadügyminiszter – jóvoltából. Még takarítanunk sem kellett, mert mindent a lehető legtisztábban kaptuk meg: a parketta felcsiszolva, a központi fűtés olyan jól működött, hogy az erkély felőli ajtót még januárban is nyitva kellett hogy hagyjuk. A kisebbik szobában leterítettünk egy paplant, azon aludtunk, takarózni nem is kellett, olyan meleg volt. Az első teendőm az volt, hogy értesítettem a szüleimet a minket ért örömről. Édesapám felpakolta a sógoromat szilvapálinkával, élelemmel, adott neki ötezer lej a Szebenből való átköltözésem fedezésére, és egyik unokaöcsém, Bedő Sándorral együtt elküldte Pitești-re. Nem értesítettek minket, hogy érkeznek. Egyik este váratlanul kopogtattak az ajtón, és amint kinyitottam, szembeálltam magamat Dezső sógorommal és az unokaöcsém. A sógor rettenetesen fel volt háborodva, szitkozódott, mert a

nagy csomagjukkal eltévedtek, és főlegesen megmászták több lépcsőház emeleiteit, amíg reánk találtak. De ahogy megkóstoltuk a szilvóriumot, megnyugodott lassan. Jöhetett utána a házi szalonna és a vereshagyma. Másnap kértem pár nap szabadságot, hogy elhozhasam a Szebenben maradt holmimat és a bútoraimat.

Vonattal utaztunk Szebenbe. Ott sikerült megfogadnom egy héttonnás Skoda típusú tehergépkocsit. Korán reggel a korábbi lakásom elé jött a teherkocsi, felraktuk rá az összes holmit, bútorokat, és kora délelőtt elindultunk az Olt völgyén Pitești felé a januári hidegben. A kabinban csak két hely volt a sofőr mellett, ott ültünk mi, a feleségemmel. A sógort és az unokaöcsémet betettük a raktérbe az ágyneműk és a pokrócok közé. Időnként megálltunk megkérdezni, hogy jól utaznak-e. Nem volt semmi probléma Pitești-ig. Megérkeztünk szerencsésen, a holmit hamar felhordtuk az új lakásba. A bútoraim többi részét Illyefalváról vasúti vagonnal szállítottuk az új lakhelyünkre. Nagy öröm volt, hogy a család végre együtt lehetett, és lett jó lakásunk az elkövetkező huszonöt évre.

Az említett miniszteri munkakiértékelő ellenőrzés alkalmával az AK-47-tel való lövészen az osztályom egyáltalán nem remekelt, ami, bár nem az én hibámból történt, nagyon elkésérített. A szakasz ezen a téren nem volt kellőképpen felkészülve. De nemcsak az én szakaszom, hanem az egész zászlóalj elégtelenül teljesített. Kötelezték, hogy küszöböljük ki a hiányosságot március végéig, amikor újra jönnek ellenőrizni. Szorosra fogtam a gyeplőt, és nemcsak a szokásos munkaidőmet, de a délutáni szabadidőmet is a gyakorló lőtéren töltöttem. Szigorúan ellenőriztem külön-külön minden egyes tanulomat, és addig nem engedtem tovább, amíg nem volt tisztában a lövészeti szabályokkal, és nem tudta alkalmazni azokat a gyakorlatban. Szerkesztettem egy hordozható minipoligont. A normális méretű céltábláknak

megfelelően elkészítettem azok kicsinyített mását: álló- és mell-tábla típusokat. Tíz milliméteres acéllemezből készítettem őket, rászereltem egy tengelyre, a tengely alatti részükre ellensúlyt hegesztettem, ami álló helyzetben tartotta őket, a tengelyt elforgattam kilencven fokkal, így a kis céltáblákat külön-külön fekvő, azaz nem látható helyzetben tudtam tartani az erre kialakított elektromágnes mozgó vasmagjával, és árammegszakítással az ellensúlyok álló helyzetbe hozták azokat. Így 5,6 milliméteres kispuskával, éles lövedékkel, 25 méterre addig lövöttem mindenik tanulóval, amíg sikeresen teljesítette az elvárásokat. Ezt a módszert alkalmaztam a zászlóalj minden egyes tanulójaival. Az eredmény nem maradt el. A márciusi ellenőrzés alkalmával a zászlóalj jó jegyre vizsgázott az AKM-47-es kézi fegyveres lövészen, mindenki megelégedésére.

Az én feladatomból volt a szakaszom általános katonai kiképzése, közben pedig technikai tantárgyakból is tartottam előadást, amikor szükség volt rá.

A minipoligonnak nagy sikere lett. A főparancsnok elrendelte, hogy az iskola műhelyében készítsünk több példányt belőle, és küldjük szét az összes katonaiskolába. Miután Atanasiu tábornok megjegyezte, hogy csak nappal lehet használni, éjjeli lövészen nem, tovább újítottam rajta. Kerékpárlámpát szereltem a szerkezet dobozába belsejébe, így az előírt időközökben megvilágítva a kis céltáblákat, láthatóvá tettem azokat, ahogy szükséges az éjjeli gyakorlathoz. A berendezést egy 12 voltos autóakkumulátorral működtettem, és azt a céltáblák háta mögött a földbe beásta, hogy ne találja el a lövedék.

Parancsot kaptam, hogy vigyem el a minipoligont Fogarasra, a katonatanügyi főosztály által szervezett kiállításra, ahol katonaiskolai szemléltető és segédeszközöket mutattak be. Gyorsan felújítottam: újrafestettem, rendbetettem az áramvezetékeket és a kapcsolókat, és jelentkeztem a kiállításra. Izgalommal vártam, hogy hogyan értékeli a „tákolmányomat”. Megérkezett

egy sereg rangos tiszt társaságában az én régi „barátom”, Balas alezredes is. A tábornok nem várt módon érdeklődött a szerkezet iránt, dicsérte a hasznosságáért, és parancsba adta, hogy gyártanak belőle többet. Kért, hogy csináljam meg a technikai leírását, ami szükséges ahhoz, hogy elismertessem mint újítást, és sürgősen adjam be a dossziét, hogy általánosan alkalmazni lehessen. A sikerem láttán régi zaklatóm, Balas elkezdett dicsekedni a többiek előtt, hogy én az ő beosztottja voltam, és veregette a vállamat nagy büszkén, még át is ölelt. Más tollával ékeskedve ő is részesülni akart a dicséretből.

Összeállítottam a szükséges dokumentációt az előírásoknak megfelelően, és beadtam az iskolánkban működő, újításokat elbíráló bizottságnak. A komisszió elnöke, Spätäruc alezredes vette át a dokumentációt, és rögtön el is tulajdonította, mintha az ő találmánya lett volna a minipoligon. Csak annyit továbbított a felső szervekhez, hogy az alakulatunkban „megvalósult” egy minipoligon. Anyagi jutalmat tehát nem kaptam az újításért, bár járt volna. Közben állandóan foglalkoztam a szemléltető anyagok jobbításával. Kidolgoztam egy harctéri modellt: egy homokládában kis tankokat lehetett mozgatni távvezérléssel, rádióon vagy elektromechanika segítségével. Még mindig naiv voltam, és megbíztam az emberek becsületességében. Ezt is bemutattam az újítási bizottság egyik tagjának, Dumitru alezredesnek, és elmagyaráztam neki a működését. Csakhogy ezt az újításomat is eltulajdonították. 3000 lej prémiumot kapott érte az alezredes, majdnem kéthavi fizetést jelentett az akkor.

Egyszer a gyalogsági és tankos főosztálytól érkezett az alakulatunkhoz egy ezredes, aki, ismerve a képességeimet, megkért, hogy találjak ki valamit, mert a lövészetek alkalmával százezer számra vesznek el az üres töltényhüvelyek, és fennáll a gyanú, hogy ilyenkor nem mindig csak az üres hüvelyek vesznek el, hanem éles töltények is lehetnek közöttük, és azokat másféle célokra is fel lehet használni. Szüksége volt egy olyan készülékre,

Következő napi program előkészítése beosztottjaimmal

Érkezés a táborba, századom élén

amely az AKM-47-esnél a tüzelés alatt kidobott üres hüvelyeket kifogja, azaz egy erre a célra kialakított könnyű tartályra. Vettem egy fegyvert és egy mérőműszert, és egy nap alatt megszerkesztettem a készüléket, másnap az iskola műhelyben megcsináltam a kísérleti darabot, harmadik nap pedig a gyalogsági lőtérén élesben ki is próbáltam. Az eredmény: tökéletesen működött, egyetlen hüvely sem veszett el, akárhányszor ismételt meg a sorozatot. Egy hét múlva kaptam érte 800 lej prémiumot.

Ezután egy másik újtáson gondolkodtam: a tüzelés után kiürült táruk újratöltésén. Onnan indult ki az ötlet, hogy miközben az újonnan bevezetett TAB-72-sel lehetővé vált, hogy a gyalogsági raj menet közben is tudott tüzelni, a csapat egyik tagja nem tudott lőni, mert nem volt számára tüzelőrés. Arra gondoltam, hogy ez a harcos gyorsan újratölthetné a lövés közben kiürült tárukat egy megfelelő készülékkel. Első lépésben felmértem, mennyi időre van szükség az üres táruk kézzel való újratöltéséhez. Több tanuló bevonásával megállapítottam, hogy erre, az illető kezűgyességének függvényében, fél perc és két perc közötti időre van szükség. Elgondolásom szerint egy, az általam tervezett készülékkel elméletileg 520 töltényt lehet majd betölteni kb. egy perc alatt, ami azt jelenti, hogy több mint 17 tár tölthető újra. Ha ennek csak a negyedét teljesítjük, úgy is több mint négy tárat töltünk újra percenként. Nem is lehet ennél többet ennyi idő alatt folyamatosan kilőni. Jó pár éjjelen át gondolkodtam, számításokat végeztem, aztán elkészítettem a kísérleti készüléket az iskola szerszámgép-műhelyében. Egy kis ablaktörő villanymotor segítségével működött, amelyet a TAB villamoshálózatára lehetett kapcsolni. Amikor az üres tár megtelt, a töltés magától leállt, majd újraindult egy újabb üres tár behelyezésével. Bemutattam az újtó bizottság egyik mérnök tagjának. Elismeréssel volt a készülékem iránt, csak az volt a baj, hogy szerinte ahhoz, hogy sikere legyen, nem lehettem csak én egyedül a megalkotója, egy több tagból álló csapatra lett volna szükség a

szabadalmaztatásához. Én viszont nem akartam a munkám eredményét megosztani a párttitkárral és más léhűtő, hozzá nem értő személyekkel, ezért szétszedtem a készüléket, és többé nem foglalkoztam vele.

Meg kell említenem, hogy a berendezést előtte még megmutattam egy pártfogómnak a főparancsnokságtól, Mitroescu ezredesnek. Ez az ezredes az előző tanév eredményeinek a kiértékelésekor bírálta az iskolánkat, hogy sok a mérnök és a technikus, de túl kevés az újtás. Az egyik kolléga akkor azzal mentegőzött, hogy azért nincs lelkesedés az újtások iránt, mert egy év is eltelik, amíg egy beadványra feleletet kapunk. Mitroescu ezredes kérte, hogy mondjon konkrét példát. A kollégám az én esetemet említette a minipoligonnal. Az ezredes megkérdezte az iskolaparancsnok helyettesét, hogy ez igaz-e. Az igenlő válasza megígérte, érdeklődni fog az illető szerveknél, hogy mi a helyzet ezzel kapcsolatban. Egy idő után érkezett az alakulatunkba egy bizottság, és többek között az én esetemet is kivizsgálták. Ennek a csoportnak a vezetője, aki személyesen is ismert engem, közölte velem, hogy nyilvánvaló a lopás. Az, akiben megbíztam, és akinek odaadtam a technikai leírást mindenféle iktatószám nélkül, nem közölte, hogy kinek a találmánya volt a minipoligon, azért maradt el a díjazás. Nem volt mit tennem, lenyeltem a keserűséget, amit a becsületes barátunk vélt kolléga okozott.

Egy másik alkalommal Mitroescu ezredes magához hivatott, és kérdezte, kaptam-e jutalmat az újtásomért, és foglalkozom-e még valami mással. Mondtam, hogy semmi választ nem kaptam még, de egy újabb készüléket próbálok megalkotni, amivel gyorsan újra lehet tölteni az AKM-47-es üres tárát. Kérte, hogy mutassam meg neki. Odaadta egy katonai mérnöknek, aki vele együtt érkezett hozzánk, és a véleményét kérte. Az megnézegette, kérdéseket tett fel nekem, majd azt felelte, hogy technikai szempontból nagyon jó és hasznos készülék. Nagy elismerésnek éreztem. Ezután odavezetett a tábornokhoz, jelentette neki

az esetemet a minipoligonnal, és elmondta, hogy még más újtással is foglalkozom. Be kellett mutassam a tábournoknak is a minipoligont. Miután elmagyaráztam a működését, a tábournok azt mondja: „Nagyon jó felszerelés, és hasznos, de nem tudom bejegyeztetni, mert mi is csináltunk egy ilyet, ugyanígy működik, mint a tied, csak annyiban különbözik, hogy mi nem akkumulátorral működtetjük, hanem transzformátorral, a villamos hálózattól tápláljuk árammal. Tudod, a nemzetgazdaságnak nagy szüksége van az ólomra, amit az akkumulátorokban használnak. Ti csak használjátok nyugodtan ezt nálatok, az alakulatban, de nem tudok két ugyanolyan szerkezetet jutalmazni.”

Rájöttem, hogy már ellopták az ötletemet. De akik úgy gondolták, hogy árammal lehet működtetni ezt a készüléket, azok nem gondoltak arra, hogy nincs villamoshálózat a gyakorlótérben: a fatörzseken nincs áramelosztó, hogy rákapcsolódjanak. Többé nem volt kedvem az újításokhoz. Csak arra volt gondom, hogy állandóan modernizáljam a használatban levő gépek technikai szemléltető anyagát.

Az iskola vezetősége nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy mi, tanárok elsajátítsuk a megfelelő metodikai ismereteket. Minden hónapban felkészítő gyakorlaton vettünk részt: egy gyakorlati órát és egy elméleti órát kellett levezessünk úgy, hogy egyesek közülünk a diákok, mások a tanárok szerepébe kerültek. És ezt addig ismételtették velünk, amíg hiba nélkül megtartottunk egy elméleti vagy egy gyakorlati órát. Sorra részt vettünk a kollégák vezette órákon, és utána kiértékeltek, hogy mi volt jó, és mi nem. Így lassan belejöttünk a tanításba. Már azzal kezdtünk versengeni a kollégák közt, hogy kinek a szakasza ér el jobb eredményeket. A katonai jellegű tantárgyak tanítása a szakaszparancsnok feladata volt. Öndicséret nélkül állítom: én szinte mindig első helyet értem el, néha másodikat.

A katonai jellegű tantárgyakon kívül a gépjárművekről is kellett tartunk előadást: a felépítésükről, a működésükről, a

karbantartásukról és a javításukról. Eleinte még nem voltunk úgy megterhelve, de eljött az az idő, hogy a politikai tantárgyakon kívül az összes tantárgyat – tizenkilencet! – a szakasz- és századparancsnokok tanították. Minden évfolyamot elvittünk gyakorlatozni járműgyártó, illetve járműjavító üzemekbe, ahol egy hónap alatt minden munkafolyamatban részt vettek. Úgyisintén a hadsereg különböző alakulataiba is elvittük őket.

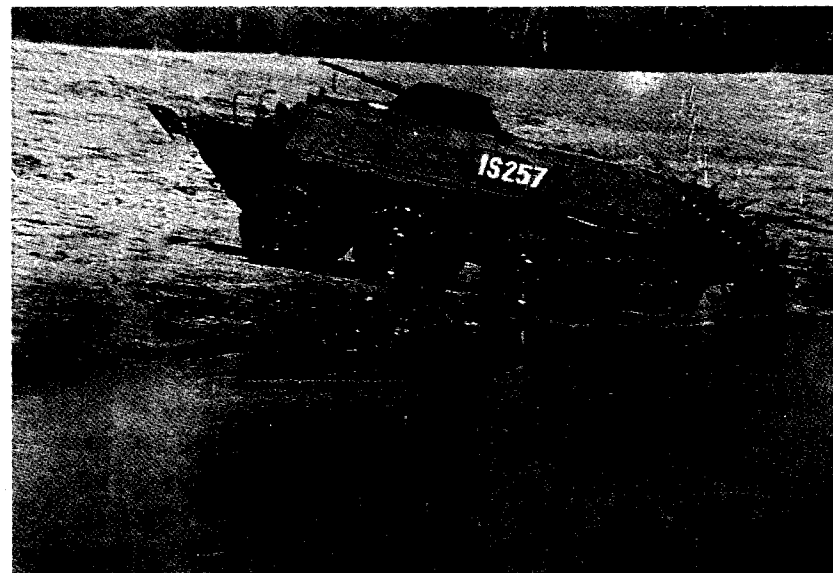
Amikor a szakaszom kétévi kiképzés után, nyár elején közeledett az iskola befejezéséhez, már júliusban elkezdtünk készülni az augusztus 23-i ünnepségre, ugyanis akkor léptették elő a végzősöket, ünnepélyes keretek között. Megkezdtem a díszfelvonulás betanítását. Az aszfaltozott útszakaszon keresztbe mésszel vonalakat húztam egymástól hetven centiméter távolságra. Ezek segítségével betanítottam az egyforma hosszú lépéseket minden tanulónak. Százhusz lépést kellett megtegyenek percenként menetelés közben. Egy hónapig mindennap egy órát gyakoroltuk ezt, és a gyakorlás meghozta a gyümölcsét. Szép látvány volt, ahogy a tanulók egyszerre meneteltek a száztagú blokkokban, meg is dicsérték érte. Megtörtént a tanulóim előléptetése az első altiszti rangra, megvolt az ünnepi ebéd, az első zsold, az utazási okmányok kiosztása és végül a búcsúzás.

A végzős tanulók elmenetele után kétnapi pihenőt kaptunk, azután, augusztus 25-én kezdtek érkezni a felvételizők. 3-7 jelentkező volt egy helyre. A jelölteknek étkezést és szállást kellett biztosítsunk a felvételi vizsgák idejére. Aztán ki kellett szűrni a nem megfelelőket az orvosi vizsgálat során, majd következett a fizikai állóképesség felmérése és az írásbeli elméleti vizsga. Ez az egész tíz napot tartott, azokat, akiknek sikerült a felvételijük, tíz napra hazaengedtük, iskolakezdésig. Addig mi tíznapi pszicho-pedagógiai és metodikai képzésen vettünk részt. Keményen dolgoztunk mindennap, hogy mi, oktatók is alkalmazni tudjuk az elméletben tanultakat. A tanulók hálószoáinak

századonkénti elosztását és berendezését is mi végeztük, személyesen.

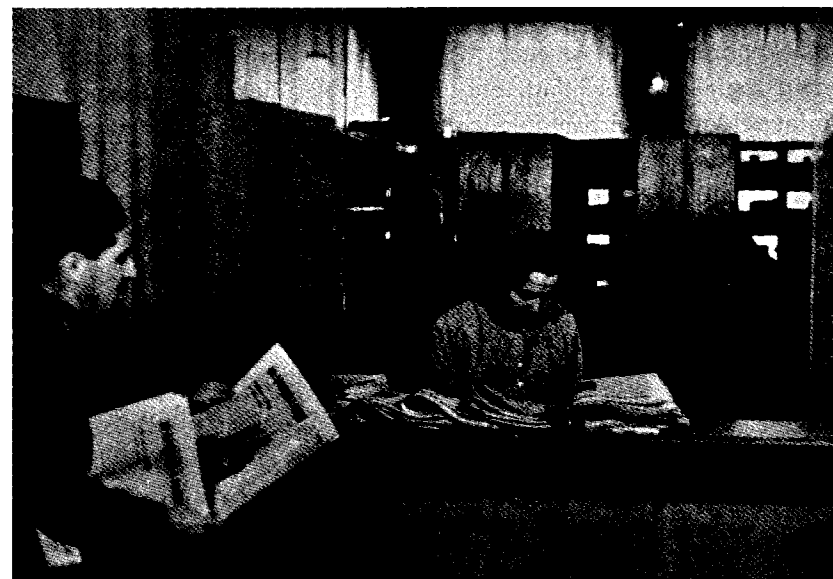
Egy idő után nagy szükség lett olyan altisztekre, akik tudnak TAB-72-t vezetni, mivel megkezdődött az alakulatok feltöltése ilyen harckocsikkal. A kiképzésük lerövidült egy évre, de csak olyan tanulókat vettek fel, akiknek folyamatban volt a kötelező katonai kiképzésük: közkatonák soraiból is toboroztak tehát hallgatókat.

A századparancsnok, Şontea őrnagy, később Apetrei és Pietrăreanu őrnagyok a négy év alatt nagyon sokat hiányoztak, így én mint rangidős kellett hogy vezessem a századunkat. Nem zúgolódtam, mert sokat tanultam ezáltal. Volt elégtételeim bőven, de persze voltak kellemetlenségeim is. Minden évben ki-neveztünk szakasz- és századparancsnok-helyettesnek egyet a jó magaviseletűek és jól tanulók közül, akik olyankor, amikor a tisztek nem voltak a kaszárnyában, vezették a személyzet napi programját. Pár alkalommal magyar nemzetiségű tanuló is került ilyen beosztásba. Ezeknek néha – csakis négy szemközt – magyarul adtam különböző utasításokat. Valakinek így is a fülebe jutott ez, és sérelmezte – valószínűleg arról a besúgóról van szó, aki meg volt bízva a megfigyeléssel –, ezért feljelentett az iskola pártvezetőségénél, hogy magyarul adok utasítást a beosztottjaimnak. Egy szombat reggel, rendszerint ilyenkor ismertették a heti politikai eseményeket a személyzettel, nem jelent meg egyik század parancsnoka sem, és utasítást sem adott senki, hogy a zászlóalj milyen programot kövessen. Mint rangidős, elmentem utasítás kérni a felsőbb vezetőségtől, hogy mit csináljon a zászlóalj. A parancsnoki épület előtt az iskolaparancsnok, a politikai helyettese, a vezérkari főnök és két, az elhárítóknál szolgáló tiszt beszélgetett. Odamentem hozzájuk, tisztelegtem Tănăsescu ezredes iskolaparancsnok előtt, és kértem, adjon utasítást, milyen tevékenységet folytasson a zászlóalj. A parancsnok azt mondta, hogy küldjem be a tanulókat a tantermekbe, és

A TAB – a páncélozott kételtű harckocsi, amelynek működését, kezelését, karbantartását oktattam

Feleségem a piteşti-i katonai egység könyvtárában

folytassák a tanulást. Engedélyt kaptam az eltávozásra, megfordultam, de amikor éppen készültem eltávozni, Toderica ezredes, a politikai helyettes és a pártbizottság titkára engedélyt kért a parancsnoktól, hogy ott marasztalhasson, mert még akar mondani nekem valamit. Megálltam vele szembe, mire ő azt mondja: „Kapitány, a kaszárnyában a hivatalos nyelv a román, többé meg ne halljam, hogy más nyelvet is használ!” Erre a kioktatásra akaratom ellenére kicsordult a könny a szememből, és lefutott az arcomon. Erősen megbántott, nem jött, hogy higgyem, hogy éppen a párttitkár beszél így egy párttaggal. Ettől a jelentől csak fokozódott a megvetésem a kommunista párttal szemben, és ezután már csak kényszerből tevékenykedtem politikai téren. Azokban az években magyar mivoltom miatt többet kellett tanuljak és dolgozzak, mint a többségiek, mégis nehezebben haladtam feljebb a ranglétrán.

A század, amelyben tevékenykedtem, gépjárművezető altiszteket képezett ki – előnyben részesültek azok, akiknek hivatásos gépjárművezető engedélye volt. Ennek a századnak a vezetésétől mindenki húzódozott, mert ezek a tanulók különbnek képezték magukat másoknál. Csak náluk „sofőrebb” személy tudta őket irányítani. Az igaz, hogy kitűntek emberismeretben, mert foglalkozásuk miatt több emberrel kerültek kapcsolatba, mint például a gyárban dolgozó vasesztergályos, aki csak a mesterével érintkezett egész nap. Én tudtam bánni velük, megértettem velük, hogy nincs olyan tudás, amit ne lehetne gyarapítani. Akadt egyszer egy tanulóm, akinek hivatásos jogosítványa volt, és az óramon, amikor a motorblokkról tartottam előadást, nem figyelt. Megszólítottam. Azt felelte, hogy neki ebben az iskolában nincs mit tanulnia. Eltekintettem a nevelatlenségétől, de utána bebizonyítottam neki, hogy mennyire tudatlan a mesterségben. Végül belátta, hogy igenis, nagyon sok tanulnivalója van még.

Azon túl, hogy nagy hangsúlyt fektettem a tanulóim jó elátására, életkörülményeire, igyekeztem mindig emberségesen viszonyulni hozzájuk. Figyeltem az arcukat, és ha láttam, hogy valakit gondok terhelnek, elbeszélgettem vele. Egyszer úgy tűnt, hogy az egyik katonám különösen szomorú a reggeli szemlén. Magamhoz hívtam, és megtudtam, az nyomasztja, hogy a szülei egy brassói üzemnek kell fizessenek miatta, mert érettségi után nem ment oda dolgozni, hanem ide jött, a katonaiskolába. Elküldtem, menjen órára. Tudtam, hogy a hadügyminisztérium egyezséget kötött a többi minisztériummal, amelynek értelmében azok a tanulók, akiket más területen képeztek ki, de érettségi után nem mentek el dolgozni arra a területre, mert katonaiskolában tanultak tovább, nem kell megfizessék a korábbi iskoláztatásukat. Első lépésként kértem a személyzeti osztálytól egy igazolást a tanulóm nevére, hogy a katonaiskolánkba jár, majd háromnap eltávozást kértem a számára, hogy jelentkezhessen a brassói törvényszéken, ahova idézést kapott, mert ott tárgyalták az esetét. A déli szemlén odaadtam neki a szükséges papírokat, és megtanítottam, hogy mit kell mondania. A fiú nagy örömmel tért vissza, és jelentette, hogy nem kell megfizessék a szülei az üzembeli iskoláztatását, sőt még azt a 7500 lejt is visszaadják nekik, amit eddig levontak a fizetésükből. Pár nap múlva a fiú szülei bejöttek a városba, a kaszárnyában kerestek, hogy meghálálják nekem a visszakapott pénzt. A kapunál szolgálatot teljesítő katona egyszer csak bejön az osztályomba, és jelenti, hogy keresnek a kapunál. Mondom, várjanak szünetig. Óra végén kiementem a kapuhoz. Ott állt egy nálam jó fejfel magasabb férfi. Kérdezem tőle jó hangosan, hogy ki keres. Azt mondja: „Kapitány úr, én keresem, a diákja apja, akin nemrég segített. Jöttünk, hogy megháláljuk, amit értünk tett.” És elővett, elémbe tett egy tízliteres korsó argeși-i cujkát. A felesége is előlépett egy nagy kakassal a hóna alatt, azt is nekem hozták hálájuk jeléül. Azt sem tudtam, mit tegyek nagy hirtelen. Mondom: „Ha azonnal

nem mennek el a halájuk jelével együtt, hívom a milíciát, jelentem magukat. Nem anyagi juttatásért tettem, amit tettem. Menjenek a dolgukra!”

Azzal otthagytam őket. Este hazamentünk a feleségemmel. Az ajtót egy pillanatra nyitva hagytuk, amíg az esőben átázott vizes kabátunkat, cipőnket levetettük. Amint megfordultam, hogy az ajtót tegyem be, ott látom a tanulóm apját, a lábát a küszöbre tette, hogy ne tudjam becsukni az ajtót. Azt mondja: „Kapitány úr, én becsületes szénbányász vagyok, és tudom, hogy mi a jótett meghálálása. Fogadja el ezt a kis figyelmességet a hálánk jeléül!” Hiába tiltakoztam, bejött az előszobába, a korszót letette a konyhába. Rászólt a feleségére, hogy mit áll ott az előszobában, menjen, segítsen a gazdasszonynak levágni a kakast. Nem tudtam szabadulni tőlük. Töltöttem nekik egy-egy pohár szilvapálinkát a magaméból, koccintottunk. Végül is beláttam, hogy ha nem fogadom el az ajándékukat, megsértem őket.

Amíg mi a feleségemmel munkába jártunk, a fiamra a napközben felügyeltek – napközben ott mind a nevelése, mind az étkezése biztosítva volt. Óvónői, az igen kedves Cornelia Popescu és Fazakas Margit jó barátaink voltak, ezért különösen jól foglalkoztak vele. Bevittük reggel hét óra előtt, és délután hatkor kellett hazahozzuk. Később, amikor már iskolába járt, egyedül kellett nyolc órára bemennie, és déli tizenkét órakor hazajönnie. Az iskolája nagyon közel volt, de egy igen forgalmas úton kellett átgátnia. Megtanítottam, hogy csak a zebrán menjen át, és nagyon jól nézzen szét, nem jön-e valami jármű. Betartotta ezt, így nem is történt semmi baj egész iskolai évei alatt. Annyi gond volt vele, hogy nem akart étkezni rendszeresen: magasra nőtt ugyan, de nagyon sovány volt. Az étvágya gerjesztése érdekében beszéltem a sporttanárjával, hogy foglalkozzon többet vele, vigye a sportpályára, mert a fizikai alkata által alkalmas a sportolásra.

Ahogy elkezdett sportolni, az étvágya is megjött valamenynyire, jó teljesítményei voltak, a csapatával 1973-ban megnyerték az országos tetratlon versenyt, azaz országos bajnokok lettek. Középiskolás évei alatt 100 méteres és 200 méteres síkfutásban megyei bajnokságot nyert.

De azért még néha voltak problémák az evéssel: ha valami bántotta, nem nyúlt az ételhez. Egyszer egy ebéd alkalmával kémenyen megszidtam, mert nem akart enni, erre elkezdett sírni: „Apja, maga tudna-e enni, ha ki akarnák csapni az iskolából?” Kezdtém vallatni, hogy mi történt. Elmesélte, hogy felpofozta egy osztálytársát, mert az *boanghennek* nevezte őt. Ennek az osztálytársának az apja a szekuritáténál volt tiszt, azért csináltak akkora ügyet a dologból. „Jól tetted, hogy nem hagytad magad, de nem így kellett volna elintézzed, hanem jelentened kellett volna az osztályfőnöködnek.” Másnap bementem az iskolába, hogy beszéljek az osztályfőnökével, nehogy kicsapják. Paul Popescu tanár volt az osztályfőnöke, korábban igazi úriembernek ismertem. Mondom neki, hogy ki vagyok, és hogy az én fiamat akarják kicsapni. Erre a tanár elmesélte, hogy azért, mert megverte egy osztálytársát. Kértem: „Tanár úr, tudja-e, hogy miért verte meg a fiam az osztálytársát?” „Nem”, felelte. „Azért mert leboanghenozta őt.” „Ezt nem tudtam, de ha igaz, nem kell félnie, Bedő úr, a fia nem lesz kicsapva.” És szavának is állt, becsületes ember volt.

Ha ünnepnapon teljesítettünk szolgálatot az alakulatban, azért hétköznapi járt egy szabadnap. Megtörtént, hogy két-három szabadnapot is összegyűjtöttünk, hogy autóbusszal menjünk, és meglátogassuk a szüleinket. Augusztus 23-án, Románia akkori nemzeti ünnepén már eleve több szabadnap járt, hacsak nem osztottak be szolgálatosnak. Egyik augusztus 23-a előtt, 1968-at írtunk, megnéztem a kiírást, és örvendezve állapítottam meg, hogy a háromnapos ünnep idejére egyszer sem tettek be szolgálatra.

Terveztük, hogy hogyan fogjuk eltölteni ezeket a napokat: kirándulással, vagy hazamegyünk a szüleinkhez. A terveinkbe azonban beleszólt a politika. Akkor történt, hogy a Szovjetunió vezetésével a Varsói Szerződés államai – Románia kivételével – megszállták Csehszlovákiát, mert kilógott a kommunista sorból, és vissza kellett terelni oda. A román kormány elrendelte a munkásgárda tömeges felfegyverzését, és nagy tömegben fel is vonultatta az augusztus 23-i ünnepeken, minden megyeszékhelyen, így Bukarestben is. Először történt a munkásgárda zászlóaljakra szervezése, és AKM-47-es géppisztollyal való felszerelése.

Augusztus 21-én délután riadóztatva behívtak a kaszárnyába. A parancsnok ismertette, hogy mi történt Csehszlovákiában, felhívta a figyelmünket, hogy legyünk készek a hadiállapotra, és azzal hazaengedett. Este kilenckor azonban ismét riadóztattak, de most már bőrrönddel kellett megjeleni, benne huszonnégy órára való hideg élelemmel, egy rend fehérneművel és egyéb szükséges dolgokkal. A tanulókat már készenlétben találtuk, a ládákban éles lőszer, a hálósobákban az ágyak mellett lerakva, mindenik tanulóknak a fegyvere felakasztva az ágy támlájára, hogy hamar kézbe lehessen venni szükség esetén. A tankok szintén harcra kész állapotban voltak, élesre töltve. A tiszték az alegységek mellett kellett hogy legyenek állandóan. A színjáték egész ideje alatt, sőt még sokáig utána – augusztus 21-től november közepéig – a kaszárnyában tartottak minket. Amikor édesanyám jött, hogy meglátogasson, csak a kapunál tudtam egy rövid ideig beszélgetni vele. Nyugtattam, hogy nincs komoly baj, nincs miért aggódjanak.

Ezt követően azt a feladatot kaptuk, hogy a tanulóinkat képezzük ki a hegyekben való harcra, ellenséges túlerővel szemben. A feladat végrehajtására ötven tanulóval, egy térképésszel és az általános taktikai ismeretek tanárával indultunk útnak. A Mateiaș nevű hegy déli oldalán, Câmpulungtól északra vertünk

tábort. Innen jártuk ki gyakorlatozni, alkalmas területeket keresve. Egy kerek hónapot töltöttünk a hegyek között. Mivel nem volt tankönyv az ilyen jellegű ismeretek elsajátításához, saját taktikai elképzelésünket alkalmaztuk az általános taktikai alapismereteinket felhasználva.

1968 decemberének első felében elküldtek egy egyéves tanfolyamra. Szerencsére a helybeli iskolában szervezték meg, így minden estétől reggelig a családommal lehettem. Napi tíz órát tanultunk nagy szigorúság közepette. Olyan sok volt a tanulni-valónk, hogy kértük az iskola vezetését, engedélyezzék, hogy két órával hosszabb legyen a tanulási idő. Megtagadták a kérésünket, mondván, pihenésre is nagy szükség van. Sok volt az addig nem hallott információ. Ilyesmiket tanultunk, mint „a hadművészet története”, „általános harcászati taktika”, „a gépesített gyalogsági ezred és az annál nagyobb katonai alakulatok technikai biztosítása a háború különböző formáiban”, „folyóvízen való átkelés támadás közben”, „a katonai térkép és a légi terepfotók tanulmányozása és értelmezése”, „a gépjárművek javítása és a sérültek kivonása, miközben tüzel az ellenség” stb. Persze a politikai felkészítés sem maradt el: tanulmányoztuk a Román Kommunista Párt aktuális politikáját és Ceaușescu beszédeit a pártkongresszuson. Ezen a kurzuson is éreztem, hogy hátrányosan megkülönböztetik a nemzeti kisebbségeket. Akármennyit dolgoztam, mindig csak a második helyig jutottam.

A tizenkét hónapos kurzus után sikeresen levizsgáztam. Ez a vizsga a következő katonai rangra való előléptetéshez is elégséges volt, ha valakinek megfelelt a beosztása. 1969 decemberében egyik nap hivatott az iskolaparancsnok, hogy jelentkezzek nála. Mikor megjelentem az irodájában, ott volt a személyzeti osztály főnöke is. Közölték velem, hogy kineveztek századparancsnoknak, és így meglett a beosztásom az őrnagyi rangfokozathoz. December 30-án előléptettek őrnagyi rangra.

Őrnagyként

Alezredesként

Barátainkkal

Nem sokkal ezután egy alkalommal látogatóba érkezett hozzánk egy házaspár a baráti körünkől, Fadgyas Sándor és neje, Idika. Ahogy beszélgettünk, szóba jöttek az anyagiak, ki megnyit tud megspórolni a jövedelméből. Mi nem dicsekedhettünk, mert nekünk nem volt megtakarításunk. Idika lehordott, hogy mind a ketten dolgozunk, nagyon jó fizetésünk van, mégis minden pénzünket elköljtjük, semmit nem spórolunk. A beszélgetésnek megvolt az eredménye. Két évig spóroltunk, meg még egy kis külső segítséget is kaptunk, és meg tudtunk vásárolni egy Dacia 1300-as személygépkocsit, ami akkor luxuscikknek számított. Lefizettem a CEC-nél a kocsi árát, és nevem napján, április 23-án már az új autóval mentem szolgálatba. Ekkor ismertem meg, hogy a kollégáim közül ki a jóakaróm, és ki az irigyem. Olyanok örültek őszintén a sikeremnek, akiről nem is gondoltam, sőt akadt, aki örömkönnyel a szemében gratulált. Mások, akiket barátainak gondoltam, kommentálták, hogy honnan volt ennek annyi pénze, hogy ilyen autót vásároljon.

Nagy izgalmak közepette vettem át az autót, nem jött, hogy higgyem, hogy ez most már az én tulajdonom. Az átvételnél segített egy volt tanítványom, aki a gyárnál mint próbajárat-sofőr dolgozott. Kihozta a kocsit a közelben lévő benzinkútig. Miután tankoltunk, azt mondja: „Na, tessék a volánhoz ülni, megyünk próbaútra.” Már nagyon régóta profi szinten vezettem könnyebb-nehezebb autókat bármilyen terepen, mégis az a pár kilométer próbaút igencsak megizgasztott: ez a gépkocsi sokkal könnyebben reagált minden mozdulatra, sokkal érzékenyebbnek bizonyult, mint az addig vezetett gépek. De egy hét után már minden izgalom nélkül vezettem. Nem kellett többé autóbuszra várunk, ha haza akartunk menni a szüleinkhez, Erdélybe.

Május elsején, háromnapos ünnep lévén, hazamentünk a szülőkhöz a Câmpulung-Bran (Töröcsvár) útvonalon. Ez volt az első hosszabb út, amit megtettem. A szüleink nagyon örvendtek az autónak, és hogy ezután könnyebben haza tudunk menni.

Tettünk egy kirándulást Kovásznára, a rokonokhoz: a feleségem, én, Blanka húgom és a férje, Dezső. Egyszer, ahogy elhagytuk a Rétyi Nyírt, és már kezdett besötétedni, a kilométeróra pedig 90 km/órát mutatott, hirtelen azt látom, hogy egy őz ugrik át az autónk előtt, úgy két-három méterre volt tőlünk. Lehetetlen volt kivédeni az ütközést. A következő pillanatban éreztem a csattanást, és láttam oldalra repülni az állatot. Dezső sógor, vadászember lévén, azonnal megvizsgálta. Az ütés az állatot a bal arcán érte, és kettétörte. Nem volt mit tenni, le kellett vágni, meg kellett állítanunk a kínszenvedését. Gyorsan kiszálltam, hogy megvizsgáljam, tett-e a kocsiiban valamilyen kárt. Nagy megkönnyebbülésemre mindössze annyi történt, hogy az első ütköző jobb felét egy kicsit megütötte, és az enyhén behajolt. Megérkeztünk Kovászára, a csomagokat leraktuk, az őzzel pedig hazamentünk a szüleimhez. Ott megmértük: 83 kilós őzbak volt. Volt bőven csemegehús a kirándulásunkon.

Szerettünk kirándulni, a természetet járni. Munkaidő után, ha tehettük, mindig mentünk valamerre: négyen két kocsival. Például az argeși-i Vidraru vízi erőműhöz, ahol fenséges látvány tárult elénk: hatalmas kősziklás hegyoldalak, a több kilométer hosszú, hatalmas vízgyűjtő tó képe. Az erdőkben lehetett gombát vagy szedret szedni, volt bőven belőlük. Máskor nagyobb baráti körrel mentünk az erdőre vagy a folyóvíz mellé, flekke-nezni, tokányozni. Egyszer egy sepsikőröspataki gyerekkori barátom szervezett csoportos kirándulást, én is mentem a családtagjaimmal, ha jól emlékszem, huszonegyen voltunk összesen. A Vadas-tetőre mentünk, egy bővizű forrás mellé. Jól sikerült a kirándulás, és elhatároztuk, hogy minden évben megismételjük május utolsó vasárnapján. A határozatot viccesen írásba is foglaltuk, egy iskolás füzetlapra írtuk a jegyzőkönyvet, belehelyeztük egy megüresedett pálinkás üvegbe, amit gondosan elástunk a nagy cserefa alá. A következő években mindig kiástuk, felolvastuk a névsort, és számba vettük, ki maradt el a kiránduló

csapatból. Csakhogy nagy baj lett ebből egy idő után. Mint rendszerint, most is akadt egy besúgó a csoportban, aki veszélybe kevert minket. Feljelentette a kirándulókat, hogy államellenes szervezkedés céljából találkoznak. Tulajdonképpen bosszút akart állni, mert egy idő után nem hívtuk meg a kirándulásra. Az történt ugyanis, hogy rajtakaptuk, hogy lopott az italból, amit a forrás vizébe tettünk hűlni. A feljelentés után a szekuritaté egyenként kezdte behívni a kirándulókat kihallgatásra. Nagy volt a riadalom. Annyira, hogy az egyik résztvevő, akinek még más problémái is voltak, öngyilkosságot kísérelt meg. Az üldöztesnek akkor lett vége, miután engem is kihallgatott egy szekus főhadnagy Illyefalván. Megmagyaráztam, hogy ez az ügy nem tartozik az ő szervezetükre, a mi kirándulásunk nem olyan jellegű. A székely embernek ősi szokása, hogy a heti nehéz munka után kimegy az erdő szélére vagy a folyó partjára, megsüti nyáron a füstölt szalonnáját, megissza a szilvapálinkáját vagy a kőményest, megnyugszik, erőt gyűjt a következő hét munkájához, felfrissülve hazamegy, és nem foglalkozik politikával. Megmagyaráztam, hogy a kiránduláson résztvevők állami vállalatoknál dolgoznak, mind megbecsült emberek a munkahelyükön, sőt egy vagy két személy kivételével párttagok is, nem pedig államellenes összeesküvők. A szekuritátének nem feladata a becsületes munkás emberek gyanúsítását. Ezzel befejeződött a kihallgatások sorozata, a baráti kör megkönnyebbülésére. Az árulkodó neve kitudódott, meg is vetette a falu népe attól kezdve.

1970-ben felszámolták a katonai tanügy addigi főparancsnokságát, és a gyalogság és a tankosok főparancsnokságának fenntartása alá helyezték. Herescu tábornok helyett Tarca tábornok lett a főparancsnokunk. Rögtön egy olyan újítással kezdte, ami igen megnehezítette a sorsunkat. Addig úgy volt, hogy minden technikai tantárgynak külön tanszéket szántak, és valamilyen nyelvi az élén más-más tiszt állt. Akárhány szakasz volt egy

században, mindenkinek volt szakasziparancsnoka. Az új parancsnok felosztatta az autótechnikai tanszéket, a lektorokat más alakulatokba, más beosztásokba helyeztette. Azzal érvelt, hogy abban a katonaiskolában, amit ő 1940-ben elvégzett, a szakasziparancsnok egyedül tanította őket mindentől, ezért nekünk is ezt kell tennünk. Csakhogy abban az időben – és ha lett volna erről közvetlen tapasztalata a tábornoknak, tudhatta volna – egy katonai felszereltsége sokkal szegényesebb volt: kapott egy szuronyos puskát, egy gázálcot, egy hátizsákot a személyes tárgyaknak, két tarisznyát, élelemnek és muníciónak. Ezeknek a használatát a szakasziparancsnok meg is taníthatta nekik. Ráadásul gyalog meneteltek, nem gépkocsival szállították őket. De, mint tudtuk, a tábornokunk nem végzett semmiféle katonaiskolát, úgy lett katonatiszt, hogy a kommunista párt funkcionáriusaként előléptették, és a háború idején a Tudor Vladimirescu Hadosztályban szolgálva, már mint katonatiszt jött haza Romániába. Ez a botcsinálta tábornok azt is elrendelte, spórolás ürügyén, hogy a században az első szakaszt a századparancsnok vezesse.

Huszonegy tantárgyból kellett felkészülnöm, hogy oktathassam a századomat, a társadalomtudományi és a politikai tantárgyakat is beleszámítva. Nem vették figyelembe, hogy a hadsereg többféle típusú gépjárművel rendelkezik, ezeket típusonként külön-külön kellett volna tanítani, mert más-más módon szükséges őket karbantartani, üzemeltetni és javítani. A tűzérési traktorok például egy külön tantárgy kellett volna legyen, a személy- és tehergépkocsikat is külön kellett volna tanítani, típusonként. A gyakorlati órákon az egész századból minden egyes tanulóval külön, személyesen foglalkoztam, egymagam.

Bár aprólékosan betartottunk minden biztonsági előírást, egyszer majdnem baleset történt a céllovészeten. AKM-47-essel gyakoroltattam a lövést, és még szerencse, hogy az volt a szokásom, hogy mielőtt kiadtam a tűzparancsot, mindig ösztönösen előre néztem, a céltáblák irányába, mert az alkalommal meg-

mentettem két ember életét. Észrevettem, hogy a céltáblák közt egy férfiú halad át, a nyakában egy gyerekkel. Tűzet szüntettem, a legtermészetesebb, nyugodt hangon, nehogy valamelyik lövész megijedjen, és elsüsse a fegyverét. A katona, aki távcsővel figyelte a terepet, nem jelentette, hogy embert lát a tűzvonalban. Ha nem nézek a céltáblák felé, a tűzparancsra egyszerre ötven puskagolyó repült volna a célvonal közepén áthaladó ember felé, az az ember és a kisgyerek pedig biztosan meghal.

Egy másik gyakorlaton volt még egy kritikus esetem. A támadó kézigranátok burkolata vékony acéllemezből van kiképezve, ezt a gránátot menet közben, álló helyzetből kellett eldobni. Technikai szempontból nem bíztam meg abban, ahogy a szabályzat előírja a dobást, és inkább egyenként végeztettem a tanulókkal, az osztag többi részét pedig egy 50 méter távolságban lévő árokban helyeztem el, a biztonság kedvéért, hogy ne legyen sebesülés. A mellettem lévő tanulóknak – aki a biztosítékot kihúзва tartotta kézben a gránátot, és várta a tűzparancsot – elrendeltem a dobást. Ebben a pillanatban kiabálnak a fedezékben lévők, hogy álljak le, mert egy tanuló megsebesült. De már nem lehetett leállni, mert kibiztosított gránát volt a tüzelésre váró tanuló kezében, életveszélyes volt a helyzet. Hangoosan kiáltottam, hogy maradjanak fedezékben, mert lövés következik. A gránát robbanása után szaladtam a sebesülthöz. A fedezékben, a gránát robbanási helyéhez képest háttal, ülve érte a találat. Egy rombusz alakú repesz fúródott a hátába, a jobboldali lapockacsontnak ütközve. Nagy volt a riadalom. Felszólítottam, hogy lélegezzen mélyeket, hogy lássam, nem jön-e véres váladék kilégzéskor. Nem jött, ez kissé megnyugtató. Beküldtem a katonai kórházba egy éppen akkor érkezett kocsival. Folytattuk a gyakorlatot, amíg mind a 183 tanuló elvégezte a gránátdobást. Három órakereszt bementem a kórházba, hogy érdeklődjek a sebesült állapota felől. Az első röntgenvizsgálat nem fedezte fel a szilánk helyzetét, csak a délutáni vizsgálaton találták

meg a behatolás helyétől 12 centire, a jobboldali kulcscsont alatt. Kioperálták, mindenki örült, hogy nem volt komolyabb a sérülés. Ebben az esetben a lapockacsont életet mentett. Ha két centivel lejjebb fúródott volna a szilánk, és a szívbe vagy a tüdőbe hatol, meg is halhatott volna.

Nagy terhet rótt reánk az új parancsnok, már-már elviselhetetlen volt a szellemi kimerültség, de így is csak egy célt tartottam fontosnak: a tanulók lehető legjobb felkészítését. Matei alvezredes, a közvetlen felettesem, aki sógorsági viszonyban volt Milea tábornokkal, egyik beszélgetésünk alkalmával megjegyezte, hogy igen szenvedélyesen végzem a feladataimat, kéne egy kicsit lazítsak. Azt feleltem neki, hogy engemet apám úgy tanított, hogy százszázalékos odaadással dolgozzak, és ezután is mindig úgy fogok dolgozni.

Így ment ez három éven át, utána kineveztek a mesterek zászlóaljának vezérkari főnökévé. Sok tennivalóm nem volt, amíg a parancsnok jelen volt a szolgálatban, csak a program pontos tartását kellett felügyeljem. De csak addig tartott ez a nyugodt életem, amíg egyszer a főnököm el nem ment egy hosszabb kurzusra. Akkor egyedül maradtam három mester- és négy altiszt-századdal, körülbelül ezerkétszáz tanulóval. Nap mint nap meg kellett szerveznem minden tevékenységüket, és állandóan ellenőriznem kellett, hogy teljesítették-e, amit kiadtam. Feleltem a fejelemért, hogy minden kihágás nélkül történjen. A zászlóalj közötti kulturális és sportversenyre való felkészülést is én kellett hogy megszervezzem. Annyira sikeres volt a szakasz- és századparancsnokokkal közösen végzett munkánk, hogy minden versenyszámot megnyertünk. Fegyelmi kihágás egy sem történt ebben az időben. Megtettük az egységgel a kötelező ötven kilométeres gyaloglást; én magam is végiggyalogoltam ezt a távolságot, példát mutatva a tanulóimnak, habár az ő éveik száma fele volt az enyéimnek. Énekszóval meneteltünk be a kaszárnyába, majd díszlépésben tisztelegtünk a minket fogadó főnö-

keinknek. Az öt egység főnökei közül csak ketten gyalogoltuk végig az ötven kilométert, a többi három autóval tette meg az utat.

Ebben az időben az iskolánkban egy három turnusos vezetői tanfolyamot szerveztek TAB-72 típusú, kétéltű harckocsira, azok számára, akik autós technikával foglalkoztak a hadsereg alakulataiban, mert elkezdődött az alakulatok feltöltése ilyen típusú harckocsikkal. Az a kollégám, aki ezt a fajta gépet oktatta, üzemi gyakorlaton volt a városon kívül, így hát én kellett beszéljek a TAB-72 technikai felépítéséről, üzemeltetéséről és karbantartásáról. A kurzust háromszor tíz naposra tervezték, egy csoportba harminc hallgatót osztottak, volt köztük mindenféle, őrmestertől kezdve mérnök-ezredesig. Nehéz feladatot kaptam: mindenik hallgató mind többet és többet akart tudni, olyan kérdéseket is feltettek, amire nem számítottam. Úgy kellett tartsam az előadást, hogy az őrmester is megértse, de a mérnök-ezredest se untassam. A tanfolyam vége felé mindenki vezetett egy órát az erre a célra kialakított pályán. Kimentem nyolc hallgatóval, két vezetést oktató altiszttel és két TAB-bal a pályára. Még arra is emlékszem, hogy június 5-e volt. Egész májusban esett az eső, a talaj erősen felázott, az is éppen egy esős nap volt. Beosztottam négy-négy tisztet a két TAB-hoz, és elindítottam őket, hogy gyakorolják a vezetést. Csakis a kavicsozott, kemény úton lehetett menni, annyira lágy volt a talaj, de az egyik ezredes letért az útról, és a felázott talajon a gépet nem tudta a helyes irányban tartani. Egy szűk helyen egyenesen egy harminc méter mély árok felé tartott. Szerencsájükre az árok peremén megállította őket egy kb. negyven centi vastag vadcseresznyefa. Ha ez nem lett volna, elkerülhetetlenül a mély árokba zuhannak. A másik gép segítségével húztuk ki őket a kemény talajra. Másfél órát tartott a művelet, és közben végig erősen esett az eső, úgy éreztem, még a csontjaimon is áthatolt a víz. Amint visszamentünk az alakulatba, az egyik főnököm, amikor meglátta, hogy nézek ki,

azonnal hazaküldött. Meg is lett a hatása ennek az elázásnak: kórházba kerültem – mégpedig négy nap híján kerek egy évre.

Pár nappal a megázásom után, június 10-én volt az évi kötelező tüdőszűrés. Nem találtak semmi rendelleneset nálam, mégis napról napra mind rosszabbul éreztem magam. A reggeli zászlóalji szemle után rágyújtottam egy cigarettára, de az első slukk után igen erős köhögő-roham fogott el, siettem az irodám felé, útközben eldobtam a meggyújtott cigarettát. Az irodámban levettem a derékszíjamat, az oldaltáskámat, és rágyújtottam egy újabb cigarettára. Ismét elfogott a köhögő roham. Letettem a cigarettát, csak két darab hiányzott a csomagból, de az egészet a szemetes kosárba dobtam – ettől kezdve kerek egy évig nem dohányoztam. Jelentkeztem az ezredorvosnál, aki, miután megvizsgált, azt mondta, hogy nincs komolyabb bajom, csak egyszerű megfázás, amit gőzöléssel és orvossággal meg lehet gyógyítani, egy-két nap után semmi bajom nem lesz. Eltelt egy-két nap, de én mind rosszabbul éreztem magam. Ismét az ezredorvoshoz fordultam, kértem, hogy adjon beutalót, hogy a katonakórháznál ismételjem meg a röntgenvizsgálatot. Erre ő felháborodva megdorgált, hogy miért nem bízom meg abban, amit ő mond, de aztán, bár duzzogva, mégis csak adott egy beutalót, de meghagyta, nehogy munkaidő alatt menjek vizsgálatra, hanem csak délután.

Jelentkeztem a katonakórháznál, a radiológus orvos ezredes behívott vizsgálatra. Elkészítette a röntgenfelvételt, mikor kész lett, felkiáltott: „Maga beteg, nagyon beteg, súlyos tüdőgyulladás van (azt nem árulta el, hogy a jobb tüdőmön egy öt centi átmérőjű fekete foltot is lát, azaz tüdőbeszűrődést). Nem is mehet haza, azonnal beutaltatom a kórházba. Fölmegy a belgyógyászatra, és jelentkezik az orvosnál, hogy azonnal kezdje el a kezelést.”

A belgyógyászatban az orvos megértette, hogy fontos elintéznivalóim vannak, és csak másnap reggel tudok befeküdni a kórházba. Kérte, hogy hozzak beutaló lapot is. Jelentkeztem az alakulat orvosi rendelőjében, hogy adjanak beutalót, de csak az ápolónő volt jelen. Kiállította a beutalómat, azonban azt az iskola parancsnoka is alá kellett hogy írja, hogy engedélyezze a beutalásomat. Csak a helyettesét találtam meg, jelentettem neki az esetemet, és hogy kell egy aláírás. Azt mondja: „Maga nem úgy néz ki, mint aki beteg.” Csak miután megmutattam neki a kórházban kiállapított papírt a diagnózissal, írta alá a beutalómat. Jelentkeztem a kórháznál, és délből már be is adták az első injekciót, a többi hatóránként kellett kapjam. Mivel nagy adag volt, rettenetesen fájt. Nem telt el egy óra a beutalásom után, az iskolaparancsnok három helyettese az ezredorvossal az élen bejöttek a kórterembe, ahol feküdtem. Felszólított az ezredorvos, hogy öltözzek azonnal, és jelentkezzek a kaszárnyában. Azt feleltem, hogy engem szabályosan beutaltak a kórházba kezelésre, menjenek a belgyógyászati osztály főnökéhez, ő határozza meg, hogy megyek-e vagy maradok. Elmentek, de vissza csak az ezredorvos jött, igen szabadkozott, hogy nem gondolta, hogy ennyire beteg vagyok, engedjem meg, hogy megvizsgáljon. Orvosom nem a legfelkészültebb profi volt az orvostudományok terén. Így van, az életben vannak szerencsések, olyanok, akik valamilyen okból kifolyólag magas beosztásokba kerülnek gyenge felkészültséggel is.

A pitești-i katonakórházban tíznapi kezelés után a belgyógyászati főnöke behívott a szobájába, és minden bevezetés nélkül közölte velem, hogy tébécé-gyanús vagyok, emiatt át kell helyezzenek a bukaresti központi katonai kórházba. Az orvosi szobában ott volt egy kolozsvári származású orr-fül-gégész orvos ezredes is. Látva, hogy mennyire meg vagyok dőbbenve, próbált megnyugtatni, hogy még csak a gyanú áll fenn, de ha tényleg

tébécés vagyok, akkor sincs akkora baj, mert ez ma már könnyen kezelhető. Kiállították a beutaló lapot, és másnap reggel egy baráti házaspár és a feleségem a kocsinkkal elvittek Bukarestbe. Ott befektettek a Pantelimon úti tébécé kórház katonai részlegére. Hárman voltunk egy kórteremben, két alezredes – ők már régi betegek voltak – és én. Tanácsokat adtak, bátorítottak, hogy itt hamar meggyógyulok, csak rendszeren be kell tartani a kúrát. A kezelőorvosom, Dr. Zamfir ezredes éppen akkor nem volt jelen, mert egy nemzetközi konferencián vett részt. Mesélték róla, hogy nagyon vicces, és mondhat olyat, amivel meg is sértethet, ha nincs humorérzésem, de igen jó orvos, és kedves a betegekhez. A következő napon röntgenvizsgálatra vittek, Dr. Weiner ezredes és Dr. Socoșan ezredes vizsgáltak meg. A vizsgálat után azt mondja Dr. Socoșan ezredes: „Na, fiatalúr, úgy áll, hogy legkevesebb hat hónapig a vendégünk lesz.” Erre igencsak elkeseredtem, mert már a pitești-i, tíznapos kórházi beutalás is nagyon megviselt. A sorstársaim elkezdtek megint bátorítani, hogy nem is rossz itt lenni, nagyon jó az ételmezés, a kórház tó felőli parkjában lehet sétálgatni, hamar eltelik. Megkezdődött a kezelés, naponta 27 tablettát kellett bevennem, és injekciókat is kaptam.

Aztán megérkezett Dr. Zamfir, a kezelőorvosom. Az aznapi újsággal a kezében jött be a kórtermünkbe, egyenesen felém tartott, és valami nagyon furcsát kérdezett: „Hé, vásároltál már deszkát és búzát? Mert ha meghalsz, drágán fogjátok megvenni: mától mind a kettő megdrágul.”

És mutatta a friss újságot. Így kezdődött az ismeretségem a kezelő orvosommal, aki igen gondosan bánt velünk, nap mint nap követte az egészségi állapotunkat.

A kórteremben az ágyam lábtól derékszögben állt Cornel Buta alezredes, atomfizikus mérnök ágyával, így egész nap tudtunk beszélgetni egymással, amikor csak nem aludtunk. Nagyon sokat tanultam tőle a kéthónapos együttlétünk alatt: nagy előszeretettel, aprólékosan magyarázott tudományos dolgokról, mintha

a tanárom lett volna. Amikor jó idő volt, a kastély-kórház tóval körülvett parkjában sétálgattunk, barátságot kötöttem a beutalt betegekkel, mindkét nemből.

Mind a kb. nyolcszáz beteg ugyanabban a teremben étkezett, de nekünk, katonáknak a terem egyik külön sarkában volt terítve. Természetesen ugyanazt ettük, mint a többiek, csak azok kaptak mást, akinek speciális diétájuk volt. Bőségesen kaptunk mindennap ennivalót, méghozzá nagyon jó minőségűt. Mivel abban az időben nem dohányoztam, a pénzből, amit így megtakarítottam, minden ebéd után vásároltam a kórház boltjában egy *borkán* gyümölcskompótot és egy tábla tejszokoládét, és ezeket a jó ebéd után még elfogyasztottam.

Egyszer a vacsora befejeztével hallok, hogy a folyosón két nő, egy idős és egy középkorú, magyarul beszélgetnek. Megálltam, köszöntem nekik, és megkérdeztem: „Ne haragudjanak, maguk hová valók?” A fiatalabb felelt: „Mű a földbe.” A székeslyes hangsúlyából egyből megállapítottam, hogy Udvarhely környékéről származik. Megtörtént az ismerkedés. Elbeszélgettünk egy ideig. Megtudtam, hogy az idős hölgy már 25 éve itt él, a kórház királynőjének nevezik. A középkorú Erzsike pedig az étterem főnöknője, és tényleg Udvarhely környékéről való, az államosításakor kilakoltatták, és Bukarestben jelölték ki neki a kényszerlakhelyet. Ettől kezdve különleges ellátásban volt részem a kámtinban. Minden tízóraira kaptam pluszba egy bögre tejet, válogathattam az ételekből, mindent, ami a legjobb minőségű és a legtáplálóbb. Csak intettem, hogy mit hozzanak, és máris előzékenyen kiszolgáltak. Az lett ennek az eredménye, hogy a beutalásom után hat héttel már tizennyolc kilót híztam, több mint kilencven kiló lettem. A hirtelen meghízás miatt időnként szívritmuszavarom volt, főleg ha olyan volt az időjárás.

Az idő gyorsan telt, sokat társalogtunk, szórakoztunk, sétálgattunk a parkban, új barátokat szereztem, a feleségem és a korábbi barátaim is meglátogattak időnként. A „kórházkirálynő”

valóságos őrzőangyalommá szegődött, megfenyegetett, hogy ha meglát udvarolni a szép hölgyeknek, beárul a feleségemnek.

Nyolc hét után Dr. Zamfir úgy döntött, hogy elég volt a kórházi kezelésből, és a bușteni-i szanatóriumba küld tovább. Megvolt az öröm, augusztus végén hazaengedtek egy hétre, szeptember 1-én kellett jelentkeznem Bușteni-ben. Ezzel elkezdődött a héthónapos szanatóriumi életem a bușteni-i Cantacuzino kastélyban berendezett gyógyintézetben, a belügyminisztérium tüdőszanatóriumában. Hat sorstársammal osztottam meg a kórtermet, melynek ablakai a Bucegi-hegy magas kőszikla fala felé néztek, láthattuk a hatalmas keresztet a Caraiman tetején. A napszak különböző óráiban és az időjárástól függően folyton változott az a gyönyörű látvány, ami elénk tárult. Mindenik beutalt beteg elmesélte a kálváriáját, ami ide sodorta, volt, akik a Szovjetunió északi vidékein folytatott tanulmányai alkalmával betegedett meg, volt, aki az államelnök testőre lévén, télen, hidegben a vonat lépcsőjén kellett utazzon, úgy szerezte a tüdőbetegséget.

Az ápolónők mindig a mi kórtermünket hagyták utoljára, nálunk pihentek meg a végén, mert mi megkínáltuk őket feketekávéval. Kitűnő receptem volt, a kávé egy kis kubai rummal javítottam fel, csipetnyi sót tettem belé, hogy jobban kiadja az ízét. Volt egy Emília nevű, huszonegy éves kezdő nővér, ügyes, szép lány, már a nagy barna szemével, a gyöngédséggel teli lényével is képes volt gyógyítani, a közelében felvidult a beteg. Mindig elpirult, amikor megjelent nálunk kávézni, s a betegek egymással versengve udvaroltak neki, bár tudták: nincs sok esélyük.

Egy alkalommal engedélyt kértem a szanatórium igazgatójától, hogy a kocsimat a kórház udvarán tarthassam, amit ő jóvá is hagyott. Hálából beállítottam a Dacia 1300-as autójának a karburátorát és a négy kerekének a csapágyait a technikai előírásnak megfelelően, és ezzel annyira megnyertem jóindulatát, hogy bármikor elhagyhattam a kórházat, ha el akartam menni valahová. Kihasználva a szabadságot, időnként kisebb kiránduláso-

kat tettem Brassóba vagy a Pojánára. Sokszor Emília is elkísért, „nehogy bajom essék”, és kellemes órákat töltöttünk együtt. Csakhogy ez irigységgel töltötte el a szekus beutaltakat, akik mindig figyelték, hogy hol járok, és főleg kivel.

A szanatóriumban a napi program reggel hétkor kezdődött: mosakodás, rendcsinálás, reggelizés, utána kilenc óráig séta az erdő alatt, déli tizenkettőig pihenés, majd délután háromig ebéd és séta, háromtól délutáni alvás-pihenés, este hétkor vacsora, séta kilencig, ekkor kötelezően le kellett feküdni, és aludtunk reggel hét óráig. A programot szigorúan be kellett betartani, másként 5%-ot levontak a fizetésünkől, vagy komolyabb kihágás esetén a kórházból is eltávolíthattak.

Decemberben jelentkeznem kellett a bukaresti központi katonakórháznál. Elkezdődtek a laboratóriumi kivizsgálások. Három nap múlva Dr. Weiner behívott a szobájába. Ahogy beléptem, azzal fogadott, hogy na, fiú, kénytelen leszek betegnyugdíjzatni, mert a tüdőváladék analízise szerint még mindig tébécés. Ez erősen megdöbbsentett, rögtön átgondoltam, hogy még nincs meg az éveim száma, hogy teljes nyugdíjat kapjak: minden eddigi áldozatom füstbe megy. De Dr. Weiner nem volt egészen biztos a dologban, és úgy döntött, hogy meg kell ismételni a váladékvételt, és egy újabb laboratóriumi vizsgálatot kell végezni, ezért még egy hétre benntartott. Nagy szomorúságomban majdnem újra elkezdtem a cigarettázást, szerencsére nem volt senki a közelemben, akitől kérhettem volna egy szálát. Egy hét múlva ismét hívatott Dr. Weiner, és közölte, hogy az előző laboreredmény téves volt, valószínűleg összekeverték a mintajegyzékeket. Az esetből kemény vita lett az orvosok között a reggeli jelentésen, felelősségre vonták a szórakozott laboránst, de nekem nagy örömömre szolgált ez a tévedés.

Hazamentem egy hétre, a szilveszter estét a családommal töltöttem. 1976 januárjának első hetében jelentkeztem Bușteni-ben. Egyedül voltam a kórteremben, a többi sorstársat már mind

hazaengedték, meggyógyulva. Kezdetben unalmas volt, de aztán lefoglaltam magam. A közeli erdőben sétálva találtam vízi- vagy csepűpuskának való szép, egyenes bodzafaágat, amiből vágtam három 35 centi hosszú, 3-4 centi vastag szép darabot. Letakarítottam a héját, és kikapartam a puha belét, majd az éjjeli-szekerényem fiókjába tettem száradni. Később meg is feledkeztem róla, hogy ott van. Egy januári napon, a nagy hóvihár után – két méternyi hó hullott – az égbolt kitisztult. A Bucegi kősziklás oldala ragyogott a verőfényben. Déli sétára indultam. Ahogy kiléptem a főkapun, máris eléem tárult a gyönyörű látvány, ráadásul egy pár lépés után találtam a hóban egy szép, egészséges fenyőtobozt, két oldalán egy-egy ágacskával. Alig bírtam az érzéseimmel, fogtam a fenyőtobozt, és csak bámultam némán a hatalmas kősziklát, tetején a kereszttel. Kijött utánam egy belügyes őrmester, és kérdezi, mit csinálok. A hegyre mutatva mondom: „Maga ezt a szépséget nem látja?” Mire ő a jellegzetes mozdulattal a fejére mutatott, jelezvén, hogy azt gondolja rólam, megzavarodtam.

Néztem a tökéletes szép fenyőtobozt az ágacskával, és azt kérdeztem magamban, hol van az a művészember, aki ilyen tökélyt tudna teremteni, mint a természet. A kórteremben elővettem a fiókomból a már megszáradt bodzafaágat, és arra gondoltam, mi lenne, ha megpróbálnám ráfaragni a fenyőtoboz pikkelyes mintáját. Egész délután vagdostam a bicskámmal, estig sikerült kb. tíz centit kifaragni. Lassan annyira belejöttem, hogy másnap már dupla hossznyit faragtam ki, egy hétre rá pedig mind a három bodzafacso ki volt faragva a fenyőtoboz pikkelyes mintájára. Kiterveltem, hogy csinálok egy magasabb állólámpát. Ismét felmentem a bodzafatermő erdőrészbe, és különböző vastagságú bodzaágakat vágtam. Tulipánmintákat véstem beléjük, aprólékosan, finoman kidolgozva. Vajkrém színével gyönyörűen mutatott, amikor felállítottam. Januártól minden délután és minden este faragtam néhány órát. A szekus betegcsoportnak

szemet szűrt, hogy a szolgálatos ápolónők sokszor az én kórteremben töltik az estét, nézték, hogy faragok. Főleg Emília miatt volt bajom, mert őt egy szekus alezredes kiszemelte, udvarolni akart neki. Ezért elintézték, hogy betegyenek mellém egy belügyes őrmestert, hogy ne legyek egyedül a kórteremben.

Minden hét péntekén nagyvizit volt: az igazgató főorvos két kezelőorvossal, ápolókkal, asszisztensekkel végimentek a kórtermeken, elbeszélgettek mindenik beteggel. Egyik pénteki viziten – akkor már elkészült a faragványom, és felállítottam az éjjeli szekrényemre –, azt kérdezi a főorvos a lámpámról, hogy ki faragta. Mondom, hogy én. „Hol tanulta a fafaragást?” Mondom neki: sehol, csak úgy jött nekem, hogy faragjak, és ez lett belőle. Cornescu, a kezelőorvosom elmagyarázta, hogy születni lehet ilyen tehetséggel, öröklődik az ősöktől. A doktornő egy igen meglepő kérdéssel fordult hozzám: „Bedő úr, maga Brâncuși-t akarta utánozni?” „Jaj, doktornő, én nem is merem volna erre gondolni, Brâncuși alkotásait nem lehet egy napon emlegeti az enyéimmel.” „Nem, de látja, hasonlít a stílusa a Brâncuși munkáiéhoz, amit a Végtelen Oszlopán alkalmaz, maga is a végtelenbe viszi a tulipánjait.” Feljebb húztam magamon a takarót, és megszeppenve elfogadtam a pozitív kritikát.

Mivel három nap múlva, egy hétfői napon lejárt a beutalásom ideje, kértem a főorvost, engedje meg, hogy hazamenjek még aznap, pénteken. Ő is és a kezelőorvosom is beleegyezett, mivel teljesen meggyógyultam, így hazautazhattam végre a családomhoz a hosszas kórházi kezelés után. Szomorúan búcsúztam el a kórház személyzetétől, pár évig még későbbiekben is meglátogattam őket, felidéztük az emlékeket, elbeszélgettünk.

Jelentkeztem a központi kórháznál ellenőrzésre, ott kaptam még két hónap betegszabadságot, és azt már a családommal tölthettem. Őt nap híján egy évig voltam betegszabadságon, amíg ismét elkezdtem a munkát mint aktív katonatiszt, akinek korlátozott az egészségi alkalmassága. Egy időre megszabadultam a

rendkívül felelősségteljes, nehéz parancsnoki beosztástól. Az iskola műhelyfőnök-helyettesének neveztek ki: megkaptam, amire mindig is vágytam. Olyan jó kis diákcsoportokat képeztünk ki, hogy két osztály egy hónap alatt elvégezte tizenhárom SR-114-es teherkocsi, hét SR-211-es benzinmotor és hét erőátviteli berendezés általános szervizelését. És annyira jól, hogy mindenki velünk akarta megcsináltatni a gépkocsik generáljavítását. Azért nem volt minden felelősségtől mentes a feladatom, mert olyan szerszámgépekkel és készülékekkel is dolgoztunk, amelyek 380 voltal működtek, és a gyúlékony üzemanyag is növelte a balesetveszélyt.

Közben elküldtek Craiovára, hogy vegyek részt egy nagy, TAB okozta baleset ismertetésén. Elmondták, hogy üzemeltetési fegyelmezetlenség miatt hat kiskatona veszítette életét. Az történt, hogy egy téli gyakorlatozón elromlott egy TAB-72-es. A sofőr utasítást kapott, hogy maradjanak helyben, és úgy várják a mozgó műhelyt, a hiba elhárítását. Estig nem érkezett meg a mentőosztag. Azt mondta a sofőr a kiskatonáknak, üljenek be a páncélozott térbe, és a lappancs-szerű ajtókat zárják le, mert ő csínál meleget a gép fűtőberendezésével. Miután mind beszálltak, az ajtókat lezárták, amikor a sofőr a motor önindítójára rákapcsolta az áramot, hatalmas robbanás keletkezett. A gép páncélszekrénye olyan lett, mint egy nagy labda, és megölte a hat kiskatonát. A robbanást a benzin és levegő robbanóközeges keveréke okozta. A motorok háza légmentesen el van zárva a többi belső résztől, de egy gumicső meghibásodása miatt a benzin beszivárgott a motorházba. Leállás után a motorok melege elpárologtatta a benzint, de az nem tudott a szabadba távozni, mert a zsuglategykeket lezárták. Indításkor a zárt térben elég volt egy szikra, hogy a keverék berobbanjon.

Aztán áthelyeztek az autós tanszékre. Az úgy történt, hogy miniszteri ellenőrzésre jött hozzánk egy ezredes, és az autója meghibásodott. Engem küldtek, hogy javítsam meg a kocsit. Amíg a

műhelyben dolgoztunk az egyik oktatómesteremmel, odajött hozzám az ellenőr ezredes, szóba elegyedett velem. Kérdi, hogy hová való vagyok, hol születtem. Mondom neki, hogy Sepsiszentgyörgy mellett. Mire elmondta, hogy ő is dolgozott a közelben, a brassói katonaiskolában. Kértem: melyik évben, mert én is dolgoztam Brassóban, az Aro szálloda mögött volt az irodám. Kiderült, hogy azokban az években ő is ott volt. Érdeklődtem, hogy Kertész Gábort vagy Köllöt ismerte-e, mert ők abban az alakulatban szolgáltak, és osztálytársaim voltak a középiskolában. Kiderült, hogy Kertésszel jó barátok voltak. A beszélgetésünk után megkérdezte, hogy melyik évben végeztem a katonaiskolát. Mondom, 1956-ban. Rácsodálkozott, hogy akkor miért nem vagyok alezredesi rangban. Felbátorodtam, és őszintén kifakadtam: „Talán Ön megmondja, hogy miért! Régóta párttag vagyok, sőt felelősebb tisztségeket is betöltöttem, a politikai felkészültségem értékelése „kiváló”, a technikai felkészültségem „nagyon jó” minősítésű. Sok technikai újításom volt, fegyelmi büntetésem soha, a családi életem harmonikus. Tessék megmondani, miért?” Megkérdezte a melléte álló tisztőtől, Trezi elvtársától, hogy igazat beszél-e. A tisztokolléga igenlő válasza után már nem társalogtunk tovább, elbúcsúztunk, ő elment. Három hét múlva összetalálkoztam az udvaron Trezi kollégával, azt kérdezi, fizetek-e egy konyakot, ha mond egy jó hírt számomra. Persze hogy fizettem. Mire ő: „Ne mondd senkinek, de főelőadói beosztást kaptál az autós tanszéken. Egy évig ebben a beosztásban kell dolgoznod, és utána meglesz az előléptetésed a következő katonai rangfokozatra, az alezredesi rangra.”

Rövidesen megkezdtem az új munkámat három kiegészítőm-mel, Râncea, Zaharia és Grecu századosokkal. Abban az időben nagy szükség volt TAB-ot vezető sofőrökre, a kiképzésük pedig a mi feladatunk lett. Miután megfelelő létszámban kiképeztünk diákokat, és már csak utánpótlásról kellett gondoskodni, egyedül végeztem ezt a munkát, a beosztottaim más feladatot kaptak. A

TAB-72-es tantermet elkezdtem felszerelni egyre jobb minőségű szemléltető anyaggal, olyanokkal, amelyek metszetben mutatják be a gépet, mégis működő állapotban vannak. A könnyebbeket kézi erővel működtettük, a nehezebbeket alacsony feszültségű villanymotorral. Láthatóvá tettem az egész erőátviteli kinematikai láncot a motortól a kerekekig.

Ősszel a mezei munkálatokon is részt vettem a tanulóimmal, Dobrudzsában, a bräilai nagy szigeten. Felügyeltem az elszállásolásukat és az ételmezésüket az állami gazdaságokban, ahol dolgoztunk. A tanulói számára hasznos volt ez a munka, mert már megvolt a gépkocsivezetői jogosítványuk, így átadtunk mindenüknek egy-egy SR-114-es teherkocsit, hogy azzal szállítsák a terményt a raktárba. Amelyik ügyesebb volt, még ötezer kilométert is levezetett, nagyon jól belejötték a vezetésbe. Csak november végén fejeztük be a mezei munkálatokat, és jöttünk vissza az iskolába, folytatni a tanulást.

Négyévi tevékenységem alatt nem volt semmi problémám, amiért figyelmeztetést vagy megrovást kaptam volna.

Egyik nap, éppen gyakorlati bemutató órát tartottam a harmadéves autósmeister tanulóknak, hívat az iskolaparancsnok, hogy jelentkezsem nála. Ilyen csak kivételes esetben történik, bármi van, betartják a ranglétrát, fentről le és lentől fel is rendszerint a közvetlen főnökkel, illetve a beosztottal kell a problémákat megoldani. Azon gondolkodtam, milyen kihágást követtem el, de legfeljebb csak annyit, hogy az azelőtti szombaton engedély nélkül mentem haza Erdélybe, biztos, valaki beárult. Ahogy beléptem a parancsnok irodájába, azzal fogadott, hogy: „Tudsz jól magyarul?” Mondtam neki, hogy a középiskolát magyarul végeztem. Erre ő utasított, hogy vegyek fel ünnepelő ruhát, és jelentkezsek a tankos iskolánál, mert a magyar hadsereg küldöttségének kell hogy tolmácsoljak. Nagyon meglepett a parancs, mert semmi előzménye nem volt, nem tudtam felkészülni

ni a feladatra. Azonkívül akkoriban igen szigorúan szabályozták az idegen állampolgárokkal való érintkezést. Megemlítettem ezt a parancsnoknak, de azt mondta: „Ne aggódj, biztos vagyok benne, hogy te tudod, mit lehet mondani, és mit nem.”

Az történt, hogy a magyar hadsereg kérte, adjunk felvilágosítást egy Romániában gyártott TAB-vontató mozgó javítóműhelyről. A protokollban az állt, hogy a magyar küldöttség egyik tagja tud oroszul, ezen a nyelven fog majd a két küldöttség értekezni. A román fél orosz nyelvű tolmácsot fogadott, de közvetlenül a küldöttség megérkezése után, már a repülőtéren kiderült, még annyit sem tudnak megérteni oroszul, hogy a repülőjegyeket le kell bélyegeztessék, hogy helyet foglaljanak a visszautazáshoz. Amint megérkeztek Pitești-re, a tankosokhoz, magyar nyelvű tolmácsot kértek. Ott dolgozott Elekes József alezredes a társadalomtudományok tanáraként, őt állították oda tolmácsolni, csak hogy neki a technikai tudása nulla volt, egyáltalán nem értette a szakkifejezéseket se magyarul, se románul. Ekkor javasolta Elekes, hogy hívják Bedő Őrnagyot, ő is magyar, és ő tanítja a másik iskolánál ezeket a gépeket. Gyorsan telefonáltak engedélyért, hogy én tolmácsolhassak. Ezért kellett jelentkeznem a tankos iskolánál.

Bevezettek a tanterembe, ahol a konzultáció folyt, bemutattak a magyaroknak, először a főnöküknek. Nyújtja felém a kezét, és mondja: „Király Béla őrnagy vagyok.” „Én Bedő Béla”, mondtam. Ugyanígy a másik két küldöttel is bemutatkoztunk, és azonnal meg is kezdtük a munkát. Egy mérnök-ezredes olvasta fel románul a gép leírását, amit én azonnal magyarra fordítottam, olyan folyékonyan, mint mikor órán beszélek a hallgatóim előtt. Könnyen ment a fordítás. Az elméleti leírás ismertetése után levetítettek egy filmet a gép különböző terepeken való mozgásáról, majd következett a gép technikai lehetőségeinek a bemutatása a gyakorlótéren. Végül elvittük őket az Argeș-Vidraru vízi erőműhöz kirándulni. Együtt utazott a két küldöttség három magyar és négy

román tagja, végig mindenki mondta a magáét, nekem kellett fordítanom. Az egyik ezredes viccesen megjegyezte: „Figyeltem, hogy Bedő Béla hogy fordítja, amit mondok a gépekről, nem győztem elég gyorsan beszélni, állandóan a sarkamban volt.”

A látogatás befejeztével mindenki hálaalkodott. Mikor kísértük ki őket a repülőtérre, érdekes párbeszéd folyt le köztem és a magyar küldöttség vezetője között. Az kérdi az illető: „Ne tessék megharagudni, őrnagy elvtárs, hogy megkérdezem, hol tettett megtanulni ilyen szépen magyarul?” Azt feleltem jó székelyes tájszólással: „Édesanyámtól, na és még édesapámtól.” Erre ő: „Igen, de a technikai kifejezéseket is helyesen használja.” „Igen, mert a középiskolai tanulmányaimat a fémipari szakközépiskolában magyarul végeztem. Azonkívül mindkét nyelven el szoktam olvasni, ami a motorok leírásával kapcsolatosan újonnan megjelenik.”

A küldöttség egy másik tagja, aki az 1940-es bécsi döntés után Tordáról költözött át Magyarországra a családjával, azt mondja: „Te Béci, itt, Romániában nagyon sok magyar él. Nem tudod?” „Iliigen?”, kérdezte csodálkozva a parancsnok. Ez a beszélgetés is azt igazolta számomra, hogy Magyarországon is folyt a népbufitó történelem-hamisítás a szovjet mintára faragott iskolákban.

Persze román részről is kaptam hasonlót. Bârsan alezredes kolléga egyik beszélgetésünk alkalmával kíváncsian kérdezte, hogy mi, erdélyi magyarok meg tudjuk-e érteni egymást a magyarországi magyarokkal. Visszakérdeztem: „Ti, olténiai románok meg tudjátok-e értetni magatokat a moldovaiakkal?” Azt mondja, hát még normális. „Na, ha nálatok normális, nálunk, magyaroknál is normális, hogy egy nyelvet beszélünk, és megértjük egymást.” Csak ehhez neked hiányos a történelemtudásod – gondoltam magamban. Egy más kolléga egyszer azt kérdezte: „Ha te magyar vagy, mit keresel Romániában?” Azt javasoltam neki, hogy tegyen egy kis erőfeszítést, és tanulmányozza a történelmet, mert látom, keveset tud belőle.

Így történt, hogy szakmai tudásom még egy mesterséggel bővült: a munkám mellett még tizennégy éven át tolmáskodtam is ilyen alkalmakkor, bármikor, amikor csak szükséges volt. És nemcsak magyaroknak tartottam erről a gépről előadást, de még a kínai néphadsereg héttagú küldöttségnek is, természetesen kínai tolmács segítségével.

A kínai küldöttség látogatása alkalmával történt egy nagyon vicces eset. Epidiaszkóp segítségével vetítettem ki a falra egyes berendezések rajzát. A hét kínai vendég az iskolapadokban ült. Amint rákapcsoltam az áramot a kivetítő készülék 500 wattos égőjére, az váratlanul felrobbant. Olyan volt a robbanás hangja, mint a puskalövés. A hirtelen zajra mind a hét „vitéz” vetődve bebújt a pad alá: azt gondolták, rájuk lőnek. Ezután láthatóan gyanakvással figyelték, amit magyaráztam a kivetített kép alapján.

Érdekes, hogy mindeniküknek volt egy kétliteres termosza, amit meleg vízzel töltöttek meg, azzal oltották a szomjukat a melegben, hideg vizet nem fogyasztottak. Rájöttem, hogy annak, aki idegeneknek tart előadást, kellőképpen ismernie kell a másik fél kultúráját, történelmét, fogalomtárát, mert ha nem ismeri, félreértésre ad alkalmat, különösen, ha humorról van szó.

1980 januárjában egy hetventagú bizottság érkezett az iskolánkba, hét tábornok a tankos-autós-gyalogos főosztály főnökével, Hortopan tábornokkal az élen. Egy héten át több szempontból ellenőrizték a tevékenységünket. Az etnikai tisztogatás volt a ki nem mondott célja ennek az ellenőrzésnek. Miután elmentek, a katonai tanügyből tizenhárom nem román nemzeti-ségű tisztet szereltek le, nyugdíjaztak, vagy tettek alacsonyabb beosztásba, valamennyiüket személyesen ismertem. Az én munkámmal nagyon meg voltak elégedve, nem is volt más, erre a szakterületre kiképzett tanár az iskolában, ezért én a kiértékelő után még hét évig megmaradhattam az előadó tanári beosztásban.

Rendszerint mindenik lektornak bement az órájára egy felletese ellenőrzésre havonta egyszer-kétszer. Nálam hét év alatt egyszer volt bent az iskolaparancsnok, és egyszer a helyettese, inkább csak hivatalból. Mindenki tudta, hogy a legnagyobb lelkiismeretességgel tartom meg mind az elméleti, mind a gyakorlati óráimat. Soha nem hatott meg a hallgatók panasza, hogy igen sok tanulnivalót hagyok fel, pedig egyszer még panaszt is tettek ellenem. Azt akartam, hogy minél jobban elsajátítsák a TAB vezetésével és kezelésével kapcsolatos ismereteket, mert az iskola után majd vezetniük kell, és a lelkiismeretem nem engedte meg, hogy a gyakorlatlanságuk és a tudatlanságuk miatt ki legyenek téve a balesetveszélynek. Nem tudtam elfelejteni annak a hat fiatalembernek a halálát, akik a géppel kapcsolatos alapos ismeretek hiánya miatt kellett elpusztulniuk. Amíg a hallgató nem tudott felelni olyan kérdésekre, mint például hogy az olaj a teknőből hogyan jut föl a szelep szárához és onnan vissza a teknőbe, nem adtam meg az átmenő jegyet. Mert mindenkinek alkalmat teremtettem, hogy a működést és a kezelést a lehető legalaposabban elsajátítsa. Ezt szolgálta az a metszetben összeállított gép, amelynek minden eleme összhangban működött, és a működése teljesen látható volt. Erre mondta Hortopan tábornok a helyettesének az ellenőrzés alkalmával: „Ilyen valamiket akarok. Tegyetek javaslatot a megvalósítására.”

Egy alkalommal megint tolmácsolnom kellett egy magyarországi küldöttségnek.

A Magyar Néphadsereg találkozózt kért, hogy megbeszéljék a megvásárolt 665-T típusú katonai tehergépkocsikkal kapcsolatos kérdéseket, és hogy tárgyaljanak a katonai káderek iskoláztatásának megszervezéséről. Reggeltől estig kellett tolmácsoljak, nemcsak a megbeszélésen, de a szünetekben és az étkezések alatt is. Főleg a viccekkel volt bajom: úgy kellett fogalmaznom, nehogy megsértődjön valamelyik fél.

A megbeszélésen kiderült, hogy a katonai teherkocsikból még rendelnének, ha magyar gyártmányú sebességváltót szerelne be a román gyártó, és kiküszöbölnék a fékrendszer hibáit, mert az többször is balesetet okozott. Akkor hirtelenjében még én sem tudta, mi lehetett a hiba oka, később jutott a tudomásomra, a gyárban, egy beszélgetés alkalmával. Az olajvesztéseget meggátoló gumitömítések nem álltak ellen bármilyen típusú fékolajnak, csak annak, ami megfelelt a gyár előírásának. Más típusok feloldották a gumitömítőket, azok pedig beragadtak, vagy nem tömítettek kellőképpen, így a gép nem tudott időben leállni. Az időszakos karbantartás alkalmával bizonyára nem megfelelő fékolaj került a rendszerbe, az okozhatta a balesetet.

Tíz nap után Bukarestbe mentünk ahol véget ért a küldetésem miután kikísértük a magyar katonákat a repülő térre ahonnan elutaztak. Észrevettem, hogy nagyon jól talál a szó Fizitea ezredes, a főparancsnok helyettese és köztem. Miután elment a küldöttség, felbátorodva a közeledésén, kértem, segítsen, hogy helyezzenek át a brassói alakulathoz. Van ott egy üres hely, amely a rangomnak megfelelő, és a fizetésem sem változna. Éppen akkor jött be a szobába Isaie Pop ezredes, aki irányító főnöke volt a brassói alakulatnak. Fizitea ezredes rákérdezett, hogy tényleg van betöltetlen alezredesi hely a brassói alakulatunknál. Isaie már korábban ismert, rám nézett, és azt kérdezte tőlem: „Talán hozzám akarsz jönni?” „Most azonnal mennék, ha fogadna”, válaszoltam. Azt mondta, hogy ő is szeretné az áthelyezésemet, és utánanéz a dolognak. Tulajdonképpen azért akartam volna Brassóba kerülni, mert már kevés idő volt a nyugdíjazásomig, a feleségemnek úgyszintén, és a szüleink nagyon megöregedtek, szükségük volt a segítségünkre, szerettünk volna közelebb kerülni hozzájuk. Nagy reményeket fűztünk Pop ezredes ígéretéhez. Sajnos elkövettem azt a hibát, hogy ezt a reményt és örömet másokkal is megosztottam. Persze csak olyanokkal, akiket a legjobb

barátainknak tartottunk. Nem számoltunk azzal, hogy nem mindenkinek őszinte a barátsága.

Telt-múlt az idő, és 1984. január 15-én igen komoly küldetést kaptam: jelentkezni kellett egy TAB-okat gyártó üzemnél, ott dolgoztam hat hónapig. Isaie Pop ezredesnek telefonon kellett jelentenem minden nap délelőttjén, hogy haladunk a munkával. Már a legelején kioktatott az ezredes, hogy mennyire komoly ez a küldetés, és úgy teljesítsük, hogy ha hibázunk, még börtönbüntetetés is lehet belőle. Miért? Mert az államfő kiadta a parancsot, hogy a negyvenedik augusztus 23-át ünneplő katonai díszfelvonuláson a hadsereg csakis román gyártmányú fegyverzettel vonulhat föl. Azért küldték ki a két szakiskolából a felszerelést gyártó üzemekhez az illető gépek oktatóit, hogy a legjobb szakemberek kövessék a gyártási folyamatot.

Az üzemben figyelemmel kísértem a termelést, ellenőriztem a rajzokat, a technológiai folyamatokat a kezdettől a kész termék átvételéig. Már az első három hét alatt felfedeztem harminckét gyártási hibát, és megoldásokat javasoltam a kiküszöbölésükre. Urdăreanu tábornoknak jelentettem ezeket, aki a munkánkat jött ellenőrizni az üzemben. A tábornok nagyon meg volt elégedve a tevékenységünkkel, a javaslataimat figyelembe vette, és elrendelte, hogy alkalmazzák a gyártási folyamatban.

Néhány nap múlva az üzembe érkezett a TAB-öt tervező csoport főnöke, hogy leltárba vegye a jelentett hibákat. Éppen a szerelő részleg irodájában tanulmányoztam a gép tervrajzát, amikor bejött, és mondta, hogy keresi B. alezredest. Bemutakoztam, erre ő is, hogy ő Albu mérnök-ezredes, a tervező osztály főnöke a katonai tudományos kutatóintézetből. Mondta, hogy tudni szeretné a javaslataimat a gép felépítésének a javításában. Elővettem a jegyzetfüzetemet, átadtam neki. Elolvasta a jegyzeteimet, elkezdtünk társalogni. Javasoltam, hogy a tervezőket küldje a gyakorlótérre, hogy szerezzenek tapasztalatot ezeknek a gépeknek a terepen való működéséről, majd azok alapján tervezzenek

harci gépeket. Az ezredes azt mondta, hogy nem teheti, mert ha ezek egy része beül a harckocsiba, annak a padlópáncélzatát kiilyukasztja. Hirtelen nem értettem a humorát. Értelmetlenségemet látva elmagyarázta, hogy olyan magas és hegyes a cipőjük sarka, hogy az veszélyezteti a gép padlóját. Ugyanis a tervezők között ott vannak a nagyfőnökök lányai is, akik úgy, ahogy, mérnöki diplomát szereztek, és kényelmes, könnyű beosztásba kellett elhelyezni őket.

Furcsa dolgokat tapasztaltam a gyártás során is. Az általános szerelőműhely irodájában tanulmányoztam a gyártási rajzokat egy nagy asztalnál, a részlegvezető asztalánál ült a műszaki igazgató, egy szebeni származású mérnök-ezredes. Bejött egy fiatal mérnök, aki valamit követelve vitatkozott az igazgatóval. Nem követtem a párbeszédet, csak akkor figyeltem fel, amikor az igazgató az ajtónál álló fiatalhoz dobott egy ívpapír nagyságú fémlemezt, és az nagy csattanással vágódott az ajtóhoz. A fiatalnak sikerült azt elkerülni és kilépni az ajtón. Ránéztem az igazgatóra, aki azt kérdezte tőlem, hogy talán nem jól csinálta-e? Mondom: akár fejen is találhatta volna, egy ilyen ütés halált is okozhat. Komolyra fordítva a szót, megjegyeztem, hogy szerintem másképpen kell megoldani a konfliktusokat, hiszen neki joga van megbüntetni azokat, akik nem végzik jól a feladatukat, 5–10–20 %-ot is levonhat a fizetésükből. Erre azt mondta: „Te Béla, ha így járnék el, a munkás karba tett kézzel felülne a satuja mellé a munkapadra, és azt a kevés exportra gyártott terméket sem készítené el, aminek az árából ki tudom fizetni őt havonta. De fizetésnapon verné az asztalt, hogy fizessek, mert neki odahaza három gyereke van, akit kell hogy élmezzen, öltöztessen és neveljen. Inkább káromkodok, fenéken billentem, és ha kényszerrel is, de csinálnak valamit exportra.”

Az intézetben nagy volt hajsza, hogy minél több éltanulót mondhassunk magunkénak, és hogy elnyerjük az élszakasz, az élszázad, az élzászlóalj, az élliskola címet. Ehhez az alaptantár-

gyakból 9-es vagy 10-es jegyet kellett a tanulóknak kiérdemelniük tudásukkal. Én a TAB (transportor-amfibiu-blindat) páncélozott kételtű harckocsikat oktattam, ami fő tantárgynak számított. Addig, amíg a tanuló meg nem tanulta a gépet az én elvárásaimnak megfelelően, nem adtam nagy jegyet, a már említett okok miatt. Ezért októberben egy napon, amikor éppen nem volt óráim, a TAB-tanteremben meglátogatott Šerban katedrafőnök-helyettes és Dragomir, az iskolaparancsnok helyettese, vezérkari főnök, mindketten alezredek, nekem főnökeim, bár négy évvel fiatalabbak voltak nálam. Šerban azzal kezdi, hogy mik a terveim a szemléltető anyag további modernizálásával kapcsolatosan. Mondom: „Te tudod, hogy a következő lépés ezen a téren a zártkörű tévéberendezés lenne, hogy a leckéket kazettára vegyük, és a tanuló annyiszor nézhesse végig, amíg tökéletesen megtanulja.” Igen, tudja, de hogy ez igen drága, a jelenlegi takarékosági irányzat miatt nem engedhetjük meg magunknak ezt a felszerelést. Dragomir durvább volt, azt mondta, ha nem változtatok meg az osztályozási szokásaimat, találnak nekem más beosztást. Erre a kijelentésre, ahogy a székelek mondják, „a bicska kinyílt a zsebemben”. Gondoltam, visszavágok: „Te, Dragomir, te nem akarsz teljesíteni az államelnök és főparancsnok utasítását, ami a kolozsvári tanév megnyitóján hangzott el, és előirányozta a tanulók legmagasabb szintű tanítását, a tananyag minőségének állandó javítását a minél magasabb színvonalú felkészültség eléréseért?” Erre visszakozott, elkezdte veregetni a vállam, mondván: „Ej, adj már jobb jegyeket, hogy lehessen pár embert éltanulónak minősíteni.” Egyszerűen a főnököm csalásra buzdított. A hajrá azért folyt az éltanulók számának a növeléséért, hogy a főnökséget jobb megítélésben részesítse a felsőbb vezetés. Nem törődtek, hogy a hazug értékeléssel emberéleteket tesznek kockára, és anyagi károkat okozó hivatásos katonákat nevelnek. Nem használt a fenyegetésük, végeztem tovább a munkámat, azt csináltam, amit ők mondtak, de úgy, ahogy én elképzeltem,

nem engedtem a zsarolásnak. A lelkiismeretem nem engedte meg a csalást. De végül ők győztek, mert rövidesen nyugdíjaztak, két évvel a nyugdíjkorhatár előtt.

Egy alkalommal megkérdeztem Pop ezredest, hogy mit tud mondani a brassói áthelyezéssel kapcsolatban. A felelete igen-csak meglepett: azt mondta, nem helyeznek át, mert úgy tudják, hogy én nem is akarok odamenni. Csak később tudtam meg, honnan származott ez a téves információ. Amíg én a gyárban dolgoztam, Comşa őrnagy, a személyzeti osztály főnöke Brassóból keresett telefonon az iskolában, hogy érdeklődjön, fenntartom-e még a kérésemet. De mivel abban az időben nem voltam jelen az alakulatban, odahívtak valakit, akiről tudták, hogy jó barátom, azt gondolták, ő biztos tudja, hogy mik a szándékaim, és ez a „legjobb barát” telefonon azt felelte az őrnagynak, hogy én már nem akarom, hogy odahelyezzenek, mert nem szeretném a feleségemet elmozdítani a mostani munkahelyéről, lévén, hogy már csak két éve van a nyugdíjig. Erre mondják, hogy „ments meg, Uram, a barátoktól, mert az ellenségtől én megvédem magam”. Később kiderült, hogy a „legjobb barátom” unokahúgának férje került arra az üres helyre: ilyen álnok módon vették el előlem ezt a lehetőséget. Úgy tettem, mint aki nem is tud a csel-szövéstről, de később megbosszultam a magam módján.

Mint már említettem, a fiam nagyon jó eredményeket ért el atlétikából. A brassói műszaki egyetem vezető sporttanára megkérdezte a pitești-i edzőjét, Dumitrescu tanárt, vajon a fiam nem akarna-e hozzájuk menni továbbtanulni, mert kellene neki az egyetem atlétikacsapatába. A pitești-i tanár megkérdezett engem, és én örömet beleegyeztem. Megtörtént az alku, és a fiam elkezdett készülni a brassói egyetem finommechanikai szakára. Amint megvolt az érettségi vizsgája, még aznap délután átvittem Brassóba. Az egyetem atlétikatanára nagyon rendes volt:

már várt minket, mikor megérkeztünk, elkísérte a fiamat a szálláshelyére, megmutatta, melyik az ő ágya, átadta neki az étkezési jegyeket, elkísérte a kantinba is. Három hét volt még a felvételi vizsgáig, és minden nap tartottak felkészítőt. A fiamon kívül még öten voltak, akiket a kiváló sporteredményeik miatt szemeltek ki, és irányítottak erre az egyetemre. Mikor megjelentek a matematika-felkészítőn, a tanár azzal fogadta őket, hogy „mit kínlódtok, ti már vehetitek úgy, hogy sikerült a vizsgátok, és bejutottatok az egyetemre”. Ennél nagyobbbat nem tévedhetett volna egy tanár. A jelöltek ettől kezdve nem vették komolyan a felkészülést: eltekeregtek az időt, aminek az lett az eredménye, hogy nem jutottak be az egyetemre. Mikor mentünk, hogy nézzük meg az eredményeket, a fiam még akkor is meg volt győződve, hogy bejutott. Nagy volt a csalódás, hogy mégsem – 0,45 pont hiányzott a bejutó jegyből.

Nem maradt más, minthogy gyorsan munkába állítsam, hogy legyen alkalmazásban, mert várható volt, hogy a következő két hónapban behívják katonai szolgálatra, és ha úgy vonul be, hogy még nem volt munkaviszonya, a katonaságban eltöltött évek nem számítanak bele a ledolgozott évekbe, amikor nyugdíjba megy. Sikerült is hamar munkahelyet találnunk neki.

Egyszer megemlítettem Petre Duca alezredes barátomnak, hogy milyen jó volna, ha a fiam a kötelező katonai éveit itt, Pitești-en végezhetné, mert akkor a katonaság alatt is tudna felkészítőre járni, ugyanis ismét felvételizne az egyetemre. Duca meg is ígérte, hogy odaveszi a körzetéhez mint futárt, de ma sem tudjuk, miért, mégsem került oda, hanem a bukaresti Dinamo sportklubhoz helyezték, valószínűleg a 100 és 200 méteres síkfutásban elért eredményeiért. Eléggé csalódott voltam, annak viszont örültem, hogy jó koszon élt, edzőtáborokba vitték őket különféle üdülőtelepekre, a tengerpartra, Govorára, Brassó-Pojánára stb., ahol szállodában szállásolták el őket. Végül csak el tudtam intézni, hogy a katonaevei egyharmadát otthon, a családban töltsse.

Leszerelése után még egyszer felvételizett az egyetemre, erdészeti szakra, de mindössze 16 hely volt, és 8,40-es vizsgaeredménnyel nem sikerült bejutnia. Ezután kiderült, hogy nagy tehetsége van a fafaragáshoz, azt aztán sikerrel művelte, jól is keresett vele. Bejutott a sepsiszentgyörgyi bútorgyár fafaragó osztályára. A gyár biztosított számára szállást, ételmezést, mégis még egy ideig segítettük valamennyi pénzzel, hogy el tudjon indulni az életben. Egyik látogatásunk alkalmával az új garzonlakásába megvettük a szükséges bútorokat: ágyat, asztalt, székeket, rekamiét és egyéb berendezési tárgyakat. Sikerült egy kényelmes kis lakást biztosítani neki. A következő látogatásunk alkalmával, amikor éppen búcsúztunk, azt mondja a fiam: „Aztán készüljenek, mert meg akarok házasodni.” Nem volt szó korábban ilyesmiről, először nem is vettem nagyon komolyan a bejelentését, de aztán megtárgyaltuk a dolgot a feleségemmel, és felkészültünk a nagy vállalkozás lebonyolítására.

A kőröspataki kultúrházban foglaltam helyet az ünnepséghez, és minden egyebet is megszerveztem: a zenekart, az étkeztetést, a vendégek szállítását autóbusszal. Az asztalokat és a padokat az árkosi kultúrotthontól kölcsönöztük és szállítottunk Kőröspatakra. Mindenütt volt iskolatársaim, tanítványaim segítettek. A ceremónia is nagyon jól sikerült, mindenki megelégedésére.

Az ifjú pár új kétszobás lakást kapott a bútorgyár jóvoltából, nem messze a munkahelyüktől, ahol mind a ketten dolgoztak. Mi, a feleségemmel akkor még nem voltunk nyugdíjasok, végeztük tovább a munkánkat a pitești-i munkahelyeinken.

IV. Nyugdíjas évek – Sepsiszentgyörgyön

A 80-as évek közepén Ceaușescu kezdeményezte a Varsói Szerződés hadseregeinek a leszerelését: először 20%-os leszerelést javasolt, később már csak 5%-ost, és ezt Romániában el is kezdte megvalósítani. Azokat, akiket betegség miatt leszállékkoltak, vagy akik korlátolt beosztásban dolgoztak, illetve a nyugdíjazáshoz szükséges éveket betöltőket nem szerelte le egyből, csak állományban tartotta őket, hogy a kellő alkalommal nyugdíjaztassa. Elkezdődött a leszerelendők listájának az összeállítása. Észleltem kisebb-nagyobb jeleket, amik arra utaltak, hogy esetleg én is rajta leszek azon a listán. Például egyszer, amikor szolgálatos voltam, és a város területén lévő katonai egységek őrzésének ellenőrzését kellett végezzem éjnek idején, mentem, hogy vegyem magamhoz a szolgálati pisztolyomat, de az nem volt ott a nevem alatt a fegyvertartó szekrényben, hanem másvalaki neve alá tették. Tehát ez azt jelentette, hogy már szolgálati fegyverem sem volt.

1986 novemberében egy nap egy pár idősebb kollégám és én utasítást kaptunk, hogy jelentkezzünk a katonakórháznál az egészségi állapotunk ellenőrzése végett. A belgyógyász orvos – nyilván felsőbb utasításra – megalapította, hogy igen súlyos szívbetegségem van, ezért nem vagyok alkalmas a további szolgálatra, és javasolta a nyugdíjazásomat. Ekkor már nem volt kérdés, hogy felkerülök-e a leszerelendők listájára. Az is igaz, hogy a vérnyomásom sokszor nagyobb volt a normálisnál, amikor szellemileg túlterheltem magamat, és időnként szívritmuszavarom is volt, főleg időjárás-változásokor.

Egy ideig még végeztem tovább a munkámat. '87 január-jának a vége felé az általam oktatott 15 osztályban már 90%-ban

leadtam az előírt tananyagot. Február 10-én reggel kihirdette a főnök, hogy az aznapi utolsó óra 40 perces lesz, és délután kettőkor általános gyülekezőt tartunk a tanulók klubjában. Amikor az utasítást betartva pontos időben megjelentem a gyülekező helyen, a személyzet nagy része már bent volt a teremben. Aztán az iskola parancsnoka minden bevezető nélkül olvasni kezdte az elnöki rendeletet, melynek értelmében két kollégánkat, akik krónikus betegek voltak, nyugdíjba helyezték. Aztán én kerültem sorra. Egy másik rendelet értelmében – ami arról szólt, hogy akiket betegség miatt tartalékba helyeztek, és több mint harminc év szolgálatuk van, jogosulnak az öregségi nyugdíjra – két évvel a határidő előtt engem is nyugalmaztak. Ez nagyon meglepett. Sokan a kollégák közül is csodálkozásukat fejezték ki. Egyrészt örvendhettem, mert két évvel hamarabb mehettem öregségi nyugdíjba, de bántott az indoklás: tudtam, hogy igazából nem is a betegségem miatt nyugdíjaztak, hanem a magyarságom miatt. Három napot kaptam a távozásra és hogy mindent felszámoljak. A leltáromban levő javak átadása könnyen ment, mert a szemléltető anyagokon kívül semmi nem volt a birtokomban.

A feleségem nyugdíjazásának módja még megrázóbb volt. Egy miniszteri ellenőrzés alkalmával a katonaság személyzeti osztályának sovíniszta főnöke, Oprița tábornok bement a könyvtárba, ahol a feleségem már huszonöt éve dolgozott, és egyenesen neki szegezte a kérdést: „Maga mit keres itt?” A feleségem nem ijedt meg, így felelt: „A férjemet követtem, amikor idehelyezték.”

Erre Oprița egy szót sem szólt, köszönés nélkül kiment a könyvtárból. Kis idő múlva az iskola parancsnoka magához hívatta a feleségemet, és elég udvariasan értésére adta, hogy mivel elérte a nyugdíjkorhatárt, joga van kérni a nyugdíjazását. Még dolgozhatna ugyan két évet, de ő inkább azt javasolja, hogy írja meg a kérvényt, hogy szeretne nyugdíjba vonulni. A

kérvény leadása után rövidesen megjött a határozat, hogy 1986 decemberétől nyugdíjazzák.

Mindössze két hónap volt a kettőnk nyugdíjazása között. Később megtudtam, hogy mindkettőnk esetében Oprița parancsát teljesítették.

Nyugdíjazásom után a pitești-i kétszobás lakásomat átadtam az államnak, és választhattunk új lakhelyet abban a városban, amelyben legalább hat hónapot dolgoztunk a szolgálati éveink során. Én Brassót akartam, de a feleségem Sepsiszentgyörgyöt választotta. Azzal érvelt, hogy így közelebb leszünk a még életben lévő szüleinkhez és a gyerekünkhöz is, ha megöregszünk, lesz, aki egy pohár vizet adjon nekünk. Így a szentgyörgyi katonakörzethez adtam le a lakásigényléshez szükséges papírokat. A hadsereg kiutalt nekünk egy háromszobás lakást, közel a központhoz és a fiamék lakásához.

Február hónapra még megkaptam a havi fizetésemet és még egy hónapnyi fizetésnek megfelelő összeget. Ezzel befejeződött az aktív katonai szolgálatom – márciusban kaptam meg az első nyugdíjamat. Akkor még nem tudtam elköltözni Pitești-ről, mert csak 1987 augusztusában kaptunk Szentgyörgyön lakást. Amikor végre költözhattunk, Piroska sógorasszonyom szerzett egy Pitești-en áthaladó nagy teherkocsit, és azzal könnyedén hazaszállítottam a holmijaimat. A nehézség az volt, hogy a becsomagolt holmit le kellett hordani az emeletről, és fel kellett rakni a teherautóra, és ahhoz kézi erőre volt szükség. Elmentem a kaszárnyába a volt iskolaparancsnokom segítségét kérni. Nem engedtek be a kapun, azt mondták a parancsnok engedélye nélkül nem mehetek be. Két órát vártam az engedélyre a kapunál. Úgy kezeltek, mint egy teljes idegent, pedig huszonöt évig dolgoztam ott, és nemcsak a kötelező szolgálatomat végeztem, hanem nagyon sokat tettem azon felül is, ami a kötelességem volt, amivel úgy gondoltam, hogy segítem a hallgatóim jó felkészülését.

Végül sikerült bejutnom a volt főnökömhöz. Elmondtam, hogy egy teherkocsi vár a berakodásra, segítségre van szükségem az emeléshez, és kérem, hogy engedélyezze, hogy pár volt tanuló segédkezzen nekem. Az egyik mester a századtól engedélyezett öt tanulót. Bementünk egy olyan osztályba, ahol éppen nem volt tanítás. Miután a zászlóaljparancsnok elmondta, hogy miért jöttem, és hogy öt önkéntes segítőre van szükség, fölállt egy tanuló, és jelentette, hogy nem öten mennek, hanem az egész osztály, mert mindenki szeretne segíteni a volt tanárának. Megdöbentem, hogy ez volt a tanításom eredménye. Az egész osztály helyeselt, felsorakoztak, és énekszóval jöttek ki a kaszárnya kapuján. A huszonhat tanuló egy szűk óra alatt minden holmimat lehordta a lakosztályból, és fölrakta a teherkocsira. Valamiképpen meg akartam hálálni nekik a kedvességüket, ahogy ilyen esetben szokás, de azt mondták, ne is gondoljak ilyesmire, mert sértésnek vennék. Megköszöntem szépen, és sikeres munkát kívántam nekik a jövőbeli munkahelyükön.

Amikor megérkeztünk Szentgyörgyre, a holminkat szállító teherkocsi már az új lakásunk előtt állt. Problémát okozott a kocsi kiürítése és a holmi felhordása a második emeletre, ehhez ismét kézi erőre volt szükség. A közelben egy férficsoport egyengette a talajt a tömbházak között, odamentem hozzájuk, és beszédbe elegyedtem a csoportvezetővel. Elmondtam, hogy mi a nagy gondom, és hogy szeretnék segítséget kérni. Készségesen felajánlotta, hogy elengedi az embereit, és megegyeztünk az árban. Egy óra elteltével mindenünk bent volt az új lakosztályban, halomba rakva a szobák közepén. A következő napokban az egész lakosztályt kimeszeltettem, a parkettát lelakkoztam, és kezdődhetett a holmik kicsomagolása.

De előtte még szükségünk volt bútorokra. A feleségem már Pitești-en ki akarta cserélni a bútorainkat, de mindig rábeszéltem, hogy ne vegyünk ott bútort, rövidesen úgyis haza fogunk költözni, és otthon olyat vásárolhat, amilyent csak akar. Hát

most elérkezett az ideje a bútorvásárnak is. Nagyon kedvére való találtunk. Végre meg tudtunk pihenni a berendezkedés után.

A kettőnk nyugdíja biztosította a megélhetésünket, úgy tűnt, semmire se lesz gondunk. Mondtam a feleségemnek: most volna lehetőségünk bejárni az országot, meglátogatni a nevezetességeket, szórakozhatnánk. De füstbe ment terv lett belőle. Mielőtt hazaköltöztünk volna, megszületett a második unokánk is, két évvel az első után. Amikor az első született, mi még dolgoztunk, csak az évi szabadságunk ideje alatt látogathattuk meg, vagy amikor két szabadnapom volt, most viszont sokkal inkább ki kellett vennünk a részünket a gyerekfelvigyázásból, mert a fiamék mindketten dolgoztak. Az unokáim növegettek, én kellett vigyem és hozzam Andort az óvodából, később ugyanígy Béla unokámat is. A feleségem, mivel tanítónő volt, sokat tudott segíteni az unokáknak az iskolai házi feladatok elvégzésében. Ráadásul magunkhoz kellett vennünk anyósomat, mert már nagyon megöregedett, és nem tudta magát ellátni. Két évig mi rendeztük, a feleségemmel, amíg aztán elhunyt. Szeretettel ápoltuk. Rögtön a halála után a feleségem nagynénjét költöztettük magunkhoz, aki kilencven évesen mindenben rászorult a segítségünkre. Őt kilenc évig láttuk el. Ilona mama két héttel a százéves születésnapja előtt halt meg. A feleségemnek pszichikailag nagyon megerőltető volt a beteggondozás, megviselte az egészségét is. Végül az ország-látogatásból csak egy pár kirándulás lett. Elmentünk Tuszánádfürdőre és a Szent Anna-tóhoz, az unokákkal és szüleikkel.

Nyugdíjazásom után egy évre előléptettek ezredesi rangfokozatra, de ez nem járt nyugdíjemeléssel, csak mint megtiszteltetés volt fontos.

Nyugdíjas éveimben hozzáfogtam írni a *Háromszék* napilapba, történelmi és közéleti eseményeket írtam le és értelmeztem. Egyik nap felkeresett otthonomban B. Kovács András újságíró, nagy

megtiszteltetésnek éreztem a látogatását. Fölkért, hogy mondjam el az élettörténetemet. Szívesen beleegyeztem. Úgy két óra alatt tudtam elmondani, ami csak eszembe jutott, ötéves koromtól ötven éves koromig. Lett ebből két napon át megjelenő egész oldalas újságcikk, *A technikai mundér nyomása* címmel. Kovács úr egyszer azt kérdezi, hogy miért nem fogok hozzá könyvet írni. Meglepett a kérdés. Azt feleltem nagy hirtelen, hogy ehhez szükséges egy bizonyos adottság, ki aminek nem mestere, az annak a hóhéra. „De Bedő úr olyan szépen mondta el az eseményeket – győzködött az újságíró –, hogy azon nem kell változtatni, csak le kell írni.” Kovács úr elvetette a magot, és az lassan kikelt: hozzáfogtam élettapasztalataim megírásához. Nagy lendülettel írtam minden nap, az események csak úgy ömlöttek az emlékezetembe, mintha a jelenben történnének. Gyorsan teltek a sorok, az oldalak a nagy formátumú füzetemben. Olyan sűrűn ébredtek az emlékek, hogy szinte nem győztem leírni őket.

Amikor a rendszerváltozást követően sor került a kollektivizált, államosított földek visszaszolgáltatására, úgy gondoltam, én is visszaigénylem a szüleim földjeit. Ehhez szükségem lett volna a telekkönyvi számokra. A telekkönyvi irodánál nagy volt a tolongás a szükséges iratok megszerzéséért. Mivel a telekkönyvi számokat nem ismertem, kértem a hivatalnokot, mutatná meg nekem a térképes nagy könyvet, mert én tudom, hol voltak a szüleim földjei. Megengedte, így megtudtam a telkek számait, összesen 3,1 hektár területről volt szó. De a visszaszolgáltatásnál bajom akadt, mert 1,20 hektár szántóföldet az osztó bizottság nem adott vissza. Amikor bemutattam a telekkönyvi másolatot, amelyben még az 1934-ben kelt adásvételi szerződés száma is szerepelt, a bizottság mellett működő jogtanácsos azt mondta, hogy az az okirat már elévült, olyan régen volt kitöltve. A törvényszéken fellebbeztem, de a törvénybíró is úgy határozott, hogy a kérvényem alaptalan, nincs jogom az 1,20 hektár szántóterülethez. Aztán megfellebbeztem az ő határozatát is, az

ügyet újratárgyalta a törvényszék, és nekem adtak igazat, így visszakaptam a szüleim szerezte földeket: 3,10 hektár szántót és 1,72 hektár erdőt a közbirtokossági erdőrészben. Ezeket a húgommal egyformán elosztottuk. De mivel nem rendelkeztem mezőgazdasági eszközökkel, nem volt lehetőségem megmunkálni a földeket. Az éveim sokasága sem engedte volna. Kénytelen voltam eladni a visszaszerzett területeket.

A feleségem kétszer szorult kórházi beutalásra a beteg szíve miatt, a mindennapi életben nem voltak különösebb panaszai, de sokféle orvosságot kellett hogy szedjen. Igen nagy gond volt, hogy nem tudott lemondani a cigarettázásról. Emiatt aztán rohamosan romlott az egészségi állapota: nemcsak a szíve, de a tüdeje is megbetegedett.

Végül 2000. október 30-án következett be a nagy baj. Este megvacsoráztunk a kisebbik unokámmal, amíg a feleségem átment a szomszédba a fiamékhoz. Amikor hazajött, azt mondja: „Na, ki eszik töltött káposztát, mert megmelegítettem?” Mondtam neki, hogy mi az unokámmal már megvacsoráztunk, nem eszünk. „Akkor megeszem én”, mondja, és elindult a konyhába. Egyszer csak egy keserves, fájdalmas kiáltást hallok: „Béla, hozd az orvosságot!”

Gyorsan betámogattam az ebédlőbe, ágyba fektettem, orvosságot adtam neki, és hívtam a mentőket. Amikor megérkezett, megvizsgálták, és javasolták, hogy vigyük be a kórházba. A feleségem nem akarta. De nem hallgattunk rá, beültettük az autóba, bevittük a kórház sürgősségi osztályára. Az ügyeletes orvos megvizsgálta, kapott még két injekciót, majd lefektették egy ágyra, hogy pihenjen és hogy megfigyelhessék. Én is ott maradtam vele. Akkor ott elaludt, de éjjel egykor felébredt, azt mondta, menjünk haza, mert már jobban érzi magát. Sikerült a mentőautózt meggyőzni, hogy hazavigyen minket. Nem kellett vezetni a feleségemet, jött támogatás nélkül. Amint hazaérkeztünk, egye-

dül, lábon feljött a második emeletre, megvetette az ágát, és lepihentünk. Hamarosan mind a ketten elaludtunk. Reggel öt órakor felébredtünk, megkérdeztem: „Anyja, hogy érzed magad?” Azt válaszolta, hogy jobban, csak a gyomra és a feje fáj. Azt kérdeztem, ha csinálok egy cickafarok teát, ami a gyomornak jót tesz, megissza-e. Mondta, hogy csináljak, mert megissza. Kimentem a konyhába, hozzáfogtam, és elkészítettem a teát, magamnak is kitöltöttem egy bögrével, az övét bevittem, hogy igya meg. Ahogy bementem a szobába, furcsa, természetellenes ülő helyzetben találtam, rögtön beláttam, hogy nagy baj van, nincs már, aki a teát megigya. Hívtam a mentőket, a megérkezésük után az orvos azt mondta, nem lehetséges már semmilyen segítség, csak annyit tehet, hogy megállapíthatja a halál beálltát.

2000. október 31-én reggel 5 óra 20 perckor, három héttel a hetvenedik születésnapja előtt halt meg a feleségem.

A rokonok és a barátok segítségemre siettek, hogy intézzük a temetést. A temetési szertartáson nem várt számban jelentek meg rokonok, barátok, ismerősök, szomszédok, volt tanítványai, akiket évekkal azelőtt tanított.

Ha valaki a legszeretettebb lénnyel annyi időn át élt együtt, megosztva vele örömét-bánatát, és az meghal, akkor az illető lelkileg csonkán marad. Nem marad más neki, mint megtalálni az utat, amelyen továbbhaladhat, hogy a még megmaradt éveket nem keseregve, az életben lévő szerettei hasznára töltsse el. Mondhatnám, sikerült elkerülnöm a rossz gondolatokat. Azzal foglalkoztam, hogy teljesítsem az unokáim kívánságait, tanítottam őket a helyes úton való haladásra. Folytattam a régi szokásomat, a könyvek olvasását, megvásároltam, ami érdekelt, és tovább írogattam az emlékeimet. Egyes írásaimban próbáltam megmagyarázni történelmi eseményeket, amelyek nagy kárára voltak a magyarságnak, mint például a tatárjárás, a mohácsi vész, a török elnyomás, a románság magyarság elleni törekvései...

A fiam a feleségével és gyerekeivel – unokáinkkal

Nyugdíjasként, már ezredesi rangban:

Béla unokám születésnapján

Nyugdíjas élet

Amikor az unokáim iskolában voltak, a szüleik pedig munkában, a Diki nevű okos német vizsla kutyánkkal sétálgattam. Tudta, hol veszünk cigarettát, kenyeret, újságot. Csak mondtam neki: „Diki, hol veszünk cigarettát?“, és ő egyenesen az üzletig ment, ott megállt, és várt rám. Vagy ha azt mondtam: „Gyere, nézzük meg Marit!“, elment az újságos bódéig, ott megállt, benézett a bódéba, a farkát csóválva várta Maritól a simogatást. Naponta mondtam neki: „Diki, kenyeret hol veszünk?“ Mindannyiszor elindult a kenyérárusító bódéig, leült, és megvárta, hogy befejezzem a vásárlást. Okos, szép állat volt, de nem tehetünk semmit a természet törvénye ellen, tizenhárom évesen elpusztult.

Egy idő után nekem is egészségi problémáim akadtak, bántották a szívemet az időjárási front hatásai, kétszer voltam beutalva emiatt orvosi kezelésre a kórházba. Dr. Ancuța Popescu igen odaadó kezeléssel mindig talpra állított, és nagyon jól beállította az orvosságokat is. Aztán elkezdett mindegyre bevérezni a gyomrom. Kivizsgálás után azt mondja az orvosom, hogy két híre van, egy jó meg egy rossz, melyikkel kezdje. Kértem, mondja előbb a rosszat. „A vastagbelén daganat van, 5–6 centis átmérőjű. A jó hír, hogy meg lehet operálni itt, Szentgyörgyön. Marosvásárhelyre is lehet menni, de ott többbe kerül.“ Nagyon meglepődtem, rövid gondolkozási időt kértem, aztán eldöntöttem, hogy maradok Szentgyörgyön. Ajánlottak egy kiváló sebészorvost, Dr. Erdélyi Istvánt, aki iránt, miután egy félórányit beszélgettünk, nagy bizalmat éreztem, és rászántam magam az operációra. Egy hétre rá már sikerrel megműtöttek. Az altatásból való ébredés igencsak megviselt, három napon át állandóan rémálmaim voltak, csak az ágyban leköti tudtak mozdulatlanul tartani. A sebem jól begyógyult, és egy idő után hazaengedtek. A műtét után egy hónappal megkezdtem a tizenkét kezelésből álló kemoterápiát. Kéthetenként kellett jelentkeznek az onkológián, és negyvennyolc órán át cseppekben folyt a vénám-

ba az orvosság. Igen kellemetlen volt, de nyolc kezelés után egy kedves orvosnő megállapította, hogy a kezelés nagyon jól hatott, nincs szükségem rá, hogy tovább folytassuk. Az orvosnő távozása után az egyik betegársam epésen megjegyezte: „Maga nagyon jól néz ki, a sok dolog nem ölte meg az életben.“ Ezt az irigy, epés megjegyzést nagyon a szívemre vettem: „Uram, úgy tudom maga tanárember. Hány órát kellett tartson egy tanévben?“, kérdeztem. „350-et, 360-at“, válaszolta. „Na, ide figyeljen, tanár úr – mondtam –, én is tanítottam a katonaiskolában érettségit végzett tanulókat harmincegy éven át. Egy évben van 52 hét, négyet levonok, mert annyi volt a pihenőszabadságom, marad 48 hét. Heti hat napon át tanítottam napi hat órát, az 36 óra, ami 1728 óra évenként. Csakhogy nekem ezen kívül minden csütörtök délután három óra elméletet is kellett tartanom a tartalékos tisztnek és az altisztnek, az még 144 óra pluszban. Összesen 1872 óra tanítás egy évben. Majdnem ötször annyi, mint amennyit maga tanított. Maguk, civilek nem tudják, hogy egy katonatiszt mit csinál a kaszárnyában, csak azt látják, hogy megyünk az utcán szép, vasalt ruhába öltözve, megborotválkozva, megnyiratkozva.“ A tanár úr többet nem gúnyolódott. Úgy értesültem, hogy már az élete végét járta, mert fiatalabb korában nem ügyelt az egészségére, és mértéktelenül sok alkoholt fogyasztott.

Még aktív koromban sokszor elgondolkoztam azon, hogy a nagyszüleim, akik a 19. század végén és a 20. század elején éltek, ahogy a korabeli családok is, fel tudtak nevelni hét-nyolc gyereket, pedig csak az apa dolgozott, az anya otthon volt a gyerekekkel. Mindkét szülőm családjában hét-hét gyereket neveltek, pedig csak a nagyapáim dolgoztak házon kívül a megélhetéshez szükséges anyagiak megszerzéséért. Az állam akkoriban nem adott semmiféle anyagi segítséget. Ahogy telik az idő, egyre kevesebb gyereket nevelnek fel a családokban. Főleg a második

világháború után jött divatba az egyke, vagy hogy jobb esetben is csak két-három gyereket vállalnak. Szerintem ennek az az oka, hogy a nép egyre jobban elszegényedik, és a család fenntartásához nem elég, ha csak az apának van jövedelme, az anya is fizetett munkát kell vállaljon. A gyereknevelés így egyre nehezebb. Ahol még van nagyszülő vagy valaki rokon, aki ezt a munkát elvégezze, ott jó a helyzet, de gyakran nincs senki, aki segítsen. Főleg az egykét nevelő családok esetében tapasztaltam, hogy ha mindkét szülő alkalmazottként dolgozik, nagyon kevés időt szánnak a gyereknevelésre. Munkából hazajövet az anya elkészíti az ebédet, az apa fáradt, nem foglalkozik a gyerekekkel, így a gyerek nagyon kevés szülői nevelésben részesül. Ha a nagyszülők vagy a rokonok látogatóba jönnek, úgy nyilvánítják ki a szeretetüket, hogy elhalmozzák a gyereket mindenféle ajándékkal, néha nem is olcsóval. A gyerek hamar ráun a játékokra, és tönkreteszi, mert rájön, hogy a szeretetük jeléül majd úgyis kap másikat a rokonoktól. Ez nem más, mint helytelen nevelés: ha a gyerek minden kívánsága teljesül, akkor úgy nő fel, hogy azt hiszi, neki kötelezően kijár minden, anélkül hogy meg kellene dolgoznia érte, és még felnőtt korában is a szülők segítségére fog szorulni. Azt tapasztaltam nevelőmunkám ideje alatt, hogy azok a fiatalok, akiknek nem jutott annyi az anyagiakból, hogy minden kívánságuk teljesüljön, mind viselkedésre, mind gondolkodásra felelősebbek, és a munkában megbízhatóbbak.

A nevelésről még csak annyit: arra a megállapításra jutottam, hogy az ember gondolkodását és viselkedését nagyban meghatározza, hogy milyen erkölcsi, társadalmi, politikai és vallásos meggyőződés szerint nevelték vagy nem nevelték kicsi korától. Emiatt az emberek véleménye igencsak különbözik abban, hogy mi helyes és mi helytelen, mi elfogadható és mi elfogadhatatlan. Ezek a különbségek aztán viszályhoz, türelmetlenséghez, sőt gyűlölethez vezethetnek, főleg ha erős a befolyása a nacionalizmusnak, a szélsőséges politikai és vallási nézeteknek.

Minden ember mélységesen meg kellene hogy legyen győződve, hogy az életben a sikert csak becsületesen, keményen dolgozva lehet elérni. Éppen ezért a kormány, az ország vezetősége mindent el kellene hogy kövessen azért, hogy munkahelyeket biztosítson, vagy hozzájáruljon ezek biztosításához. Ha van munkahelye, akkor megélhetése is van az embernek, és így az állam felé is tudja teljesíteni a kötelezettségeit. Az állam mind követelheti a néptől a teherviselést, ha nem tesz semmit a munkalehetőségek biztosításaért. Álmodozásból nem lehet megélni, mert aki azt teszi, az általában semmit sem valósít meg az életében, és mások segítségére szorul. A fiatalságot elsősorban munkaszeretetre kell nevelni, és biztosítani kell a tanulás lehetőségét minden szinten, nemcsak az anyagilag tehetősek gyerekei számára. Egy ország annál gazdagabb, minél több jól felkészült, tanult polgára van. A pedagógiai munkát végzőket érdekeink szerint jól meg kellene fizetni, hogy a munkájukat magas szinten végezhessék, ahogy minden más közalkalmazottat, például az egészségügyben dolgozókat, hogy ne vándoroljanak el szülőföldjükről, idegenbe. Ellenben ha lelkiismeretlenül, hiányosan végzik a munkájukat, a legkeményebb megrovásban kell őket részesíteni.

Az 1989-es rendszerváltozás után gomba módra elszaporodtak a különböző pártok. Egymás között versengenek az országvezetés hatalmának az elnyeréséért. Mindenik bizonygatja, hogy az ő csoportosulása a legigazságosabb, ők tudják legjobban vezetni az országot. De az ezekben a pártokban tömörült emberek nem a saját népük javára dolgoznak, hanem csak bizonyos egyének és a saját csoportosulásuk érdekeinek az érvényre juttatásáért. Miután hatalomra kerül egyik vagy másik párt, olyan törvényeket hoznak, amelyek csak annak a bizonyos pártnak az érdekeit képviselik, leszavaznak minden ellenvéleményt. A hatalmon lévő párt a saját embereit nevezi ki a vezető pozíciókba. Az sem számít, ha az illetőnek nincs meg a megfelelő képzettsége

ahhoz a beosztáshoz, csak az a fontos, hogy párttag legyen. Innen származik az ország javainak az eltékozlása és a nép elszegényedése.

Egyszer megkérdeztem egyik ismerősömet, egy építészmérnököt, aki belépett a liberális pártba, és vezető beosztásba jutott, hogy milyen programja van a pártjának az államvezetésre. Nem tudott konkrétan válaszolni. Egy idő után kivágta magát: az a fő céljuk, hogy a pártjuk megnyerje a választásokat, és kormányra kerüljön.

Jó volna, ha mindenki megértené végre, hogy az országnak az az érdeke, hogy hozzáértő, jól képzett emberek kerüljenek vezető pozícióba, és nem politikusok, mert azok csak az egyéni érdekeiket, a saját meggazdagodásukat vagy legfeljebb a pártjuk érdekeit tartják szem előtt. Véleményem szerint a nemzeti-ség- és fajgyűlölő politikusokat is ki kellene szorítani a közéletből.

De hát mindezek megvalósítása már az új nemzedék dolga.

Az idő telik, lassan egyre több jó baráttól kell elbúcsúznom, és már csak az emléküik él tovább. Nincs már közöttünk a húgom, Blanka sem, és a rokonaim közül is sokan visszaadták testüket az anyaföldnek.

Egy idő után az embernek gyöngül az emlékezete, mégis amint készültem befejezni ezt az írást, folyton újabb és újabb emlékek jöttek elő. De nem lehetett mindent leírni. Soha sincs vége. Mindennek megvolt a maga ideje, de minden változik, az élet megy tovább.

Szómagyarázat

boanghen – [rom] magyar nemzetiségű személy lekicsinylő, gúnyos megnevezése

borkán (román helyesírással: borcan) – [rom] befőttes üveg

borozda – [székely tájszó] ekével hasított vonal

ciheres – [tájszó] csalitos, cserjés, apró bokrokkal benőtt hely

csobán – [rom] pásztor

degenyeg – [erdélyi tájszó] ásványi olajkenőcs, amellyel a szekek fatengelyét kenték, hogy ne nyikorogjon

duba – [rom] rabszállító kocsi

erdőlés – [tájszó] szálalásos fakitermelés

fakatoja – [székely tájszó] fából készült skatulya, faláda

gáter – [ném] gatter, keretfűrés

Intreprindere Militară de Transport și Utilaje de Construcții – [rom] szállítási és építészeti gépek katonai vállalata

liceum – a gimnázium megnevezése Romániában

manutanca (román helyesírással: manutanță) – [rom] A hadsereg egyik alegysége, amely kenyérgabona raktározásával foglalkozik, és ellátja a katonákat kenyérrel. Fel van szerelve a kenyérgyártáshoz szükséges gépekkel és eszközökkel

milícia – [lat] a román rendőrség neve a szocializmus idején

Nemți sint? – [rom] Vannak németek?

patefon – régi lemezjátszó, a gramofonnál modernebb zenegép

perpence – [székely] magvaváló szilvafajta

pityókatokány – [székely] krumpligulyás

poligon – [rom] Katonai lögyakorlat céljára kialakított terep

remorka – [rom] pótkocsi, utánfutó

Sănătate! – [rom] Egészséget!

sántiér (román helyesírással: şantier) – [rom] építőtelep
 szeku, szekus – [rom] Securitate, a securitaténál dolgozó. Securi-
 tate volt a neve a román titkosszolgálatnak a kommu-
 nista diktatúra idején

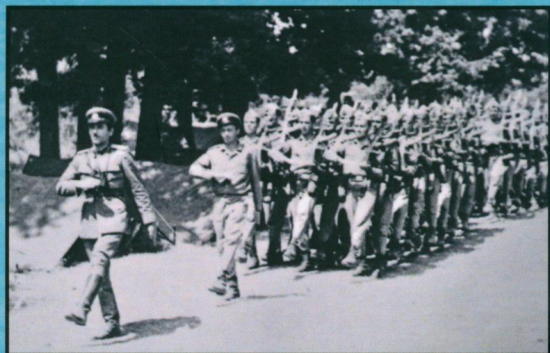
transportor amfibiu blindat (TAB) – [rom] páncélozott kételtű harc-
 kocsi
 tetratlon – [gör] Négy számból álló atlétikai verseny: 60 méteres
 és 800 méteres síkfutás, távolugrás, kislabdadobás

Tartalom

I. Fényes és sötét emlékek – gyerekkorom Sepsikőröspatakon	7
II. Felkészülés a katonai pályára – tanulóéveim Sepsiszentgyörgyön, Brassóban és Bukarestben	58
III. Katonai pályám – tisztként Árkoson, Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, Nagyszebenben és Piteşti-en	117
IV. Nyugdíjas évek – Sepsiszentgyörgyön	198
Szómagyarázat	213

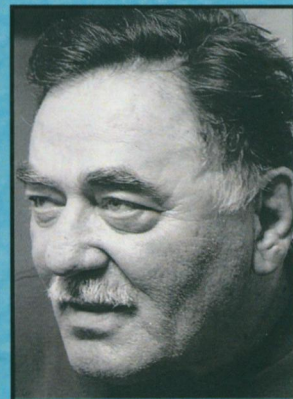

X 237044

A 20. század második felében nem túl sok magyar nemzetiségű tiszt szolgált a román hadseregben, és nem tudunk róla, hogy bárki közülük megírta volna az életrajzát. Egyrészt, mert a katonatisztek nemzetiségtől függetlenül többnyire nincsenek jó viszonyban az írással és az irodalommal, másrészt, mert az elmúlt fél évszázad történelmi-politikai eseményei nem kedveztek annak, hogy tiszta lelkiismerettel emlékezhessenek vissza mindarra, amit tettek és átéltek. És főleg nagyon kevés volt közülük az olyan, aki, Bedő Bélához hasonlóan, megőrizte nemzeti identitását. A szerző sok olyan apró részletet örökít meg a világháborús és az azt megelőző időkről illetve a romániai kommunizmus öt évtizedéről, amelyek hiányoznak a hivatalos történelemkönyvekből.

BEDŐ BÉLA MAGYAR TISZT A ROMÁN HADSEREGBEN

Bedő Béla 1934. február
25-én született
Sepsikőröspatakon.
A brassói (sztálinvárosi)
Fémipari Műszaki
Középiskolában
érettségizett 1952-ben.
A tisztiiskola elvégzését
követően
kényszernyugdíjazásáig,
1987-ig aktív tiszt volt a
román hadseregben.

